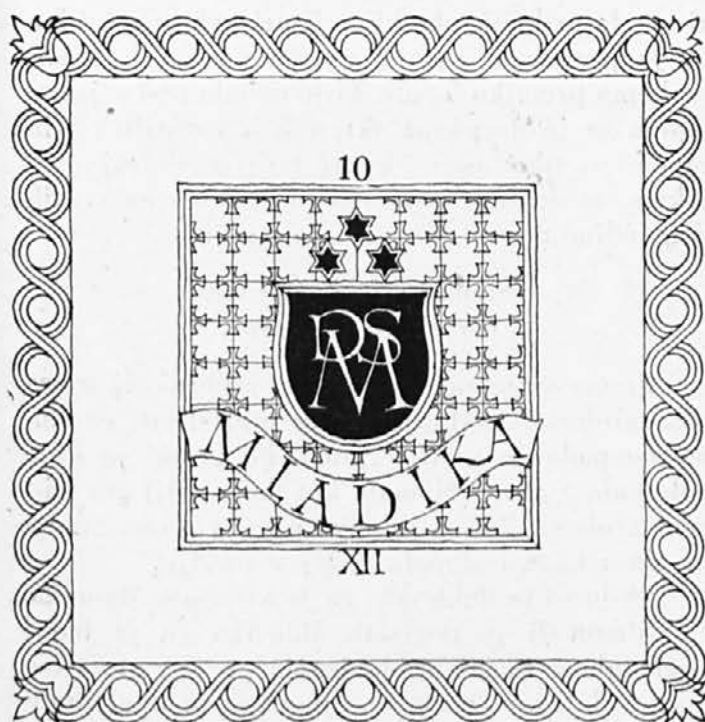

G O R N J E M E S T O

Povest iz zagrebskega življenja / Magajna Bogomir

26.

Malokateri tujec zaide v Zagrebu v Ulico Mošinskega, dasi je ta morda najlepša v vsem mestu. Med samimi vrtovi se vije v velikih ovinkih navzgor. Beda skoraj ne zaide vanjo.

Simon se je prebudil v prekrasno urejeni sobi. Sonce je že sijalo skozi okno in risalo sence zaves na težko pohištvo in po širokih preprogah. Prišla je služkinja in postavila zajutrek na mizico ob njegovi postelji. Sklonila se je nad njegov obraz in mu zašepetala, naj je. Potem je odšla po prstih, kot je prišla. Simon je še čutil omotico v glavi, vendar je vstal in sedel k oknu. Ni vedel, ali Mancika še spi. Zato je ni hotel poklicati. Gledal je na gredice, grme in drevesa, ki jih je pokril sneg. Na cesti so se že sankali otroci v belih kožuhih in z velikimi volnenimi kapami na glavi. Zapazili so ga in so mu klicali, naj pride k njim. Nasmehnil se jim je kot v zadregi. Celó otroci so se mu zdeli tuji sedaj, dasi se je v prejšnjih letih velikokrat igral z njimi. Zdeli so se mu kot neka čudna bitja. Misli je na to, kako bi se ti otroci kljub temu igrali, če bi bil on sedaj mrtev kot član nekega drugega sveta in življenja. Zbegan je bil tudi radi dobrote, ki mu jo je izkazala Mancika. Njegov položaj je bil tak, da se ni mogel braniti te dobrote. Saj bi mu preostajala samo cesta, če bi odklonil, in strašna beda, v kateri bi poginil, čeprav ne bi hotel. Vendar je nestrpnost

pričakoval, kdaj bo Mancika vstopila. Prišla je ob enajstih in se začudila, da je že vstal. Takoj mu je stisnila lica med svoje dlani.

»Kot Trdoživ si. Malo toplote in si spet zdrav. Povej mi, če ti kaj ne ugaja v sobi. Preurediti bom ukazala po tvojih željah. Kako si spal, predragi? Bali smo se zate. Težko te je bilo priklicati nazaj v življenje.«

»Mancika, ostal bom tukaj. Lepo je pri tebi, Mancika! Vendar te prosim, povej mi ceno stanovanja, da ti povrnem, ko mi bo mogoče.«

»Ta soba je bila dosedaj prazna. Moj oče nima navade štediti z denarjem, kadar najema prostore za svojo hčerko. Vesela sem, da stanuješ pri meni in da bom jaz tvoja gospodinja. Radi tega ne boš vezan z nobeno stvarjo niti gmotno niti čustveno. Uživaj popolno svobodo! Le to mi boš dovolil, da ti bom čitala pesmi in boš ti ocenil njih vrednost. Ne veš, kako sem se bala, da bi mi pobegnil, ko si se prebudil. Vem, da že ljubiš neko Marijo. O, rada bi zmagala to žensko. Odločil boš sam in nočem s silo risati sebe v tvojo dušo.«

»Motiš se,« je odvrnil on. »Nekoč je živela neka Marija. Danes je ne ljubim več.«

»Ljubiš jo še. Še vedno je njena slika v tvoji duši in le samega sebe varaš, če misliš, da je ne ljubiš. Še dolgo jo boš iskal z očmi, dasi se ji boš morda umeknil, če jo boš srečal na cesti. — Ne glej me tako, sicer bom v tvojih zenicah zagledala njeno podobo. O ti človek, ki si se hotel ubiti! Kako škoda bi bilo podob, ki so v tvoji duši. Nič več bi ne žarel sij teh črnih zenic in skalila bi se barva tvojih lepih šarenic. Šele potem bi ugasnila podoba Marije.«

Simon je gledal trudno skozi okno. Potem se je okrenil polagoma in ni umeknil svojega pogleda od Mancikinih oči, ki so se zagledale vanj.

»Ne vem, ali bom kdaj vzljubil človeka s tisto silnostjo, kot sem ljubil njo. Njenega svetišča pa ni več. Jaz ne ljubim Marije. Izbrisal sem njeno sliko iz svoje duše in si ne želim, da bi jo srečal. Kajti porogal bi se samemu sebi ob takem srečanju. Jaz sem mrtev človek. Mrtvega človeka si sprejela na svoje stanovanje. Prišel bom obiskovati predavanja kot stroj, radi neke žene, ki se imenuje mati. Nekoč ji bom poslal denarja, veliko denarja, in če se srečava, bo moj obraz tuj pred njo. Rekel ji bom: 'Žena, poznal sem tvojega sina. Živel je v tistem mestu z menoj in umrl ob meni.' Jaz nočem biti več človek. Hodil bom med vami ljudmi kot senca, morda kot avtomat, natrpan z možgani in razumom. Strašno ti bo dolg čas, kadar te bom obiskal ali kadar boš obiskala ti mene. Da, skalile so se moje zenice. Skalile so se tudi

njej, Jelki, za katero ni tekel nihče, da bi ji prekrizal pot. Popoldne bo njen pogreb. Šel bom tja, priklonil se bom pred grobom in ji govoril: 'Tvoja duša je odšla v nebesa, moja je odšla v pustinja. Ni mi več mogoče zasmejati se ob tvojem grobu. Reci svojemu Bogu, ki te je vzel k sebi, da je storil prav, ko je ustvaril nebo in pekel. V peklu pa ni ognja. Ljudje ga niso prav razumeli. Ko bi bil ogenj, potem bi vsaj žgalo in bi mrtveci, ki so zavrženi tja, živeli vsaj večno pekoče življenje. O, pekel je vse hujši, pustinja je in nič ni v tej pustinji. Še kamen bi ne mogel spregovoriti v njej.'

Simon je stisnil obraz v dlani in molčal. Mancika je sedela ob njem. Mislila je, da Simon joka, in mu je pritegnila roke k sebi. Toda njegove oči so bile suhe in so prazno gledale skozi okno.

Obsedela sta tako v pogovoru do kosila. Popoldne sta odšla na pokopališče.

Dan je bil nenavadno lep. Morje žarkov je srebrilo bele grede grobov. Zemlja sama se je pripravila, da sprejme prijateljsko vase človeka, ki ni imel prijateljev med ljudmi. Ko sta stopila v kapelo, so bili tam zbrani duhovnik, dva grobarja, Anica, Lina in njene tovarišice. Jelkin obraz je bil sedaj skoraj živ, kot da je nekdo izklesal iz belega kamna kip in dihnil življenje vanj, dušo, ki bo nekoč zopet oživila to telo. V kapeli je bil mraz in ni bilo občutiti mrliškega duha. Dehteli pa so nageljni, nastlani po njenem truplu in ob krsti. Bili so še sveži in rdeči kot prvi dan. Grobarja, Anica, Lina in njene tovarišice so molile za duhovnikom molitve. Simon in Mancika sta molčala. Simon je trpko strmel v Jelkin obraz. Manciki pa je bil ta svet tuj in nepoznan. Opazovala in poslušala je z neko radovednostjo in s spoštovanjem. Grobarja sta zaprla krsto in jo postavila na nosila. Mali sprevoz se je pričel pomikati navzdol po rebri — ta čudna družba: duhovnik, grobarja, Simon in Mancika, Anica, Lina in njene tovarišice...

Stopali so nekaj časa tiho, nenadno pa je pričela Lina glasno jokati. Simon se je začudil. Toda za Lino so zajokale tudi njene tovarišice, radi česar je pričela jokati tudi Anica. Jelka niti slutila ni pred smrtjo, da so jo Lina in njene tako ljubile. Razpostavili so se krog groba v polkrog. Duhovnik je zopet molil in vrgel na krsto, ko sta jo spustila grobarja v jamo, prsti. Potem je odšel tiho, ne da bi komu kaj rekel, počasi in sključen po rebri nazaj. Grobarja sta pričela zasipati grob. Simon je nehoté stopil korak naprej, a Mancika ga je pridržala za roko. Ko je čutila, kako trepetata roka v njeni, se je tudi njej zgenilo v srcu in

ni mogla prikriti solz, ki so ji privrele v oči. Lina pa je prenehala jokati, a njen pogled je sledil vsakemu premiku lopate, ki je metala prst v jamo. Potem se je naenkrat okrenila k tovarišicam in zapele so tiho, tiho, skoraj boječe, skoraj med jokom, ta dekleta s šminko in pudrom na svojih licih, edino pesem, ki so jo znale vse:

»Sinoč cvale bele ruže
u mom džulistanu...«

Pesem se je razprostrla kot srebrni sij sonca med grobove. Med njo pa je bilo slišati enakomerno padanje prsti v jamo. Po pesmi je Lina pokimala z glavo Simonu, kot da se boji govoriti med grobovi. Počasi so odšli proti vratom. Simon in Mancika sta stopala sedaj v ozadju.

»Kdo so ta dekleta?« ga je vprašala Mancika.

Simon ji je povedal. Mancika ga je tedaj pogledala z začudenjem, potem pa je radovedno opazovala Lino in njene. Simon se ni upal predstaviti jih Manciki, a ko so stopili s pokopališča, je Mancika družbo ustavila: »Jaz sem Mancika Berger, medicinka.« Lina in tovarišice so ji plašno ponudile roko. Samo Mancika se je oblekla v črncrnilo, a one niso imele obleke, ki bi bila primerna taki uri.

Vračali so se preko hriba Šalate. Anica je pripovedovala Lini in njenim o Mariji, o nekem silno lepem dekletu, ki biva v Gornjem mestu. Prosila jih je, naj se oglašé pri njej v Črnem jagnjetu, potem pojdejo vse k Mariji. Ona je naročila mnogo knjig. »Še nikdar nisem srečala tako prijaznega dekleta. Marija se bo radovala, če pridete k njej.« Obljubile so. Simon ni slišal tega pogovora. Z Manciko sta molčala ves čas. Šele ko so dospeli do medicinskih zavodov, do klinike, ga je vprašala Mancika: »Kdaj pojdeš z menoj k predavanjem?« — »V ponedeljek že, če hočeš,« je odvrnil Simon, ki se je z drobnim posmehom ozrl na velike stavbe.

Obstali so, ko se je ustavila Anica. Pred njimi onkraj doline je ležalo razprostrto skoraj celo Gornje mesto. Sonce, ki se je na zapadu doteknilo gorá, je pokrilo morje streh s škrlatnordečo barvo, ki se je kot mehka svila pregrnila čez belino snega. Ptice so krožile visoko nad hišami. V velikih lokih so se dvigale in se v prihodnjih hipih skoraj doteknile streh, a zopet zbežale visoko kot lepe misli, katerih krila so se zlatila v soncu. Lina se je vzradostila in pričela peti. Anica se je zasmejala. Sama ni vedela, zakaj. Mancika je v svoji duši iskala besed, ki bi jih nanizala radi te slike v pesem. V njene oči so pogorevale zarje. Simon pa je našel med tistim morjem hiš le eno:

Evgen Carrière: Bolno dete.

V njegovem srcu se je zopet zgenilo. Odmeknil je oči od tiste hiše, a pripotovale so nazaj in so pripotovale vsakikrat, ko jih je odmeknil. Zlate ptice, zlate misli pa so krožile nad strehami.

Nihče v tej družbi še ni vedel, da je duša Marije stopila z Gornjega mesta in pričela rositi blagoslov svoje lepote med ljudi. Prvi pa, ki se jih je doteknil ta dih njene duše, so bili prav ti, ki so sedaj strmeli na Gornje mesto, na sonce, na zlate zibajoče se ptice.

Mancika je rekla: »Kako lepo je tam šele spomlad! Tisti bregovi ozelené. Strehe se razgrejejo v soncu. Ptice zapojejo in na vsakem oknu dehti hiacinta, prelepa roža, ki te opoji s svojim vonjem. Kdo bi naredil pesem, ki bi mogla takrat naslikati podobo Gornjega mesta v duše ljudi?«

Simon se je ob teh besedah ozrl v njene oči in lahko zardel.

Ko so se vrnili v Spodnje mesto, je pristopila Anica k Simonu in mu izročila majhno belo pismo brez naslova.

»Neki deček je prinesel in rekel, da je zate.«

Simon je začuden odprl pismo. V njem je bilo tisoč dinarjev. Mancika, Lina in tovarišice so se zasmejale.

»Anica, od koga je to?«

»Deček ni hotel povedati imena. Niti tega ne, kak je bil pošiljatelj. Deček sam je imel zlato-barvne lase, ki so se mu vili do ramen,« je odvrnila Anica.

Simon se je obrnil k Manciki.

»Si poslala ti?«

»Nisem poslala jaz.«

»Misliš, da je poslal Krilan?«

»Ne! Prepričana sem, da ni poslal on. On bi lahko podaril sto ali dvesto dinarjev, tisoč pa nikdar. Mrzi te, in kogar mrzi on, bi mu ne pomagal nikdar.«

Simon je še vedno držal denar v roki in ni vedel, kaj bi z njim. Pričele so se smejati vse. Lina pa je rekla s smehom: »Poišči dečka z zlato-barvnimi lasmi, da te povede k tisti, ki te skrivaj ljubi.«

27.

Simon je bival v prekrasnem stanovanju, prelepo dekle je bivalo ob njem, imel je denar. A sreča je bila še daleč; temna senca mu ni mogla umreti v očeh. Denar ga je pekel. Iskal je dečka z zlatimi lasmi. Glumaški prostor je bil prazen. Še je bilo videti krožni prostor velikega šotora. »Jeli biva deček še v tem mestu in je v tem mestu še čudežna slika Dalije, ki se mu je pričarala v dušo?«

Mancika ga je pregovorila, naj obiskuje kliniko, naj posluša predavanja. V velikih sobah so umirala cvetoča dekleta. Fantje in sorodniki so jim nosili cvetja na steklena stojala. Mladci so gledali skozi okna v daljna obzorja in pričakovali zadnje skrivnosti. Mladci, mladenke, starci, otroci v belih sobah v pričakovanju belih dni. Ali si, Dalija? Poslušati je hotel profesorje, ki so govorili o ljubezni in o negi tistih, ki so nam bližnji in so ljudje, in o plemenitih dejanjih nekdanjih zdravnikov, o odgovornosti do življenja. Simon je poslušal in se smehljaj. Njegove misli so potovale skozi velika okna. Kam so potovale njegove misli? Odkupil je knjige iz zastavljalnice. Mancika je velela tako. Položil jih je na mizo in so ležale tam neprečitane. Mati mu je poslala denarja in prelepo pismo. Zbolelo ga je oboje, a ni mogel preko samega sebe. Je umrla Marija, je umrla Danica? Kje je vse to sedaj? Da bi bila vsaj Dalija, privid, četudi varljiv. Hodil in taval je po ves dan po mestu. Mimo so stopali ljudje. Kam hodite ljudje in kaj nosite v svojih dušah? Morda je pa Lina poslala tisti denar? Lina se je smejala sredi široke ceste. »Nisem poslala denarja jaz. Izgubljen si in zbežan, toda glej, sneg se tali. Morda bo zopet prišla pomlad.« Zakaj je rekla Lina: »Morda bo zopet prišla pomlad?« Zakaj sije Lini iz oči veselje, kakor da je stopilo novo upanje vanje? Gledal je visoko staro hišo, ki so jo podirali. Zla radost se je naselila vanj in ni se mogel ločiti od zidarjev, ki so rušili sivo zidovje. Ali si, Dalija?

Sredi noči je bedel v svoji sobi. Sredi misli in slik se je porodil ukaz in mu velel: »Piši!« Rogal se je skrivnostnemu ukazu. Toda živo in silno mu je zaklical ta: »Piši!« — Simonove ustnice so se premikale. Pero je črtalo po papirju. Pod njegovimi očmi je ležala pesem, rojena sredi noči, razsvetljena od mesečine in sija zvezd. Mancika ga je prosila: »Prečitaj!« — Strgal je beli papir. Besede, prekrasne primere, žive prispodobе, so mu prihajale same po sebi na ustnice. Zavrgel jih je. Rinil je v globine svoje duše in se ni spoznal, taval je po dušah drugih, duše drugih so bile kot lutke. Budil se je v njem strah pred lastnimi podobami. Prikazovale so se mu v dnevu, v noči, v budnosti, v polsnu, v sanjah. Vzklikal je, kot da se jih boji, in se jih branil z roko, ki je sama od sebe zakrivila skozi prostor pred njim. Kje si, Dalija, kdo si?

Bila je sobota. Mancika ga je peljala s seboj v svoje svetišče. Vsa lepa je stala visoko na mramorni zvišini, ki se je dvigala nad notranjim dvorom. Glas orgel in nepoznano petje nekje iz

Evgen Carrière: Materinska ljubezen. (Pariz, Luksemburški muzej.)

ospredja. Zastrmel je v ta neznani svet, v žensko, ki je stala med njim, v godbo orgel, v neznano petje. Napisal je pesem: 'Posvečenje templja'. Mancika je čitala in ga zaprosila, naj ji podari pesem. Toda on je raztrgal beli list.

Minevali so dnevi. V njegovi duši je kipelo novo življenje, ki ga še slutil ni. Mislil je, da živi v izgubljenih urah, toda vsaka je bila kot seme za stotero bodočih dni. Vsak dan je hodil gori proti goram in že zastavil nogo na njihove bregove. Pa se je vrnil. Napisal je pesem: 'Kraljičin studenec'. Zdela se mu je lepa in se je napotil po cesti, da bi jo odposlal. A vrnil se je tudi z njo. Pesem mu kar ni bila več lepa. Zavedla ga je pot v Črno jagnje. Napil se je tam, se vrnil in govoril Manciki sto lepih stvari. Prosila ga je Mancika, naj ji opiše, toda on se je udaril po kolenih in se široko smejal. Nehal je piti. Pregovorila ga je Mancika. Naučil se je iz treh knjig hkrati in se napotil k izpitu. Pa se je zasmel razbrzdano širokemu poslopju pred seboj in ni delal izpita: »Poklical bom učitelja predse in ga vprašal, zakaj je Semmelweis znorel, ker mu niso hoteli priznati

njegovega načina, po katerem bi bilo mogoče rešiti stotisočnim poročinam materam življenje. Ne-umen je bil Semmelweis, da je znorel,« je rekel presenečeni Manciki.

Mancika!

Ni slutil, da mu Mancika osvaja dušo, ta pesnica, ta zdravnica, ta čarobna židinja. Dehtela je v svoji mladi lepoti vsak dan pred njim in je ni skrivala. Opajala ga je z lepoto in s pesmimi. V pesmih pa je bilo njegovo ime. Hodil je od nje vsak dan in se vračal vsak dan. Izogibal se je druge družbe. Marsikaj mu je povedala Mancika. Da Krilan hodi sedaj z Regino, toda Regina se ga je že naveličala, da je Krilan ves besen radi tega. Regina snuje nekaj, ne morejo pa še spoznati, kaj. Regina se norčuje iz medicine in profesorjev, dasi je bila med najbolj nadarjenimi. Zgodilo se je tudi to, da se je zaročenka Nikolaja Benčine, tista bogata ženska, ki ga je vzdrževala, pripeljala v mesto, ker ji je pisal, naj mu ne pošilja več denarja, da se bo preživel z godbo in da ji bo povrnil vse, kljub temu, da noče prelomiti svoje besede. Njegova gospodinja je zaročenki

povedala, da ljubi Nikolaj Eriko. Zaročenka se je potem dolgo razgovarjala z Nikolajem in je baje rekla, kako vendar, da ni spoznala, da se ta otrok življenja in godbe ne bo mogel družiti z njo, ki bi mu bila lahko sama starejša sestra. Ukazala je poklicati Eriko, česar pa se je Nikolaj zelo bal. Toda ona je sama poiskala Eriko in jo poljubila. Potem jo je peljala s seboj in ji nakupila polno naročje rož. Tudi to je povedala Mancika, da so pripeljali na kliniko nekdanjega Malčinega moža, ki je zbolel radi nelepega življenja. Simon je takoj odhitel k Malči in jo nagovarjal, naj gre na Kaptol in razkrije vse to zakonskemu sodišču, ki bo ugotovilo ničnost prejšnje zveze, in bo posvetila svoje življenje družini. Malči dolgo ni hotela ubogati, toda ko se je Simon razsrdil, je sklenila urediti vso zadevo.

Šele te dni je pisal Simon materi široko pismo, v katerem se ji je razkril popolnoma in ji prijavil na koncu, da se bo le posvetil učenju, to pa le radi nje, prav gotovo. Napisal je, a si vendarle ni bil v svesti, ali bo mogel izvršiti svoj sklep. Mancika je vsa vesela prečitala to pismo. Nekoč bi bilo Simona nemogoče preprositi, da bi prečital pismo materi kakšni drugi osebi. Sedaj je to storil z nenavadnim zaupanjem. Tudi mnogo drugih stvari ji je razodel. Zdelo se je, da hoče s sliko Mancike podzavestno nekaj drugega, da, nekaj drugega. Vendar je dostikrat padel iz največje razigranosti v zamišljenost, ki ga ni popustila cele ure, dasi se je Mancika tedaj na vso moč prizadevala, da bi ga razveselila. On je videl to. Bil ji je hvaležen in se je trudil, da bi spremenil svoj obraz na veselo, dasi je bil tedaj prav tako odsoten.

Po takih urah je navadno zastrmel skozi okno in pričel izgovarjati stavke, ki so bili polni barv, dasi niso imeli kake posebne zveze med seboj, kakor da bi prihajali iz skrivnostnih daljin in se upodabljali na besedah njegovih ustnic, kakor da je on orodje, s katerim se igra nepoznana sila. Na prošnjo Mancike je včasih skušal, da bi napisal tiste stavke. Toda takoj, ko je sedel k mizi, je izginil nenavaden izraz z njegovega obraza in pero mu je obtičalo kot mrtvo med prsti.

Na Manciko je imelo vse to nenavaden vpliv. Njene črtice in pesmi so bile lepše od tedna do tedna. Vsako je prečitala Simonu. Če je on podvomil le o eni besedi, je zavrnil pesem, dasi je bila potem mnogo dni potrta radi tega. Toda vedno pogostejša pisma urednikov, ki so jo prosili za nove prispevke, so dokazovala, koliko je zrasla njena moč.

Bilo je neke sobote popoldne. Predpomladno sonce je skoraj nepremično viselo nad vrtovi. Simon je sam sedel ob oknu kot v polsnu. Tudi njegove ustnice so se premikale kot v polsnu. Na obrazu mu je ležal izraz nekakega veselja, kakor da posluša njegova duša daljno, daljno godbo, s katero se nekdo pogovarja: »Čigava je ta godba?« — »Nekje v vsemiru je majhna, majhna zvezdica. Na njej stoji človek in svira.« »Kako je ime temu človeku?« »Ime mu je umetnik.« »Kaj je njegova pesem...«

Mancika, ki se je vrnila iz molivnice, je odprla vrata in se mu približala. Opazovala ga je nekaj časa in na njen obraz se je razlila žalost: »Zopet se pogovarja z Marijo,« je zašepetala. Doteknila se ga je z roko. On jo je gledal, kakor da se je prebudil iz sanj. Mancika pa je bila v tem trenutku prelepa. Kodrasti lasje so se bujno usipali do sinje obleke na ramenih. Poškropila si jih je z opojno dišavo. Oči so ji zagorele. Brez besede je sedla k njemu, ki se je zdaj zagledal v njen obraz, poln rdečice. Položila mu je obe roki na rame in stisnila svoje lice k njegovemu. Potem mu je okrenila obraz proti soncu in začela šepetati:

Utrgaj mi sonce, Ikarus moj,
svojo dušo prostri v nebo,
žar sinjih višin utrgaj z roko,
s to silno roko utrgaj si sonce, Ikarus moj!

O rada iz sebe pregnala temò,
o rada ubila noči bi nemir.
Ikarus moj, poleti v vsemir,
uropaj mu sonce s silno roko!

Z brezmejnimi koprnenjem mu je šepetala te besede. Bela roka se mu je ovila krog vratu. Ves je vztrepetal. Tudi zenice so se mu razširile.

»Mancika, ti sama si sonce. Kaj hočeš onemu na nebu, ki bi lahko ugasnilo ob tvoji lepoti. Ukradel bom tebe, Mancika...«

V tem trenutku je potrkala in vstopila služkinja. »Kaj hočeš?« ji je zaklicala Mancika. »Pismo je prišlo za gospoda,« je odvrnila preplašena služkinja. Izročila je Simonu drobno pismo. Odprl je in prečital.

»Kdo ti piše?« je vprašala Mancika. Simon ji je izročil pismo. Čitala je.

»Dragi prijatelj!

Doživel si žaloigro našega dekleta. Tvoja dolžnost je, da pošlješ v domovino zgodbo o Jelki vso tako, kot se je zgodila, brez metafor in okrasnih besed. Dan ti je bil dar, da poveš, kar drugi niso hoteli in niso mogli povedati.

Pozdravlja te

Marija.«

Evgen Carrière: Križani. (Pariz, Louvre.)

Mancika je čitala, Simon pa je zopet sedel k oknu in se zatopil v misli.

28.

Marija je pisala v svojo knjigo.

»Danes sem zopet srečala dečka z zlatimi lasmi. Ta bedni, v široke ceste tavajoči otrok, ki se preživlja z razširjanjem oglasov in s prodajanjem razglednic, je z otroškimi očmi spoznal vso misel v mojih.« Poiskal bom Simona,« mi je rekel. Kdo vodi tega otroka? Sam je med množicami. Vidi vse in se ne izgubi. Njegova umrla mati bedi nad njim in ga vodi v dnevni in v noči po teh širokih cestah.

Če bi ne bili prešteti dnevi mojega življenja, bi ga vzela k sebi in mu nadomestovala mater na zemlji.

Preko ravnin prihaja pomlad, prihaja iz daljnih dežel, od bregov morja, kjer je Simonov dom. Napelo se je popje in se bo razvilo v cvetje. Iz tistih krajev prihaja pomlad. V tistih krajih spi sestra njegove duše. O, da bi se vrnil Simon tja nekoč in obudil svojo sestro v življenje, da bi zavriskala zemlja, da bi zapelo morje, da bi zarajale vasi!

V dnevih in nočeh se igrajo čudno lepe barve nad mestom, nad ravninami, nad gorami. Vsaka nova ura nosi novo doživetje s seboj, novo bit skrivnostnega življenja te zemlje. Včasih se mi zdi, da ni meja med tem in onim svetom, ki leži onkraj tiste ure, ko se za vselej zapró oči. To življenje bije v ono in ono mu odpeva. Ure onega sveta pozdravljajo ure tega sveta. Velik in lep je svet. Ko bi Simon verjel. Lep in velik je svet za človeka, ki je velik in lep v sebi. Da bi on le za hip zaprl oči in videl, kako velik in lep je svet!

Sela sem k harmoniju. Prsti mi nočejo igrati. Moja duša prehiteva godbe harmonija, kajti lepše in silnejše se bude v duši sami. Lepše poje duša, ko dvigam roke nadse visoko. Po njih potuje duša v skrivnostno. Moja godba je podobna molitvi. Moja godba se bliža božjemu Duhu.

V noči ali v jutru se vračam po dolgi ulici. Više in više vodi ta cesta. Ob njej so temnozeleni ciprese, in ko je tema, so zelene še bolj. Hiše so v noči čudno visoke, ko da hočejo zbežati v prostor nad seboj. Tedaj potuje v sanjah tisoč duš po teh skrivnostnih ulicah. Med njimi stopam in jih gledam.

Vem, da se premaknejo njegove sanje vsako noč v to mesto na hribu. Njegove zlate misli potujejo k meni. Tiho, tiho hodim po teh ulicah. Šepetaje vprašujem: »Si ti?« Jaz sem, Marija! Vprašujem ga: »Me ljubiš?« Ljubim te, Marija! — Tiho, tiho hodim po teh ulicah. On stopa ob meni in njegova duša je polna srebrnih mesečin. Zajokala sem v veselju. V jutru se budé na oknih hiacinte —

Tovarišice v zabavišču so spoznale, da sem bolna, in so dobre z menoj, kot da bi jim bila prava sestra. Vendar se bojim usmiljenja. Ko bi one le slutile mojo srečo, bi se radovale in vesela bi bila njihova godba.

Stojim pred zrcalom. Vidim, da so mi upadla lica. Vendar sem lepa, lepa sem. Rada bi, da bi dosegel vso srečo pri meni. Vendar ne pridi, kajti tudi telo bo stopilo onkraj meje.

Verujem, da bo Simon razprostrl krila duše in zaplaval nad morjem lepote. Ugrabil bo srca ljudem in jih napojil s svojo krvjo. V veselstvu

bom živela nad njim in mu risala steze nad morjem lepote.

Če človek odpre le enemu človeku vrata, ki vodijo v kraj velikega veselja, ni njegovo življenje nepomembno, kajti oni drugi človek bo poklical druge ljudi za seboj.

Velikokrat prihajajo k meni. Sobica je postala premajhna. Tudi preprost človek sprejema svet, ki je utelešen v povedanje, v besedo, v pesem, v godbo. Le pokaži mu in videl boš, da ne morejo živeti samo izbranci. Pokazala sem jim slike polne barv, pela sem jim pesem, polnila sem jim srca z godbo. V dušah se jim je rodilo koprenenje, prva stopnica v visoke kraje.

Linina misel je bila posmeh življenju. Rekla sem ji: Ni denarja, ki bi ti mogel kupiti dušo in telo po pravi vrednosti. K tebi so hodili trgovci in te goljufali za dušo in telo, rekli so ti lažno besedo in verjela si jim. Ko si spoznala, si se porogala življenju, pred katerim si se skrila. Odpri oči in poišči si življenje! Danes je Lina polna radostnega smeha. Poiskala sem ji službo. Ni še dovolj plačano delo njenih rok, a Lina bo sestra tistim, ki se bodo borili za veliko usodo bodočih dni.

Iz vasi je prišel fant in odpeljal ozdravljeno prijateljico Anice s seboj. Njegove roke so silne in ne bodo se zbale prisiliti zemljo, da jima bo rodila.

Verujem v Anico. Ko me ne bo več tukaj, bo ona vodila družbo in njena beseda bo potovala od duše do duše. Nimam dovolj knjig, da bi jih podarila Anici. Vse podobe tiskane besede ji ostanejo žive, kot da jih je pisala sama.

Gospodinja me obiskuje velikokrat. Kdor bi videl, kako tej starki, slabotni in sključeni, goré oči in koliko silnosti je še v njeni duši, bi se začudil in zadivil življenju. Sto grenkih ur je udarilo v njeno srce, toda srce je ostalo živo in polno upanja.

Zelena roža se je razrasla in kmalu se bo doteknila z vejicami same ceste. Ljudje, ki prihajajo mimo, se pristavljajo ob oknu in veselo je njihovo lice. Prosila bom Simona, naj jo presadi na mojo gredo sredi Mirogoja.

29.

Tik pred pomladjo je Regina nenadoma zapustila vseučilišče, kar je povzročilo med vsemi tovariši in tovarišicami veliko presenečenje. Regina — skoraj najboljša med medicinkami — vse izpite je položila z odliko in sedaj ti gre v gledališče. Mislili so in veliko so govorili, da je Simon vzrok tega njenega dejanja. Na vse te go-

vorice ni odgovarjal. Vedel je dobro, da si je Regina poiskala le nekaj, kar ji bo manj dolgočasno, kot ji je bilo zdravništvo. Listi so prinesli Reginino sliko in pisali marsikaj pohvalnega o njenem nastopu v šaljivih igrah. Pisali so, da se zna ona s svojo lepoto naravnost poigravati z ljudmi. Simon je zahajal sedaj zopet v Medulič — ne radi Regine, njegov svet je bil sedaj zelo daleč od nje. Toda videl je, kako obdaja Regino cela truma gospodov in kako ji dvori in v kako razkošje se je odela. Vselej je videti tudi Krilana v njeni bližini. Posedal je kake tri mize od nje, ne da bi se menil za Simona. Simon se je radi te resnične komedije včasih nasmejal. Regine ni zavidal. Vedel je dobro, da bo Regina umirala čez nekaj let v dolgočasu radi tega življenja, ki ji je sedaj še novo. Njeni užitki bodo potem tisti, ki so ohranjeni v malih stekleničkah, na katerih bi moral biti nalepljen črn križ; njene zenice se bodo zožile, njeno življenje bo življenje enodnevnice, ki se ne rode v soncu, ampak v pustem in mračnem oblačnem dnevu, dokler ji ne bo zvila smrt svilenih perutnic njenega omahujočega poleta. Simon je poznal sto igravcev in igravk. V malokatere je veroval. Mnogi so zgrešili zadnje cilje lepote in duha. Igrali so s svojimi telesi in jih nudili ljudem v ogled. Duša jim je umirala v dolgočasu. Hamleti so popivali v barih in Ofelije so se pojile z morfijem.

Spisal je novelo o Jelki in jo prečital Manciki. Mancika je hotela radi tega žrtvovati vsoto denarja neki posredovalnici. Odsvetoval ji je to in ji rekel, da to ni vse, da to ni glavno. Mancika mu je čitala iz oči in pričela umevati. Simon je odposlal novelo uredniku. Urednik mu je odgovoril, naj mu še pošlje takih lepih slik, in mu je poslal tisoč dinarjev. Simon je bil radi tega potrten in zamišljen. Mancika je odklonila, ko je hotel izročiti denar njej. Ni vedel, kaj bi z denarjem. Mancika mu je svetovala, naj gre in si odkupi gosli — saj jih je on vendar tolikokrat omenjal, a ni dal, da bi jih Mancika odkupila. Rekel je, da bo odkupil gosli, a je odlašal. Zbal se je nečesa — nekih strašnih ur, ki so bile že nedavno. Kje so tiste ure? — Nekaj čudnega je bilo v vseh teh stvareh. Odkar je odposlal novelo o Jelki, se mu je Jelka ponovno prikazala v sanjah in se mu smehljala. Odpiral je oči in ni vedel — da, neka zbežanost se ga je polasčala — in ni več vedel, ali je Jelka živa ali ni. Štirinajst dni se je boril s samim seboj in napisal je novelo o Danici in še premišljeval, ali naj novelo odpošlje, ali naj vrže vsem ljudem to lepo dušo pred oči. Skrivnostni ukaz je zapovedal. Odposlal je in dobil

tudi za 'Danico' tisoč dinarjev in zopet ni vedel, kaj bi s tem denarjem. Tudi Danica se mu je prikazovala odslej v sanjah in se mu smehljala. Mancika pa je rekla: »Odkupi si gosli!« Ubogal je.

Trgovec ga je takoj spoznal. »Prepozno prihajate. Vaše gosli sem prodal angelu, ki jih je pošteno odplačal v določenih obrokih,« mu je rekel z dobrodušnim nasmehom. »Ali bi hoteli zvedeti njegovo ime? Da, povedal vam bom njegovo — njeno ime. Pravim vam, prav gotovo ne bo škodovalo vaši duši, če spoznate tistega angela.« Listal je po zapisniku in mu s prstom pokazal ime. Simon je prečital ime Marije. Bil je toliko presenečen in zavzet, da je pozabil pozdraviti, ko je odhitel iz trgovine naravnost v Gornje mesto do njene hiše. Ko pa je obstal pred njenim oknom, se ga je polastil nemir in neodločnost. Gledal je zeleni asparagus, ki je v slapu padal ob zidu. Okno je bilo odprto, toda zavese so zakrivalo pogled v sobo. Približal je oči pletenim rožam. Skozi te pletene rože je tedaj zagledal njo. Sedela je ob mizi. Črni kodri so ji sloneli na roki. Oči je imela zaprte. Marija je spala. Lahno se je gibalo belo platno njene haljice nad srcem. Hotel je poklicati, zakričati, a je samo zašepetal njeno ime. Zaslišal je glas šolarjev, ki so prihajali po strmih stopnicah, in odstopil od okna. Samo za trenotek se je še obotavljal in krenil potem počasi po bregovih z novim morjem čustev v sebi. Sedaj je vedel, da spremlja Marija njegove korake. Le kdo ji je povedal, da je prodal gosli? Ona ni kupila gosli zase. Pričakovala je, da se bo povrnil. Toda kak bo njegov obraz, če se povrne sedaj. Ali niso njegove oči gledale slik, s katerimi bi ne smel stopiti pred njo. Ali se niso na njegov obraz zarisale poteze, trpke in posmehljive najvišjim lepotam?

Polastila se ga je silna želja, da bi dan in noč in dan in noč sedel pri belem papirju in narisal z besedo in pesmijo Marijino sliko nanj. Toda zazdelo se mu je naenkrat, da je ta njegova želja neizpolniva. Mogoče je bilo naslikati Jelko in Danico, toda slikati Marijo — kako naj podá le uro njenega življenja, ko vendar išče on sam v tisti svet in ne more najti, kako naj podá vso njeno sliko, vse ure njenega življenja? In če bi bilo to samo malo mogoče, bi rekli ljudje: »Saj ta svet ni resničen. Podaja nam sanje in privide namesto resničnega življenja.« Nemir v njem je naraščal od minute do minute. Spomnil se je še tega: »Če podam sliko Marije, bom stopil sam nad svojo dušo. Svet, ki me vlada, bo prišel v mojo oblast. Nobenega doživetja ne bo potem, ki bi ne bilo premagljivo od besede. Meril bom potem vsa

Franc Kralj: Madona. (Lesen kip.)

obzorja svoje duše. V meni se bosta borila dva človeka, doživljajoči in opazujoči človek — dve duši bosta v enem telesu — opazujoča bo zmagovala doživljajočo in nobene podobe ne bo več, o kateri bi ne mogel reči: Glej, taka je ta podoba. Izginil bo opoj doživetja, v katerem drugi ljudje samo rajajo ali samo jokajo. Izgovoriti bom moral: »Ujel sem te, življenje, zato, življenje, zbogom!« Toda ali nisem tisti, ki je šel mimo smrti in se potem ni bal?»

Iz te zamišljenosti ga je prebudil poznani stražnik, ki se je ustavil pred njim. »Oprostite, da vas motim. Rekli ste, da boste odpotovali. Morda ste se me hoteli izogniti na ta način. Ni prijetno razgovarjati se s stražnikom, toda jaz sem vas

vendarle velikokrat čakal na Ilici. Vi ste mi prerokovali, ste prerokovali, da bo Jurkica ...»

»Kaj govorite? Je Jurkica umrla?« je zaklical Simon.

»Ni umrla. Iskal sem vas na prijavnem uradu. Ni vas v imeniku. Ne vedó, kje stanujete. Zato sem poklical zdravnika, toda on ni mogel pomagati. Jurkica je bolna in leži že mesec dni. Ne more hoditi. Toda ona prosi vsak dan: 'Simon mi bo pomagal. Pokliči njega, le on mi bo pomagal.' Vem, da ji ne boste mogli pomagati, a prosim vas, pojdite k njej, prosim vas, ne zamerite!« Kakor bi se bal, da bo Simon odklonil, je prijel stražnik njegovo roko: »Prosim vas, pojdite z menoj!«

»Počakajte me! Pridem takoj,« je odvrnil Simon, ki se ga je polastila posebna misel. »Pojdem najprej po Malči. Počakajte me na tem križišču! Zdi se mi, da je Jurkica ... Bom videl.«

Hitel je nenavadno vesel proti trgovini. Skozi veliko šipo je videl, kako je stala Malči med drugimi prodajalkami. Prav v njega je gledala in vendar ga ni videla, dasi jo je vabil z roko, naj pride na cesto. Vstopil je in šel naravnost k njej: »Napravi se in pojdi z menoj!« »Ali bi ne mogel počakati do dvanajstih,« mu je odgovorila začudeno. »Ne,« je odvrnil in se zasmel veselo, radi česar so se zasmejale tudi vse prodajalke, ki so ga radovedno gledale. Potem je sam stopil k trgovcu in ga zaprosil, naj izpusti Malči pred uro. Trгоvec je dovolil. Malči se je napravila. Ko sta bila na cesti, je povedal, da je Jurkica zbolela. Ona ga je začudeno pogledala in ga vprašala, zakaj je tako vesel. Mislila je, da se je Simona zopet polastila tista ura duševne muke, ki priklíče človeku smeh na obraz namesto solze v oči. Toda Simon je rekel: »Slutnje so vsekakor nekaj resničnostnega. Zdi se mi, da Jurkica telesno ni bolna in da ji manjka samo nekaj sončnih ur, da bo z drugimi otroki drevila preko zelenih dolin Tuškanca. Da, to so čudne stvari. Primi knjigo in poglej le eno besedo in boš dostikrat kar vedela, ali je knjiga dobra ali ni. So zdravniki, ki jim preiskava telesa in duše samo potrdi spoznanje bolezni, ki so ga imeli še poprej, ko so začeli bolnika preiskovati. Svet se le pomika proti tistim daljnim daljnim dnem, ko bodo ljudje kar vedeli, kako je prav, in bo njihova govorica samo lesket oči ali nasmeh na ustnicah.« Sam se je začudil tej svoji misli in je hotel reči še nekaj, a tedaj sta že dohitela stražnika. Simon ga je predstavil Malči. Malči je zardela, zardel je pa tudi stražnik sam in ni vedel, kaj bi rekel. Pred njim je stala gospa, veliko lepša, kakor si jo je predstavljal poprej. V svoji skromni duši si je poprej

naredil čisto majhno podobo, misleč, da bi le taki majhni živi podobi ugajalo njega ljubiti. Toda tudi Malči je zelo presenetil stražnikov obraz. Nič ni bilo tistega grobega, ki ga utisne služba mnogim ljudem njegove vrste v izraz. Skoraj nekaj sanjavo lepega mu je ležalo v izrazu in Malči je vprašala presenečeno: »Ali bi vi mogli udariti človeka?« »Vse življenje nisem še udaril človeka,« je odvrnil on. »On bi lahko le ljubil človeka,« je pristavil Simon in pomenljivo pogledal Malči. »Pojdimo na voz,« je tedaj zaprosil stražnik, ki mu je skrb do hčerke le prevladala druga čustva. Stopili so na tramvaj. Malči se je naenkrat razvedrila in se začela živahno pogovarjati s stražnikom. Toda Simon se je zopet zamislil. Prelepa podoba dekleta, ki je spalo v sobici onkraj tanih rož, mu je živela živa in silna v duši. Da, sedaj bi hotel biti kje v kaki samoti le sam in sanjati, samo sanjati. Toda življenje, ki je drevilo mimo njega po cesti, mu je motilo lepo sliko. Sirene po tvornicah so naznanile poldne. Skozi šipe je gledal Simon trume ljudi, starce in mladce, starke in mladenke in otroke. Čim dalje v predmestje so se peljali, tem večje trume in gruče je gledal. Usipale so se iz velikih poslopij in nekam hitele.

Kdo naj izmeri vse duše, vse misli, vsa srca teh ljudi. Kdo naj izkoplje globine njihovih oči, kdo naj dohiti te misli, kdo naj prešteje utripe teh src? Ogromen nov svet, Simonu le malo poznan, se je valil mimo njega. Ali niso prišli vsi ti ljudje od morja, od gorá, od dolin, jezer in rek v to mesto? Ali ni tudi on sam eden izmed njih? To so njegovi bratje in sestre, on pa jih ni poznal. Umeknil se je in se hotel postaviti na tisti visoki oder, ki so ga ogradili nekateri čisto tuji ljudje: zelo skrbno so ga ogradili, da bi kdo ne pogledal preko zidu in ne spoznal teh posebnih ljudi, ki tiče na tistem odru.

Simon se je vprašal: »Kam se voziš sedaj?«

Simon si je radosten odgovoril: »Skozi predmestja, da povedem bolnega otroka na zelene trate, in stražnik sam bo spoznal, kaj je njegov otrok. O, zapustil vas bom, ljudje za zidom na visokem odru!«

»Na kaj misliš?« je vprašala Malči.

»Malči, kako lepo bo skoraj nam vsem.«

Malči ga je gledala z dobrimi očmi. Simon je zopet verjel v življenje.

Izstopili so na zadnjem postajališču, prekrižali potem nekaj ulic in vstopili v sivo trnadstropnico. Ob gornjem hodniku so se vrstila mala stanovanja. Simon je odprl vrata in vstopil prvi. Za njim je šla Malči. Stražnik, ki se ga je polastila velika zadrega, je obstal.

V sobi je bil tolik nered, da je Malči prese-
nečena obstala že ob vhodu. Na žeblih po stenah
je visela obleka in perilo. Tu in tam so po tleh
ležale smeti. Le slika Jurkičine matere je bila
skrbno obrisana prahu, ki je sicer ležal povsod na
razpokanem pohištvu.

Stražnik je videl, kako je premerila Malči
v hipu vso sobo. Silno je zardel in pričel nekaj
jecljati v opravičilo. Toda besede so mu zamrle
na ustnicah, kajti zgodilo se je nekaj nenavadnega.

Simon, ki se ni sedaj prav nič menil za nered,
se je najprej ozrl na ležišče. Jurkica se je pravkar
prebudila iz globokega sna in zastrmela s širokimi
očmi v Simona. Ta ni umeknil pogleda od nje in se
ji smehljal z blagim smehom, ki je bil sličen ti-
stemu smehu, ki ga je nosil v svoji otroški dobi
s seboj. Polagoma se je dekletce dvignilo in se
podprlo z roko na blazino. Tedaj je Simon za-
klical: »Jurkica, priteci vendar k meni!«

Deklica je vzkliknila z nenavadno veselim in
razigranim glasom, skočila s postelje in za hip
obstala, z roko oprijeta ob njen rob. Zakrožilo se
ji je v glavi. Simon je stopil korak naprej in otrok
se mu je sam z vriskom vrgel v naročje in zaplaval
v njegovih močnih rokah, izgovarjajoč neprestano
neke radostne besede. Stražnik pa ni mogel niti
izpregovoriti od začudenja in veselja. Tudi Malči,
ki ji je stražnik med potjo pripovedoval o otro-
kovi ohromelosti, je skoraj plaho zastrmela v Si-
mona. Ta je neprestano šepetal dekletcu. Gladil jo
je z dlanjo po čelu in laseh. Pomirila se je in mu
naslonila glavo na ramo. Okrenil se je sedaj k
Malči, ki je sedla, in ji položil deklico v naročje:
»Pripeljal sem ti gospo, ki bo tvoja druga mati,«
je rekel Jurkici. »Jaz bom še prihajal k tebi, a ti
se moraš veliko veliko igrati z drugimi otroki.
Kupil ti bom veliko žogo. Trate niso daleč in
mnogo sonca bo sedaj.«

Potem je začel hoditi po sobi in se ustavil na-
enkrat pred stražnikom: »Saj to ni prav, da ste
puščali otroka po ves dan med temi sivimi in vlaž-
nimi stenami, med to zaprašeno obleko, na tem
hrapavem podu. Štiri leta ste ukradli mali, da se ni
razvila že v odraslo deklico, ki naj bi postala sko-
raj dekle. Na pogled bi prisodil otroku komaj
osem ali devet let. In potem se čudite njenim du-
ševnim utvaram!« Simon se je razburil, prijel je
stražnika za ramo. »Zadnji čas je, da si uredite ta
razbiti dom. Otrokova duša je kakor živ zvon.
Kakor boste peli vanjo, tako bo odpevala. Nikar
pa ne kradite otroku iger in sonca! Malči naj pri-
haja vsak dan sem in ustvarita si čim prej novo
družino.«

Še je hotel biti resen, a premagal ga je smeh.
Prijel je zopet Jurkico za roke in jo zakrožil krog
sebe. Potem se je pričel loviti z njo iz kota v kot.
Stražnik je prinesel samovar. Malči je pričela ku-
hati kavo. Govorili so sedaj vsi vprek. Simon se je
še ob treh poslovil od male družine. Na stopnicah
se je ustavil. Gori za njim je bilo slišati smeh.
Pol radostno pol v žalosti so mu sijale oči. »Da.
Malči sem morda rad imel — ne tako kot Marijo
— a neka posebna ljubezen je bila vendarle. Poj-
dimo!« Zamahnil je z roko in se napotil peš po
cestah.

(Dalje prihodnjič.)

O DAJ, GOSPOD!

O daj, Gospod,

o daj mi luč, da bom dotipal cesto,
kot slepec, ki dotipa v mesto,
do Tebe rad bi našel pot.

Noči in dnevi so kot čaše brez pijače,
utrudi nas, sirote, dolga hoja.
Nalij do roba v čaše nam opoja,
živeti ni mogoče nam drugače.

Kako razrešili bi zadnjo tajno,
da bi otresele nam se duše dvomov?
Težko življenje siromakov je brez domov!
Kaj smrt edina pot ve zánjo?

Zdravko Ocvirk.

CVETKE NA OKNU

Mislim náte, saj je večer,
v sobi sem lučko prižgal,
dušo mi čuden prevzema nemir.

Cvetke na oknu tiho cvetijo,
tja jih je dčla usmiljena roka,
iz belih kozarcev ko balzam dehtijo.

Skoz okno gledam nebo,
tam zvezde zlato gorijo,
tja jih pripela je božja roka.
O kako daleč zame si ti!

Gledam cvetke na oknu,
lučka lepo gori
in iz belih kozarcev, iz dobrih cvetk
balzam ljubezni mi rane poji,
mislim na jutrišnje zlato sonce,
mislim náte, deklica draga!

Stanko Janež.

Lojze Dolinar: Spomenik kralja Petra pred ljubljanskim rotovžem.

SPOMENIK KRALJA PETRA V LJUBLJANI

France Stelè

Spoznanja klijejo iz poljan tipanj in slutenj človeških. Skozi rodove se kopičijo piramide tipanj, dokler ne zablesti nova zvezda, toliko ljubljéna resnica! Kakor brezbrežno morje so slutenje; veslač sredi njih pa je duh človekov, neutrudni ribič. Vsako odkritje je novo spoznanje ali vsaj stopinja do njega. Vsako odkritje je prva oblika nove resnice. Tudi umetnost je carstvo odkritij, slutenj; le brezbrežno torišče spoznanj. Vsaka umetnina je novo spoznanje, novo odkritje. Še več je umetnina: ona je čudež, na videz iz nič porojeno novo spoznanje. Njena vrednost je v vrednoti odkritja, v vrednoti spoznanja, ki ga razodeva. Naj je spoznanje o večni resnici, naj je spoznanje o bednosti bitja, naj je le lučka, pri-

žgana iz duše — v tem je nje vrednost: po njej se spoznavamo, z njo se tolažimo v urah obupa, z njo se dvignemo k čudom stvarjenja. Umetnina je govor, četudi je nema. Če pa ni govor, pa ni umetnina.

Če se ustavljamo ob spomeniku kralja Petra, odkritem dne 6. septembra pred mestno hišo v Ljubljani, se ustavljamo samo zato, da ga izprašamo o upravičenosti njegovega umetniškega obstoja. Ali je ta spomenik oblika novega spoznanja v našem kulturnem življenju, ali je za njim logika, ki tudi v materialnem, vidnem svetu ureja medsebojne odnose in ga opravičuje, da stoji na najodličnejšem prostoru našega mesta, to je vprašanje.

Z dveh perspektiv ga je treba pogledati, če ga hočemo v teh njegovih odnosih opredeliti: Iz perspektive spomeniške umetnosti sploh in še posebej kot spomeniški pojav v kolikor toliko zaključenem slovenskem kulturnem dogajanju.

Pred vsem pa, kaj je ta spomenik? Pred desno arkado ljubljanske mestne hiše raste iz stopnic, ki vodijo k lopi pod arkadami, pravokoten podstavek do višine stopnic. Na tem podstavku stoji iz enakega kamna kakor podstavek sestavljen konj z jezdecem, oblečenim pol v sodobno pol v idealno, po antični zloženo obleko. Jezdec je pritegnil nevidne vajeti krepko k sebi, kar se izraža posebno v držanju konjeve glave in vratu. Konj se je ustavil v popolnoma mirni, vojaško strogi stoji vseh štirih nog, le mestoma poudarjeno mišičevje in posebno glava in vrat izražata strumno napetost vseh gibalnih sil v njem, ustavljenih z energičnim držanjem jezdečeve roke. Enako strogo kakor konj je postavljen tudi jezdec, in če ne bi bilo razlike v držanju obeh rok, bi konj in jezdec razpadla v dve strogo simetrični plati. Zgornji del obleke, z značilnim nazaj vihrajočim plaščkom, spominja na stiliziran sodoben vojaški plašč, dočim ta stilizirana neresnična obleka spodaj, kjer mora s svojo bogato dekorativno gubanostjo zakriti masivno jedro, ki opira konja spodaj, čisto določno preide v antični, po dekorativnih ozirih zloženi plašč. Ta poteza dobi svoj poudarek tudi še v sandalih, v katere so oblečene jezdečeve noge. Glava jezdeca predstavlja prav posrečen portret pokojnega kralja Petra. Nobenih zunanjih znakov dostojanstva ni na njem, ne tradicionalnega venca na glavi, ne krone in žezla ali vsaj poveljniške palice, ne ornata in redov. Ta jezdec je nasprotno takemu pojmovanju odmaknjen realnosti in sodobnosti v vsem razen portretne podobnosti glave. In vendar zadosti jasno govori o svojem dostojanstvu!

Oblikovno ga od navadnih, vsakdanje znanih spomenikov razlikuje posebno to, da ni niti ulit kot enotna masa iz bron, niti izklesan iz enega kosa dragocenega kamenitega gradiva, da sploh ni kiparski del spomenika tradicionalno ločen od arhitektonskega, na katerem stoji, ampak da je tudi kipar naredil vse, da ga predoči kot enoten stvor tako v arhitektonskem kakor v kiparskem smislu. Ne raste namreč samo podstavek oblikovno iz dane podlage stopnišča, ampak ves spomenik s konjem in jezdecem vred raste iz svoje podlage tako v materialu kakor v obliki svojega sestava, katerega deli so najvestneje kiparsko obdelani, a vendar vidno in vsiljivo zloženi tako, kakor bi šlo za predmet kamenitega stavbarstva. Po tehniki in materialu je torej spomenik do skrajnosti podrejen arhitektonski zamisli učinka svoje mase. Ta je očitno zasnovana v sorazmerju do loka, pred katerim stoji, in do vse fasade, h kateri je postavljena. Odtod posrečeni učinek, da spomenika ne občutimo kakor kak tuj dodatek okolici, ampak pred vsem kot logičen del obstoječega, nekaj, kar ne samo ne moti prejšnje arhitekture, ampak se veže z njo po gradivu, gradnji in proporciji. Zdi se, če bi ga bili mogli v eni noči postaviti in bi nihče ne bil obveščen o tem, da bi zjutraj šla večina meščanov mimo njega, ne da bi ga sploh opazila, ali pa bi ugibala, kako da ga toliko časa ni opazila. Material, črn domač marmor, je brušen, ne pa leščen. In vprav to brušeno stanje ima poseben mik, ker ima moten, naravnost plemenito kovinski sijaj — le škoda, da ga ni mogoče trajno ohraniti! — Sem in tja se kaka zlatobarvna žila v njem izborna prilega odličnosti spomenika.

Konj z jezdecem je prastar motiv v zgodovini likovne umetnosti. Od antike naprej do danes ga srečujemo v vseh mogočih variantah, in tudi ljubljanskemu ne bo težko določiti njegove umetnostno zgodovinske genealogije. Preko bližje sodobnosti (Hugo Lederer) in renesanse (Verrocchio, Donatello) sega do antike nazaj. Dostojanstvenost odločnega voditelja je lastna vsej tej vrsti. Historična zveza je dana s tem, da je Donatello, ki je l. 1453 postavil svojega slavnega Gattamelato ob cerkvi sv. Antona v Padovi, videl spomenik Marka Avrelija v Rimu, čeprav se ni direktno naslonil na ta vzor. Gattamelata in Verrocchijev Colleoni ob cerkvi sv. Janeza in Pavla v Benetkah (okr. 1488) pa sta do danes ostala ideal vseh stvariteljev spomenikov, predstavljajočih konja in jezdeca. Prvotno preprosto, res klasično čisto resnost pa je barok, ki mu je sledil tudi še novejši čas, razbohotil z vsemi mogočimi alegoričnimi,

simboličnimi in dekorativnimi dodatki, tako da je postala prvotno plemenita in predvsem res človeška resnost naravnost postranska. Klasicizem (n. pr. spomenik Jožefa II. na zunanjem dvorišču bivšega dunajskega cesarskega dvora) se je povrnil začasno zopet k prvotni ideji. Vendar je za presojo ljubljanskega spomenika važnejša reakcija proti baročni bohotnosti, slikovitosti ali celó novodobni impresionistični oblikovnosti, ki se zanaš kulturni milje izraža posebno v Adolfu Hildebrandu z njegovo teorijo o resnično in absolutno plastični obliki. S svojim formalnim naukom o absolutnem upoštevanju klade, iz katere nastane plastična umetnina in v kateri latentno takorekoč že prej spi, je dal pobudo za obnovitev velike resne oblike, ki je predpogoj za monumentalno kiparstvo. Odtod je bil samo korak k obnovitvi arhitekturne plastike, ki jo je poznala tako stroga antična klasika, kakor posebno srednji vek. V tej smeri je posebno izrazil Hugo Lederer, ki je v hamburškem Bismarku ustvaril oblikovni vzor ljubljanskega spomenika, ali pa tudi Christian Behrens, ki je intenzivno sodeloval z arhitekti. Posledica teh stremeljenj, ki so rodile danes v srednji in severni Evropi bujno razvito dekorativno arhitekturno in spomeniško plastiko, je, da si danes ne moremo več misliti dobro učinkujočega spomenika brez ozkega sodelovanja med kiparjem in arhitektom. Struja, ki ji pripada s hamburškim Bismarkom tudi naš kralj Peter in ki svoj spomenik direktno zgradi, je ostala sicer kot ekstremna nekoliko ob strani, čeprav je rodila nešteto vojnih in nagrobnih spomenikov. Druga, njej vzporedna, pa je bolj pomembna in je tudi pri izbiri prostora našemu spomeniku vršila glavno vlogo. Uveljavila je namreč zopet načelo z arhitekturo zvezanega spomenika. Ta zveza je lahko direktna ali indirektna. Sam Lederer je pristal v svojem sv. Juriju na muzeju v Münstru na to direktno zvezo, ko ga je postavil na konzolo reliefno tesno k steni, kakor ga je učila v tem pogledu neizčrpna renesansa. Važnejša pa je smer indirektna naslonitve, ki ji kljub navidezni drugačnosti pripada tudi kralj Peter. Tudi tu je učiteljica renesansa. Oba, Donatello in Verrocchio, sta postavila svoja spomenika v bližino velike gmote že obstoječih cerkvá, toda ne pred fasado, kakor bi si mi danes kot samo po sebi umevno predstavljali, ampak ob stran. Kljub temu, da naslonitev na obstoječo kolosalno gmoto ni direktna, si nobenega teh dveh spomenikov ne moremo misliti brez nje in bi brez nje izgubila nedvomno mnogo svoje intimnosti, in, kar je za nas mogoče najmanj verjetno in razumljivo, tudi svoje monumentalnosti. Veliki uč-

telj poznejših dob glede postavljanja spomenikov v arhitektonskem miljeju pa je postal slavni Michelangelo, ki je zgledno in lahko rečemo celo nesmrtno postavil antičnega Marka Avrelija na Kapitolu in mu ustvaril poseben preračunjen arhitekturni okvir. Takih prostih, pa tudi strožjih, v michelangeleskem nasledstvu izvršenih naslonitev spomenikov na arhitekturo poznamo nešteto, in je vprav polpretekla sodobnost izkazala estetiki novih mest največjo uslugo, ko je ta princip zopet odkrila in uveljavila.

Ljubljanski kralj Peter je, kakor rečeno, posledica kombinacije obeh struj, on je v najčistejšem pomenu besede arhitektonska plastika in po tej svoji strani materialno in formalno spojen s svojim prostorom, on pa je na drugi strani kot plastika prislonežen obstoječi arhitekturi, in sicer precej strogo, a končno vendar prosto, kar je poudarjeno posebno s tem, da se razvija v prostor pred njo in ne v reliefni ploskvi ob njej. Relativna vezanost na arhitekturo se pa izraža posebno v proporciji gmote in njenem obrisu. Pri ljubljanskem spomeniku je razmerje arhitekture in likovne umetnine medsebojno tako, da spomenik poudarja monumentalnost arhitekture, arhitektura pa podčrtuje in povečuje njegovo monumentalnost.

Kako ljubimo v Italiji zatišne trge, oživljene s tihim življenjem skromnih spomenikov, pri katerih je edina njih ambicija, da učinkujejo kot umetnine, ne pa kot kričeča reklama za to, kar niso! Ta duh intimnosti, vzajemnega sožitja prostora in umetnine ter skromne, stvarne monumentalnosti je pravilno vodil stvaritelje ljubljanskega spomenika na Mestni trg v korist trgu in spomeniku.

Kaj pa naša umetniška kultura? Ali je ta spomenik za njo tisto novo spoznanje, ali tisti čudež, tisto nepričakovano odkritje, ob katerega samoumevnosti si globoko oddahnemo, ker spoznamo, da smo v svojih iskanjih našli pravo pot? Kaj je sploh z našo spomeniško kulturo? Ali jo sploh imamo in ali imamo v njej lastno tradicijo?

Odgovoriti moramo na to, da je njena tradicija še zelo skromna. O veliki kulturi priča iz preteklosti samo Robbov vodnjak na Mestnem trgu. Tudi ta je naslonjen na magistrat, posebno pa na milje trga, kateremu tvori žarišče njegove estetske moči. V novejši dobi, ko je razvoj naše narodne zavesti vodil k njenemu vidnemu poudarku v obliki spomenikov buditeljem in voditeljem te zavesti, smo dobili celo vrsto takih del, s katerimi pa notorično nismo zadovoljni. Do di-

nastičnih spomenikov pa Ljubljana doslej, hvala Bogu, ni kazala prevelike ambicije, pa tudi edini tak spomenik pred deželno sodnijo ni mogel rešiti njihovega ugleda. Nepovoljni pa niso ljubljanski in še bolj naši podeželski spomeniki mogoče zato, ker smo imeli slabe kiparje, ampak predvsem zato, ker jim manjka harmonične vključitve v okolico, kjer stojijo. Za najboljši ljubljanski spomenik velja, odkar je bil postavljen, Bernerkerjev Trubar. In ta je dober predvsem zato, ker se je odrekel vsej navlaki in tudi svojo arhitektonsko podlago najraje in direktno združil s svojo kiparsko obliko. On je v tem indirektno tudi posledica Hildebrandovih naukov in tako nekak predhodnik spomenika kralja Petra. Cankarjev spomenik na Vrhniku pa rešuje baš arhitektonska ureditev. Naslonitev na trajne poteze svoje okolice je n.pr. posebno pri največjem našem spomeniku, Prešernovem, tako nezadostna, da je ta pomanjkljivost pri njem gotovo mnogo mnogo večja in usodnejša kakor mogoče kiparska nedozorelost ali nedozorelost arhitektonske ureditve. Obe sta celó preko norme ambiciozni! Naša polpretekla spomeniška kultura se je gibala namreč v okviru nekega ideala, prenesenega k nam z zapadne in srednje Evrope, in tega predvsem vsiljevala, namesto da bi se bila poglobila v tajne estetske komponente miljeja in iz teh ustvarjala to, kar bi mu bilo primerno in zato gotovo v njem tudi učinkovito.

Reakcija proti temu stanju je nastala šele po vojni. Javljala se je tako pri kiparjih kakor pri arhitektih in dobila svojo najizrazitejšo obliko v naši povojni arhitekturni plastiki, kjer se kipar pokori vodstvu arhitekta in ustvarja v okviru po njem določenih formalnih shem. Tu je bil posebno plodovit in značilen Lojze Dolinar, ki je po našem naziranju pogosto preveč gojil takozvano arhitektonsko stilizacijo in ki je ustvaril tudi sedaj v tem oziru pri nas najbolj posrečeno umetnino — spomenik kralja Petra. Na drugi strani je dobila ta reakcija najostrejši izraz v čisto arhitektonskem spomeniku, ki ga je pri nas uveljavil v spomeniku Ilirije in Cojzovi piramidi arhitekt Jože Plečnik. V tem primeru ne gre več za podreditev plastičnega spomenika kaki arhitekturni ideji, ampak za arhitekturno estetsko samostojni člen, potreben predvsem kot cilj pogleda v dani perspektivi ali kot oporišče in dopolnilo danega sestava. Estetska naloga v tem pogledu prednjači spomeniški, spomeniška pa je poudarjena baš z odličnostjo položaja in estetske vloge, tako da o omalovaževanju tega drugega pomena ne more biti govora.

Spomenik skladatelja Chopina v Varšavi.

Vzporedno s tem dvojnim gibanjem, ki je vsaj posredno oboje pripravljalo razpoloženje za dejanje, ki se nam javlja v spomeniku kralja Petra, pa se je vršil prepoved našega podeželskega spomenika in nagrobnega spomenika. V obeh smereh so bila odločilnega pomena prizadevanja in zgled naših vodilnih arhitektov Plečnika in Vurnika z njunima šolama. Ta stremeljenja, ki so obsegla vse, od preproste napisne plošče do samostojnega spomenika padlim v vojni ali pa ne samo vsebinsko, ampak kolikor toliko tudi oblikovno vezanega nagrobnika, so razčistila pri nas pojem spomenika in ga s tradicionalne, degenerirane sheme postavila zopet na kvalitetno podlago smotrene, neposrednemu namenu najbolj služee in materialu in pomenu primerni izvršitvi odgovarjajoče oblike.

Ko se je pred leti sestavil odbor za postavitve spomenika kralja Petra in je bil razpisan natečaj za najboljši osnutek, se je pojmovanje in reševanje gibalo še pretežno v smeri nekega ideala, ki ga je rezultat tega natečaja odločno diskreditiral. Ideal se je gibal predvsem v smeri kolosalnosti v smislu kake njujorske Svobode, monakovske Bavarije, rimskega Viktorja Emanuela ali podobnega. Godilo se je to pri nas ob času, ko je v srednji Evropi že zdavnaj zopet prišel do veljave intimni spomenik ali pa vsaj arhitektonsko preračunjeni čisti arhitektonski spomenik. Te ideje o velikem paradnem trgu pred spomenikom in o impozantni patetični oblikovnosti so zakrivale pogled na pravo jedro problema: kako postaviti v Ljubljani najprimernejši, najdostojnejši in za

našo umetniško kulturo najpomembnejši spomenik. Prepričan, da z natečajem na slepo, brez opredelitve prostora, za katerega naj se projektira, ne bo prišel do svojega cilja, je odbor napravil umesten energičen preokret v svojih pripravah s tem, da se je zaupal vodstvu arhitekta Jožeta Plečnika. Ta je označil kot najprimernejši prostor prostor pred monumentalno fasado mestnega magistrata. Arhitekt je napravil za to svojo misel tudi skico, ki je vsebovala arhitektonsko k obstoječi preračunjeno gmoto in položaj bodočega spomenika. Nasvetoval je tudi material in način izgradnje spomenika, kakor si jo je zamislil kot najpripravnejšo za dano okolico. Odbor je nato povabil kiparja Lojzeta Dolinarja, ki je pri natečaju obrnil pozornost nase, naj izdela osnutek za konja z jezdecem. Tako je ta spomenik nastajal v ozki sodelavnosti arhitekta in kiparja. Javnosti je znano, da so izdelani osnutek v naravni velikosti postavili na nameravano mesto in studirali njegov učinek. Posledica je bila sprememba proporcij. Če bi naloga ne bila tudi čisto tehnično tako kočljiva in težavna, bi bili bržkone spremenili tudi držanje konja in jezdeca, tako pa je v glavnem ostalo pri prvotnem zamisleku. In ta stoji sedaj uresničen pred nami.

Pribiti je treba v naši javnosti dejstvo, da spomenik tak, kakor je, in tam, kjer je, stoji po zaslugi arhitekta in kiparja. Zadnji se namreč ni dal ostrašiti po svarilnih in skeptičnih glasovih iz občinstva in umetništva in je vztrajal na tem mestu do končne izvršitve. Da je ta rešitev estetsko dobra in logična, o tem ni več dvoma. Še več: Ljubljana bi tega spomenika ne mogla bolje in pietetneje postaviti, kakor ga je.

Rezultat našega razmišljanja je, da je spomenik kralja Petra za našo umetniško kulturo nedvomno veliko dejanje. Z njim je uveljavljen princip, da je v umetnosti več odkritosrčna iskrenost in stvarna resnost kakor pa velike kričave geste. S tem, da spomenik služi tudi za mestno lepoto plodovitemu estetskemu cilju, je zasidran mnogo trdneje v krajevnem miljeju, kakor bi bil, če bi stal kje drugod mnogo bolj razbohočen, a živ samo ob redkih prilikah patriotičnih slavnosti, ki bi se vršile pred njim. Slovenska umetniška kultura je položila s to rešitvijo izpit svoje zrelosti. Kakor v dneh renesanse, ko je bila umetnost še zadeva vseh in so množice dneve in dneve postajale pred novimi umetninami in razpravljale o njih, se mi je zdelo v Ljubljani ob dneh odkritja tega spomenika. Kakor se tujec ustavlja

dan za dnem pred Colleonijem v Benetkah ali Gattamelato v Padovi, kakor nešteti s spoštovanjem obiskujejo zatišni trg s spomeniki Scaligerjev v Veroni, tako je s Petrom v Ljubljani Mestni trg zgodovinsko in estetsko oživel. Najlepše, najučinkovitejše ozadje pa tvori spomeniku prenovljena notranjščina mestne hiše. Vsega estetskega bogastva, ki ga hrani ta trg, ne more objeti naenkrat nobeno oko, ker je prostorninsko razdeljeno; potnik ga odkrije in užije šele, ko ga obhodi. Ta del mesta z rotovžem in stolnico in vsem, kar je okoli njih, je sedaj resnično estetsko srce spomeniške Ljubljane. Kakor bodo njeni spomeniki dan za dnem estetsko oživljali pred domačinom in tujcem, tako bo z njimi živel ta jezdec, o katerem se zdi, da je prirastel iz zemlje in se kot samoposebi umljiv člen harmonično spojil z okolico.

Po večletnem tipanju je ta spomenik torej nedvomno jasno formulirano novo spoznanje in priznanja vredno dejanje v naši umetniški kulturi.

BALADA

Pri mračnem oknu mati plaka,
sama šteje prve luči pod nočjo.

Nebo še v zadnjih žarkih plameni,
med hiše pala je temá kot ptič v polje,
nekje v vrtovih drevje šelesti
in rože od nekod dehte.

A mati tiho, tiho plaka.
Novica je zaplala med ljudmi,
da je zaman, da sina ne dočaka, —
da v temni reki tih mrlič leži.

Jože Kastelic.

MOJA BELA RANA

Moja bela rana me pretiho peče, kri srca iz nje mi v tenkem curku teče...	od predaljnih vonjev je tak bolno, trudno...
Joj, pordelo belo cvetje je mladosti: Duša bolna tone v rdečih rož skrivnosti.	Ali zarja daleč za gorami spi še, po brstečih gredah rož razcvelih ni še.
V težki temi čaka zarje srce budno,	Joj — in moja rana vsak dan bolj me peče, na cvetove bele kri srca mi teče...

Vinko Žitnik.

PREK POLJSKIH POLJ

F. S. Finžgar

V Varšavo.

V hladni aprilski noči smo hiteli po od dežja spranem in od luči se svetlikajočem tlaku Gdanska na kolodvor.

»Varšava, Varšava, Varšava« so udarjala kolesa vlaka, ki je bežal z nami skozi temo proti jugu. Saj spim in vendar bedim. Pretekli vtisi se spovračajo, mešajo, prepletajo in izginjajo. Novo pričakovanje se budi. V Varšavo se peljemo! V slovanski Pariz! V prvo slovansko vele mesto na zapadu, za Moskvo in Leningradom med slovanskimi največje. Zemljevid dokazuje, da ni zlepa mesta, ki bi bilo po legi tako prirodno srce države, kot je Varšava. Ob sredini veletoka Visle, na brezmejni poljani, ki jo režejo ceste in železnice na vse vetrove. Vse vodijo vanjo, vse tekó iz nje. Kot žarki iz zvezde. Ni čuda, da se je poljska zgodovina, vsa burna, polna veličja in polna žaloiger, razgibavala od tega mesta, odkar je postavil vanj kraljevski prestol Sigmund II. leta 1550, dočim je bil Krakov poslej tiho zavetje umetnosti in znanosti.

Zgodovina poljske prestolice.

Varšava se prvič omenja v zgodovini šele leta 1224. Ko so pa poljski odlični kralji, zlasti Sigmund Stari I. začeli širiti svojo podložno zemljo na vzhod, ko so se zapletali v boje z Moskvo, je bilo kaj naravno, da je postala Varšava tudi prestolno mesto in je Sigmund Avgust, zadnji Jagellonec, izbral njo za glavno mesto Poljakov. Po njegovi smrti je postala Poljska izborna država, ki je po šlahti volila kralje in je v sejmu (državnem zboru) odločala o državnih zakonih. Iz tega zbora je izšel svobodni ugovor (liberum veto), sama po sebi tako svobodoljubna uredba, da je vsak predlog v sejmu propal, če je le en šlahčič prijavil svoj ugovor; zgodovina pa je dokazala, da je bila vprav ta pravica v veliki meri poguba Poljske.

Sigmundu III. (1587—1632), ki je preveč hlepel po absolutizmu in po koristih za svojo dinastijo, so se upirali nezadovoljni in ustanavljali razne združbe (rokosze) za borbo proti nasilju. (V tej dobi je začetek poljskih puntarskih zvez, ki so se vsa stoletja po večkrat obnavljale z različnimi imeni in ki so jih vodili najbolj idealni poljski rodoljubi. Njih žrtve, prelita kri — vse to je bilo kakor večni ogenj na žrtveniku domovine, ki so jo grozne krivice mogočnih sosedov vklepale sicer v verige robstva, zatreti pa je niso mogle.)

Sigmund je kljub svoji nepriljubljenosti in nasilnemu vladanju imel vendarle srečo v bojih z Moskvo. Žal, da uspehov ni znal izrabiti in je celó sinu Vladislavu, kateremu so Moskvčani ponujali krono, prepovedal zasesti prestol v Moskvi.

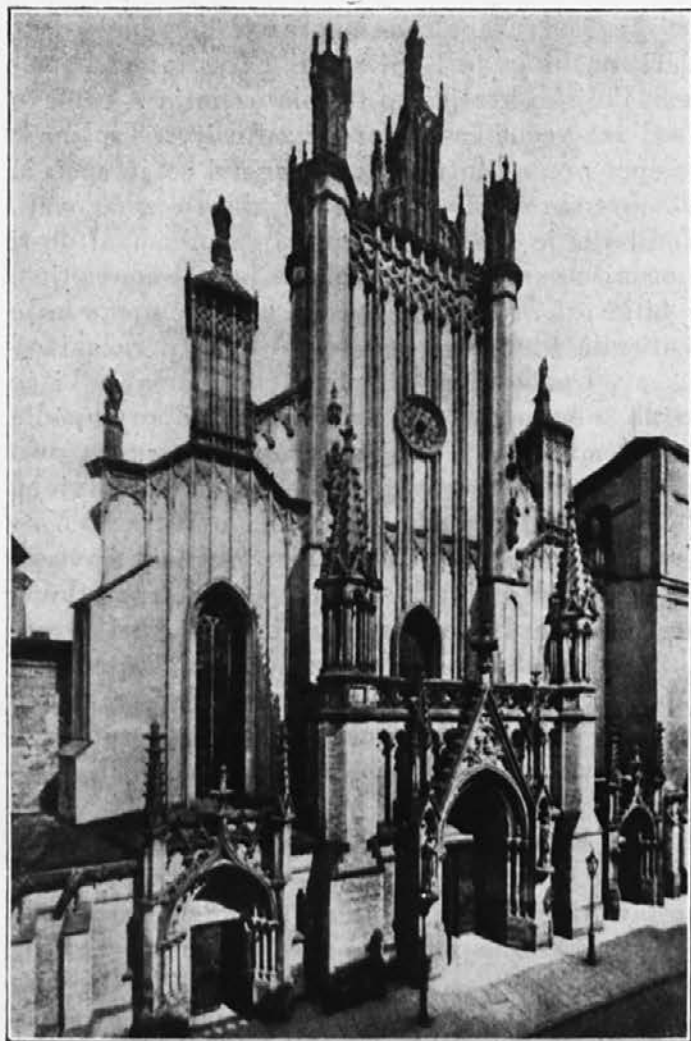
Za Vladislava IV. je Varšava dosegla največjo premoč nad Moskvo. Pa so bili spet verskosocialni vzroki, ki so razburili ukrajinske kozake, da so pod vodstvom Bogdana Hmielnicega s pomočjo Tatarov napadli Poljsko, kar opisuje tako mojstrsko v knjigi »Z ognjem in mečem« Sienkiewicz. Res so Poljaki napeli vse sile in Hmielnicega premagali. Ta pa se je ponudil velikemu knezu v Moskvi v službo. Tedaj so padli po nesrečni Poljski Švedi, Rusi in Prusi in le brezmejne žrtve vsega naroda so tedaj še otele Poljsko, dasi je izgubila mnogo ozemlja. Njen ugled je padel, notranja razrvanost rasla. Že leta 1702 so Varšavo zasedli za kratek čas Švedi brez boja. Poslej je upadala moč Varšave leto za letom, vpliv in premoč Moskve pa je rasla, dokler ni carica Katarina II. izsilila izvolitev svojega miljenca Stanislava Avgusta Poniatovskega za kralja (1767—1795). Ta kralj, ki je prav za prav probudil poljsko umetnost, je bil nenavadno izobražen. Po vsej Varšavi so sledovi njegovega kulturnega prizadevanja, bil je — recimo — velika pesniška duša, pa slab vladar. Zato je doživel najhujši poraz kot kralj: Pruska, Avstrija in Rusija so si razdelile kose poljske zemlje (prva delitev Poljske 1737). To strašno ponižanje je budilo v narodu spet samozavest. Snovali so uporniške odbore, sklenili dne 3. maja 1791 novo ustavo (3. maj je zato še danes največji državni praznik na Poljskem) in skušali popraviti napake, ki so jih delali dotlej. Pa je bilo prepozno. Varšavski upor l. 1794 po drugi delitvi Poljske so hoteli zadušiti Prusi in so Varšavo oblegali. Uspeli niso. Šele ruski general Suvorov je zavzel trdnjavo Prago (na desnem bregu Visle) in nato še Varšavo. Leto kesneje je prišla tretja delitev Poljske — Varšavo so dobili Prusi. Ob delitvi so Rusija, Avstrija in Prusija podpisale pismo, kjer so sklenile, da je Poljska zginila za večne čase z obličja zemlje in da ne bodo nikdar več dovolili, da bi se vnovič pojavila na evropskem zemljevidu. Stanislav Poniatovski je bil zadnji kralj.

Velesile, ki so si razdelile Poljsko, so začele ubogi narod strašno zatirati. Toda narod je odgovoril na vse strahote s pesmijo »Jeszcze (ješče) Poljska ni zginiela« in z živo vero vase. Legioni so zapuščali domovino in se borili pod Napoleonom za svobodo. Leta 1806 je Napoleon zasedel Varšavo, ki je postala glavno mesto Vojvodine Var-

šavske. Toda Napoleonov poraz je bil zopet poraz Varšave, ki jo je l. 1815 dobila Rusija; pod imenom Poljsko kraljestvo so bila ozemlja z Varšavo vred »za večne čase zvezana z Rusijo«. Trpljenje je spet prebudilo narod; v Varšavi se je spočela 29. novembra 1830 vstaja. Poljaki so zmagovali. Vodil jih je spretni Chlopicki in premagal dosti močnejšo rusko vojsko. Žal, da je bil sam ranjen. V bitki pri Ostrolenki, kjer ni bilo več njega in je pritislila še kolera, so bili Poljaki poraženi od Rusov. Umeknili so se v utrjeno Varšavo, ki je kljub obupnemu in junaškemu odporu padla 7. septembra 1831. Poljska je postala ruska provinca. Zaradi uporov je ruska vlada kar divjala. Zatrla je poljsko ustavo, ukinila univerzi v Varšavi in Vilnem, poljščina je bila pregnana iz vsega javnega življenja, katoličani so pretrpeli huda preganjanja. Poljaki so prosili pomoči pri evropskih velesilah in zgrabili za orožje 22. januarja 1863. Središče upora je bila zopet Varšava. Toda Evropa je imela gluha ušesa za prošnje zatiranih Slovanov. Upor so Rusi neusmiljeno udušili, Varšava je postala močna ruska trdnjava v verigi drugih, ki so stražile rusko mejo na zapadu. Mogočna, z vsem vzhodnim bogastvom zgrajena pravoslavna katedrala v Varšavi je hotela pričati, da je vse preteklo zbrisano, ne vere ne poljskega naroda ni več. — Danes ni niti koščka te velikanske zgradbe. Poljski narod je v gnevu in spominu na strašno zatiranje to stavbo do tal porušil.

Prišla je svetovna vojna. Kakor rahel svit je zažarelo Poljakom novo upanje. Takoj so začeli ustanavljati ustaške odbore. V Galiciji se je zbral Vrhovni narodni svēt (Naczelný komitet narodowy). Jožef Pilsudski je zbral nekaj nad tisoč prostovoljcev in prekoračil mejo Poljskega kraljestva. Toda osrednje države niso dovolile, da bi imeli Poljaki svoje legije. Leta 1915, 5. avgusta, so Varšavo že zasedli Nemci. Rusi so pobegnili in odpeljali iz Varšave vse dragocenosti: slike, kipe, zlatnino, preproge in jih hranili v Moskvi. Leta 1924 so jih boljševiki pošteno vrnili. Ko bi bili vse to raznesli Nemci, bi bile stene varšavskih kraljevih gradov gole, sobe pa prazne. Po zasedbi Varšave je bila vsa dežela polna vojaščine, ki je brezobzirno jemala, kar je dosegla. Ljudstvo je strašno trpelo.

Že 5. novembra 1916 so izdale osrednje države proglas in ponujale Poljakom, da jih pridobé za zaveznike, Poljsko kot neodvisno samostojno državo z dedno monarhijo in lastno ustavo. Vse to so bile lepe obljube, nasilni jarem pa je trl Poljake vkljub vsem obljubam še venomer. Poljske legije so se množile, se dramile in leta 1917

Stolnica sv. Janeza v Varšavi.

odrekle prisego poveljstvu osrednjih sil. Pilsudskega so Nemci prijeli in zaprli.

Nato so osrednje sile vendarle obnovile Poljsko in sestavile v Varšavi kot vlado državni svet. Tedaj pa se je že zrušilo rusko carstvo, republikanska ruska vlada je proglasila neodvisnost Poljske, kar je priznala tudi antanta. Ko je pa Nemčija sklenila 9. februarja 1918 v Brestu Litevskem z boljševiki mir, je bilo v mirovnem pismu določeno, da pripadeta Helm in Podlesje republiki Ukrajini. Med Poljaki je zavrelo, vrgli so vlado in po zrušenju osrednjih sil postavili iz ječe v Magdeburgu otetega generala Pilsudskega za glavarja države (naczelnik państwa). Bojev pa še ni bilo konec. Poljaki so si morali priboriti z orožjem Vilno in Vzhodno Poljsko, s čimer so razdražili boljševike. Ti so napadli Poljsko, prodrli do Varšave, kjer se je pod poveljstvom Pilsudskega bila velikanska bitka tri dni. Poljske čete so zmagale in pregnale boljševike s svoje zemlje. Ves narod je spričo tako zmučenih poljskih legionarjev žive vere, da je bila ta zmaga (16. avgusta 1920) pravi »čudež ob Visli«.

Dne 17. marca 1921 pa je bila proglašena ustava Republike Poljske:

»V imenu Boga Vsemogočnega! Mi, poljski narod, zahvaljujemo Previdnost, ker nas je otela poldrugstoletne sužnosti...«

»Varšava, Varšava, Varšava« je odmevalo izpod koles. Zdelo se mi je, da čezdalje hitreje. Ali se jim je mudilo z mojim hrepenenjem vred?

Jutro se je dramilo. Polja so dihala tenke meglice. Stopil sem k oknu in se zazrl v prostrano ravan, preko katere je šlo toliko vojská in toliko gorjá. Kje so pisma in pečati mogočnjakov, ki so brisali veliko in mogočno Poljsko z obličja zemlje? — Vse je vihar razdejal — a narod bo zmeraj stal!

Po mestu.

Kar nas je bilo tistih, ki se ukvarjamo z najbolj nehvaležnim, nikdar prav opravljenim poslom pismarstva, so nas poslali v Wiejsko (vaško) ulico stanovat v sejmsko poslopje. Ker tedaj sejm ni zboroval, je bilo za nas dovolj prostora. Poljaki so zelo modro ukrenili. Poleg parlamenta so sezidali veliko hišo, ki ima vse polno sob. Vsak poslanec dobi svojo. Pred njo je majčkена pred-soba, v njej umivalnica in shramba za obleko. V pritličju je zajtrkovalnica. V njej so mize, po mizah pa napisi, ki povedo, katere stranke mož sme k njej sešiti. Odtod veže pokrit hodnik stanovanjsko hišo s sejmskim poslopjem. Razkošja ni nobenega, vse je preprosto, res nekam ljudsko — republikansko.

Varšava naredi vtis čisto sodobnega velemesta. Promet je silno živahen, poseka Dunaj, kakor je danes. Po silno širokih cestah švigajo vozila, da ti je časih zelo težko priti čez cesto. Ob teh širokih cestah in ulicah palače in hiše — sicer lepe, snažne, pa je ni zlepa, da bi se ustavil in jo ogledoval. Mesto se širi proti jugu na levem bregu Visle. Na desnem bregu sta se vgnezdila industrija in delavec. Izmed hiš štrlita kvišku gotska zvonika cerkve sv. Florijana — svetnik in slog sredi kadečih se tovarniških dimnikov kakor nalašč. Kaj bi po teh delih mesta? Tam na levi hrup bogastva, mrzlični tek časa, sijaj izložb, reke ljudi, hitečih vsak za svojim smotrom — kakor povsod v velemestih. Na desni pisk siren, dim tvornic, ograbki proletarskih otrok, na klopi počivajoči judek v kaftanu. Dva bregova!

Zato smo šli ob sončnem dopoldnevu v prelepe Lazienke (Laze). To je varšavski Schönbrunn. Ne, to ni hladna, s škarjami pristrižena priroda kot na Dunaju. Nekaj čudovito mehkega in širokega te objame v teh gajih. Zdi se, da diha čisto slovanska duša iz njih. Tam je bilo letno bivališče

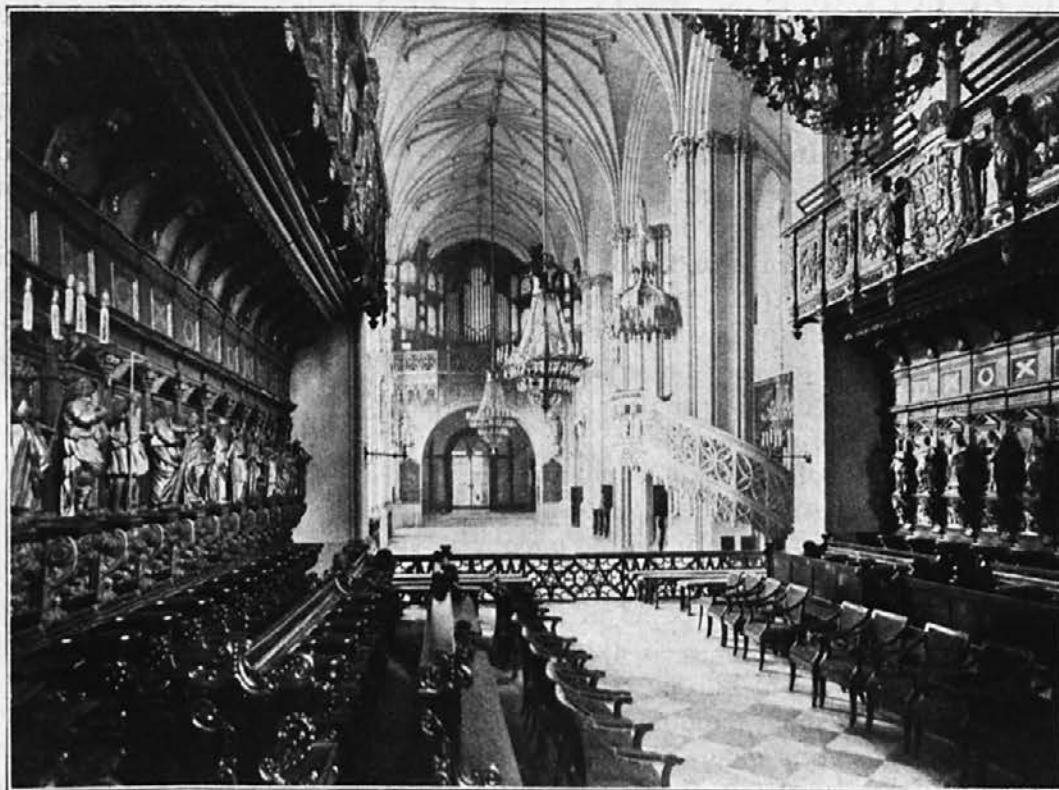
poljskih kraljev, tam je stanoval ruski car, kadar je prišel v Varšavo. Danes tekajo po jasah otročiči, starčki se zamikajo v mladost, akademska slikarska mladina riše in vdiha na platno preteklost. Središče Lazienkov je kraljevi gradič. Majhen, igračica, toda bisser. Vsa notranjščina je skrb zadnjega kralja, »umetnika na prestolu«. Stanislava Avgusta Poniatovskega. Ves gradič je muzej, natrpan z dragocenimi umetninami.

Pred gradom je tolmun, ob izlivu tolmana — teater, pravi grški teater. Kamniti sedeži tekó v polkrogu, nad njimi ni strehe, boči se le sinje nebo in veje dreves šepetajo naokrog. Pozorišče je ločeno od gledališča po rečici, ki se izteka iz tolmana. Tudi pozornica je zidana. Košček rimskega fora je. Stebri s korintskimi kapiteli jo ograjajo.

Vse to je danes prazno, gluho. Ptiček je sedel na steber in zapel. Božji igravec. Mar mu je ves strohnili sijaj kraljevske preteklosti!

Počasi se je vračala naša gručica po vijugastih potih iz gaja in kar nehote prišla pred Chopinov spomenik, ki kraljuje na široki, cvetni livadi, obdani v ozadju od šumečega gozda. Pod mogočnim lovorom sedi on, veje drevesa se same od sebe sklanjajo krog njegove glave in mu pletó zlat venec. Skladatelj posluša šum gozdov, kakor ga je nekdanj v življenju po Mazovskih gozdih, ki so prišumevali pesmi pastirjev. Ta pesem in ta šum sta šla za njim, ko je z drugimi izobraženci vred zapustil 1830 nesrečno Varšavo in se preselil v Pariz. Morda bi ne bile njegove skladbe nikdar tako poljske, da jih ni rodila silna bolečina trte domovine. Liszt pravi: »Edinole Poljak je mogel zložiti Chopinovo žalno koračnico.«

Ko prideš iz te voljne toplote spet na vsakdanjo cesto dirindaja, ti je res ves ta šunder odveč. Ob Ujazdovski aleji hodiš. Vila za vilo se vrsti, pa nekam mrka, tiha je vsaka. Da, to so kar po vrsti vile diplomatov vesoljnega sveta. Za temi stenami snujejo načrte, pišejo skrivnostna znamenja poslaniki in konzuli ter jih razpošiljajo

Notranjščina stolnice v Varšavi.

svojim vladam. Vlade snujejo, se dvigajo, padajo in mislijo, da gospodarijo in vladajo. Vlada pa svet zdrava ljudska duša in Bog s svojimi večnimi zakoni.

Popoldne nas je mikalo staro mesto, ki leži čisto na severu. Stara Varšava stoji krog kvadrata tega trga. Nanj prideš mimo starega kraljevega dvorca skozi ozke ulice. Na tem trgu se je nekdanj gibalo in razvijalo vse življenje; tudi rotovž je stal tam na sredi. Hiše so iz XV. do XVIII. veka. Vse so pisane, mnoge imajo slike na presno. So nekako izraz pisanih poljskih narodnih noš. Vendarle, dasi je ta stara Varšava zelo hvaljena, je trdil naš Cicerone — razlagavec dr. Stele —, bi bila naša stara Ljubljana, primerno popravljena in urejena, še vse kaj drugega. Na tako počesčenje smo šli seveda v starodavno krčmo Fukierov. Ta nemška trgovska družina se je preselila v XVI. veku v Varšavo. Ti trgovci so bili zaeno kraljevski bankarji, ki so posojali dinastijam velike vsote za njih razkošje. Vsa hiša in vsi prostori v njej so še čisto pristni in nedotaknjeni od leta 1590. Nad vrati imajo galejo — za trgovski simbol. Naročili smo si mjoda (medice), kakor ga je pil rajni Zagloba. Varljiva pijača. Teče kot olje in se ti zdi strašno nedolžna. Hvala Bogu, da se nam je mudilo. Sicer bi ob navdušenju za staro Ljubljano kmalu začeli trditi z Zaglobo: Vsa Poljska je pijana.

(Dalje prihodnjič.)

LOFOTSKI RIBIČI

Iz knjige: JOHAN BOJER, DIE LOFOTFISCHER

Priobčuje A. Šerko

16. Po viharju.

Leto za letom se pripetě take stvari na severu. Možje govoré o tem nekaj dni, potem pa se peljejo zopet na isto morje in lové, kakor so lovili poprej.

V štacuni se je trlo ljudi. Razgovarjali so se. Nekateri so bili, ko je izbruhn timer, že na poti v pristan in so se pravočasno rešili, druge je, rešil rešilni čoln, zopet drugi so se pravkar vrnili, vihar jih je bil nosil vso noč po morju.

Majhen plavolas dečko v rumenem široko-krajniku je govoril glasneje od vseh drugih in ljudje so začudeno gledali vanj. Po dobrem naključju je bil včeraj ostal na kopnem, čoln, h kateremu je pripadal, se je odpeljal brez njega in nihče se ni vrnil. In možje so uvideli, da je bilo tako usojeno, da ga ni bilo poleg. Bog je čudovit.

Danes vlada zopet popolna tišina. Možje stojé na čereh in strmé na morje za čolni, ki se še niso vrnili. Nadzornik pristana je bil odposlal parnike, da iščejo ponesrečence. Mnogo čolnov od milje oddaljenih pristanov je bilo zaneslo ponoči tu sem. Zdaj razpenjajo jadra in odhajajo pri lepem vremenu nazaj.

Med dnem je neki parnik naletel sredi Vestfjorda na čudežen čoln. Nordlandski čoln je, na osem vesel, z razpetimi jadri, dasi ni vetra.

Parnik pristane ob njem. In izkaže se, da je vodja pri krmilu polmrtev, drugi trije pa sedé na veslaški klopi, zmrzli, mrtvi. Vodne pene v laseh in bradah in na pooljenih suknjah so led. Z odprtimi steklenimi očmi strmé predse.

Per Suzansa se je bil rešil v viharju v Hammaöy. In sedaj mu je bilo težko peljati se čez Vestfjord nazaj. Bog ve, koliko znancev je potonilo to noč! Na Myrana Kristaverja in njegove ljudi niti misliti ni hotel.

V mraku je prispel v pristan, ki je bil potopljen v lučih svetilk. Znana kočja je tam, njihov dom na Lofotih, zdaj bodo imeli tam dovolj prostora. Ko je šel po stopnicah mostišča, je videl v bližini ljudi, pa se jih ni upal ogovoriti. Vsak čoln, ki se danes vrača, je dogodek, tudi njega so obkrožili radovedneži. Pa ni odgovoril nikomur, tiho je šel naravnost proti koči.

Med vrati je obstal in se z vzklikom »Jezus, Marija« obrnil k svojim. Mokre obleke so visele pri peči, škornji so ležali na tleh, skoraj v vodi. Možje so vstopili, obstali in strmeli. Sami so bili šli tik mimo smrti, premočeni so bili in utrujeni, pa vse to je bilo brezpomembno ob dejstvu, da

ležé tam možje z »Mroža« in spe. Niso jih šteli. Pa slednjič je Per Suzansa ukazal hitro se preobleči in skuhati jed. Ni vedel, ali so možje, ki ležé tam, že dobili kaj okrepčila.

Ko so se slekli in izlili iz škornjev vodo, se je Kristaver zbudil, se oprl na komolce in si mel oči. Zmešan je bil še od čudnih sanj, ki jih je imel. Zagledal je Suzanso, ki je bil jadral to noč mimo njega in ga pustil jezdit i na gredlju.

Trenotek sta si vodji zrla v oči.

In Kristaver je vzdihnil in si potegnil z roko preko čela.

»Si tudi ti tu?« je dejal na najvsakdannejši način.

Trajalo je nekaj časa, preden je Suzansa odgovoril. »Da — in ti? Ti si tudi zopet tu, — kakor vidim.«

»Ni dolgo tega, kar smo prišli,« je odgovoril Kristaver in si mel oči. Per se je mučil z obleko. Ni se upal vprašati, na kak način so se oteli.

Pa naenkrat je Kristaver dvignil noge z ležišča, tipal za opankami in odšepal k peči, snel z nje telovnik in izvlekel iz njega debelo usnjeno listnico.

»Boš videl, da je ves denar uničen.«

»Denar?«

»Denar, da, denar. Mislim, da ga je samo še kaša.«

Nehote so se prijeli vsi za prsne žepe. Taka usnjena listnica, dobro povezana z motvozom, ostane znotraj neverjetno suha. Pa pri možeh z »Mroža« je bilo kaj drugega; vso noč so ležali v vodi.

Kristaver je stopil k mizi in prižgal svetilko.

Bilo je običajno, da je vodja čolna nosil tako usnjeno listnico na vrvici za vratom. V njej je hranil zaslužek vsega čolna do konca lova. Šele potem je vsak od posadke dobil svoj delež. Tokrat so bili tisočaki v njej in morda vse uničeno.

Ko je odmotaval skozi in skozi premočeno listnico, mu je stopil pot na čelo in prsti so se mu tresli. Drugi so strmeli nanj, pa so čutili, da je najbolje, če ne govoré z njim.

Listnica je bila tudi od znotraj čisto črna od mokrote. In tu so bankovci. Višnjevi in rdeči so bili poprej, zdaj so testo zlepljenega papirja.

»Hm« — so mrmrali drugi.

Vodja čolna ne kaže rad svoje listnice. Dve moštvi v isti koči ne vesta natančno, koliko je zaslužilo drugo. Zato je Kristaver, ko so ga gledali, nagubal čelo.

»Skušaj jih posušiti!« mu je svetoval Suzansa.

Pa Kristaver ga ni poslušal in začel bankovce vleči vsaksebi. Mnogi so dobili pri tem luknje,

nekateri so se raztrgali. Bolelo ga je, kakor da bi rezal v lastno telo. Denar! To je to, s čimer so on in njegovi ljudje hoteli rešiti sebe in svoje domove. Ni kar tako, priti ob mreže in čoln in vendar plačati pri trgovcih in bankah dolgove. In če je uničen denar, bo šla domačija na boben in on z družino vred ne bo imel strehe nad glavo.

Majhne cunje zlepljenega papirja so ležale na mizi.

»Moramo jih posušiti,« je dejal Per Suzansa. Bosonog je stopical k peči, nametal drv vanjo in snel mokro obleko. »To posušimo lahko pozneje, zdaj je glavno denar.« In razpel je krog peči niti, na katerih naj bi viseli bankovci.

Kristaver je strmel v mokre cunje papirja. Najrajši bi bil vse skupaj pograbil in vrgel skozi okno.

»No, pojdi zdaj!« je dejal Per. Tudi drugi so pomagali. Previdno so obesili bankovce na niti, zlepljene ali posamič. Bili so kakor čisto majčkene plenice, ki se suše.

Ko je Kristaver vse to videl, se je v njem zopet zbudilo. Začel se je smejati in klepetati.

Veža stare hiše »Sień Fukiera« v Varšavi.

Izjavil je, da je dosti vrst sušenja. Suši se seno, obleka, ovce. Tu so pa sušili denar.

In stopal je sem in tja, pripravljaj bankovce, nalagal v peč in najmokrejšje kose obešal na najgorkejša mesta. Bila ga je sama skrb, kakor da ima opravka z dojenčki.

In so se posušili. Bili so rešeni. Sicer so, ko jih je zgibal, šumeli, pa vendar so bili še dobri za odplačilo dolgov.

Ko je bila jed gotova, so zbudili še one, ki so ležali in spali. In ko so sedeli krog mize, se je Suzansi zazdelo, da nekoga manjka. Pogledoval je druge, ni pa imel poguma, da bi vprašal. Bilo je, kakor da leži skupna nesreča na možeh z »Mroža«. Pogledal je Kristaverja, pa ta je dvignil k njemu samo pogled in jedel naprej.

Vsi so jedli mnogo svežih rib in mislili samo na to, kako bodo zopet legli in spali.

Šele ko so bili pojužinali, je eden od Suzansovih vprašal: »No in — in Kaneles Gomon?«

Vsi so se spogledali, nihče ni rekel besede, slednjič je Kristaver odgovoril: »Saj res, Kaneles — ta, ta ni prišel več na kopno, ne!«

In tiho je postalo v izbi. Gledali so se in molčali. Končali so bili z jedjo, upognili glave in pod mizo sklenili k molitvi roke.

*

Že naslednjega dne je brodovje odšlo zopet v lovišča, le ta ali oni, ki sam ni imel več čolna, je postopal na kopnem in zrl za njimi.

S Kristaverjem je bilo tako. Zato je pohajal s svojimi ljudmi v prazniški obleki po čereh; ni vedel, kaj naj počne.

Blodil je naokoli, kakor da išče prijatelja. Veslal je čez sund na druge otočke, se razgovarjal z ljudmi, se skušal šaliti, pa vse se mu je zdelo neumno. Hodil je na rtiče, posedal sam zase, strmel na morje in na ptice in čikal in čikal.

In izgubljeni Kaneles se je oglasil in hodil z njim. »Spustil si me, spustil, Kristaver, s čolna. Vodja si bil, pa si me v zadnjem trenutku spustil. Sam si se rešil, mene si pa spustil!«

*

Sedeli so pri večerji v koči, ko je prilomastil Jakob. Najprej jim je voščil dober tek — drugi so mrmrali, naj sede — potem je govoril o ribjih cenah, o vremenu in vetru. Nato je omenil, kako srečo imajo nekateri ljudje, kakor na primer Kristaver.

»Jaz pa jaz,« je menil Kristaver in ga pogledal.

»No, ali ne veš, da se je tvoj čoln našel?«

Vsi so skočili pokonci. Kristaver je pozabil čikati, neprestano je strmel v Jakoba.

»Ti se pač šališ?«

»Ne, strela božja! Tvoj čoln leži v sundu. Na lastne oči sem ga videl. Neki parnik s soljo iz Kristiansunda ga je bil našel pred Bødö in ker je imel številko, ni bilo težko ugotoviti, odkod je. Imaš pač srečo.«

Kristaverju ni bilo težko dokazati, da je najdeni čoln njegova last. In ko je stal na čereh in videl »Mroža« brez jambora in jadra ležati na vodi, mu je bilo, kakor da pozdravlja starega prijatelja.

»Si ti?« ga je vprašal, kakor da čaka, da mu čoln zarezgeta v odgovor.

In nekega dne je stal v trgovini in kupil nov jambor in vrvi z jadrom. Listnica je postala tanjša. Bankovci so hrestljali, ko jih je razgrinjal in plačeval, pa v trgovini so bili z njimi zadovoljni.

17. Pomlad.

Pomlad prihaja.

Še zmrzuje ponoči, še leži sneg na debelo, pa sonce greje podnevi, da začenjajo velike modrikaste muhe brenčati in se zajedati v oči ribjih glav, ki leže naokrog. Vonj po slani vodi, morskem mahu in ribjih ostankih je vedno hujši in hujši. Vrtovi pristana diše spomladi pač po svoje.

Prve ptice selivke so se dvignile proti jugu. Nemir je zavladal v loviščih. Možje so premetavali mreže, vleklo jih je na kopno — in potem — vleklo jih je domov. Lov je bil za letos pri kraju.

Zvili so mreže, izložili vesla in sto in sto čolnov je veslalo kakor za stavo v pristan, da se pripravijo za odhod proti domu.

V pozno noč so imeli opravka. Urediti je bilo treba še to in ono. Naslednjega dne so bili pa po večini gotovi: pečnice so stale na krovih, jambori so bili postavljeni. »Srečno in hvala za letos!« In možje z juga in možje s severa so si mahali s klobuki v pozdrav in se razlili po morju.

In tiho je postalo med čermi in otočki, tako prazno brez čolnov, tako mirno med skladišči in šupami. In prišli so galebi. Na belih, v soncu se bleščečih perutih so se dvigali nad skalovje, se spuščali na sinje sunde in se potapljali za odpadki.

In mrtvo je postalo med ribiškimi kočami, kjer je še pred kratkim mrgolelo ljudi. Od vremena motna okna so strmela iz praznih koč, v katerih so bili v naglici pozabili pomesti tla in kjer je ostal zakajen kotliček in črn lonec z ostanki.

Zunaj na visoki skali pa je stalo dekle, roke je upiralo ob boke in zrlo za čolnom. Veter se ji je lovil v laseh in težko je dihala. Mogoče ji je bila obleka postala pretesna.

Videla je puhati parnike, videla jahte, barke in čolne razpenjati jadra. Jadra, jadra povsod, hiteča k daljnim obalam.

(Dalje prihodajič.)

IZ ANATOMIJE

PREGLED ŽIVALSTVA GLEDE NJIH DIHAL

Dr. Janez Plečnik

Poudarili smo, da vsaka žival diha. Dihala so udje, postavljeni za sprejemanje kisika in za oddajanje CO_2 . Dihala so raznolika pri raznoterih živalih. Umevno je to: saj neke živali so pozemne (pozračne), pa torej neke živali posnemajo kisik iz zraka in oddajajo CO_2 v zrak; neke živali pa posnemajo kisik iz vode (tekočin) in oddajajo CO_2 v vodo (v tekočine). Umevna nam je raznolikost dihal: saj neke živali so zložene iz bilijonov celic, neke so pa kar le celice — samotnice. Močno različje dihal nas torej ni iznenadilo pri tako močnem raznoličju zgraje živalskega telesa in pri različnem oprasku (Funktion) dihal.

Opazili smo pri naših razmišljanjih, da so dihala pač raznolika, da pa vendar ni nikake »globoke«, nikake »notranje«, nikake »bistvene« razlike med dihal: saj pljuča so nekake škrge, škrge so nekaka pljuča; presapno cevje je pa tako razpuščeno po telesu zaželke, da je na koncu konca vsa zaželka pljuča in škrga. Živalske povrhnje (koža in sluznice) so tukaj in tam, ki posnemajo kisik — pa neke povrhnje so pripravne za posnemanje kisika iz zraka, neke so pa začinne za jemanje kisika iz vode. Prehodi nas ne motijo: presapno cevje je zgrajeno le za pozračne živali; videli smo pa, da tudi povodne živali imajo presapno cevje v telesu, da so pa še škrge dodane tem povodnim živalim in da sega presapno cevje v te škrge. Žival dobi torej kisik po škrгах (iz vode), škrge pa dajejo kisik v presapno cevje. Zadeva dihanja — sprejemanje kisika (in oddajanje CO_2) — je torej le ena in je kaj enostavna za naše poznanje narave; oblika zračnih posnemal (dihal) je pa dobro zahomotana.

Pridobili smo vse to spoznanje s primerjanjem dihal pri raznoterih živalih. Pa imenujejo tako anatomijo, ki primerja odgovarjajoče si (analogne) ude pri raznoterih živalskih vrstah, »primerjalno« anatomijo. »Cómparo« (reci: kómparo) pomeni latincu (tudi) primerjati, pa naravari govore o primerjalni anatomiji tudi kot o »kómparativni« anatomiji. Primerjalna (komparativna) anatomija se bavi seveda z vsemi živalmi. Oznaka »primerjalna anatomija« pove torej nekam to, kar pove »živaloznanstvo« ali — s tujko — »zoologija«. Še to je umevno, da živaloznanci (»zoologi«) kar le možno podrobno opisujejo analogne organe (odgovarjajoče si ude); na-

ravarji torej dobro vestno opisujejo obliko in zgrajo organov; saj površni popisi udov ne bi bili pripravljeni za primerjanje. Grk kliče »morfé« za postavo, podobo, obliko, lik, prikazen, zunanost (Dokler). Pa naravarji pravijo, da je nauk o oblikah (živalskih udov) »morfologija«.

Nejasen in torej nemiren pa razjedajoč človeški duh je stvaril več razdelkov morfologije (nauka o oblikah živalskih udov); oznaka »primerjalna anatomija« pa oznaka »morfologija« (opis oblik živalskih udov) torej ne povesta vsakemu prav tistega. Govoré o »ontogenetski morfologiji«, ki opisuje oblike udov pri nastajanju in rastju ene, posamne vrste živali; govore o »filogenetski morfologiji«, ki opisuje oblike udov pri nastajanju in rastju sorodnih živalskih vrst; govore o »mekaniki rastja« (razvojni mehaniki), ki ugotavlja sile, ki določajo, usmerjajo, motijo, spešijo nastajanje in rastje udov; pa govore o »primerjalni anatomiji«, če gre za primerjevalen opis udov pri doraslih živalih.

Premišljivi ve, da vrabec izleze iz jajca, ki ga je vrabulja znesla; premišljivi vidi, da sta si ščinkavec in vrabec podobnejša, da sta si v ožjem sorodstvu nego ščinkavec in gos; premišljivi ve, da vrabčje jajce treba druge toplote za godnjanje in izgodnjanje mladiča od jajca belouške; premišljivi ve, da ima vrabec kljun, pes pa gobec. Premišljivi naj kar pazno gleda na vse to in na vse, kar mu narava kaže; taka opazovanja bodo razumila premišljivega. Razumnik naj imenuje vse to po svoje; môra naj ga ne tlači z ontogenetskimi, filogenetskimi, razvojno mehanskimi, kom-

parativno anatomskimi problemi; razumnik prevâli vse te probleme na duše tako strašno »načitané« inteligence.

*

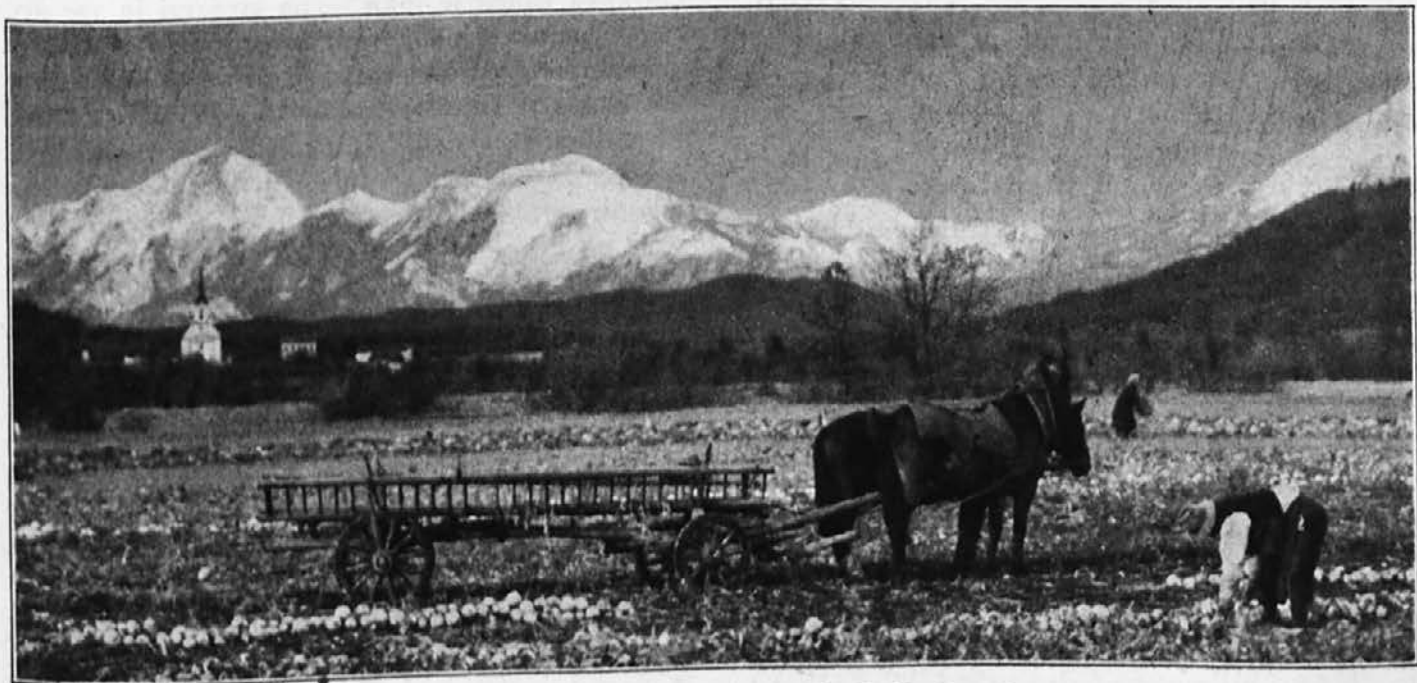
Pregledali bomo živalske rodove z ozirom na dihalo. Zbrali bomo torej rodove, ki dihalo s pljuči, zbrali rodove, ki dihalo s škrgami, zbrali rodove, ki jim je presapno cevje dano, zbrali rodove, ki dihalo kar le s povrhnjami. Pregled bo točen, ne bo pa prav popoln. O dobrih prilikah bomo skušali odstranjati nepopolnosti.

I. Dihajo s pljuči tako kot mi:

1. Opice: šimpanz, gorila, orang-utan, pavijan, mérkovica (Meerkatze). Navajam le najbolj znane zastopnike opičjega rodu; opazka velja tudi za sledeče rodove.

2. Glodavci: miš, podgana, polh, veverica, svizec (marmotica), zajec.

3. Povodne (morske) živali: kit, glavač, pliskavica (delfin). Te živali so torej ribje oblike pa dihalo s pljuči. Te živali torej nimajo škrg. Te živali rodé žive mladiče in jih dojé. Novorojenčki največjih kitov so pet in še več metrov dolgi. — Brehm pripoveduje, da meso delfina ni preveč okusno, da so pa primorjanski katoliški narodi lovili in uživali delfine kot »pravo« ribo o postnih časih, torej kot postno jed. Čudna zver je človek. Katoliška Cerkev prepoveduje vernikom uživanje mesa (sesavcev in ptičev) ob nekih dnevih, pa gredó in lové vse mogoče nesesavce in neptiče za te »prepovedane« dneve: polže, žabe, ribe, rake. Lovili so torej tudi delfine, dasi delfin nima okusnega mesa. Čudna zver je človek. Johannes Pauli

Repo pulijo. (Iznad Ljubljane. — Fot. Fr. Krašovec.)

(1455—1530) je bil znan pridigar iz reda frančiskanov. Pauli je napisal knjigo »Schimpf und Ernst« (»vesele in resne«) in tam berem tole: Ženica se je spovedala in je prosila spovednika, naj ji ne naloži pretežke pokore. Spovednik jo je vprašal, česa ne mara uživati, česa ne jé? Ženica je povedala, da ne mara čebule. Spovednik je naložil ženici pokoro in ji je ukazal, da ne sme uživati čebule vse življenje ne. Ženica je šla in je snedla prvo čebulo konec prvega tedna po spovedi in je nato kupovala in uživala cele koše (sester) čebule vse življenje.

4. **Plavutonožci**: morski psi, mroži. Ti živé po večini v vodi, hodijo pa na kopno počivat in se sončit.

5. **Roparji** (mesojede živali): mački (tiger, lev, jagvar, leopard, divja in domača mačka), hijene, jazbeci, vidre, kune, medvedi, psi.

6. **Morske krave** (sirene), ki imajo precej dobro izobličene sprednje pa tudi zadešnje ude ob trupu; živé kot živali pod 3.

7. **Sloni**, indijski in afrikanski.

8. **Parkljarji**: govedo, ovce, antilope, žirafe, jeleni, srne, kamele, povodni konji, svinje, cebre, konji, tapirji, nosorožci.

9. **Prhutarji**: netopirji (mračnjaki, mračniki). Razmišljaj o trudu in skrbi, ki jih ima netopirka s svojimi mladiči; sesavci so!

10. **Zaželkojede** (žužkojede): krti, ježi, rovrke (šišmiš, bezgavke).

11. **Vrečarji**: kenguruji; kengurujka ima trebušno kožo zgubano v vrečo; vhod v vrečo je s sprednje (protiglavenske) strani. Kengurujka pospravi mladiče v trebušno vrečo takoj po skotitvi; mladiči ostanejo v vreči do polne godnosti.

12. **Stokarji** (monotremata; Kloakentiere): kljunaši (kljunorilčniki). Stoka = Senkgrube, Kloake. Stokarji iztrebljajo scavnico, jajca, blato skozi eno edino skupno odprtino: stoko. Stokarji nimajo gobca in imajo rožen kljun kot gosi, porasli so pa z dlako. Stokarji ležejo jajca z usnjasto skorjo; samica leži na jajcih in vali prav, kot to delajo ptiči. Stokarji so sesavci.

Vse živali od 1 do 12 so (vretenčarji in) sesavci. Pravijo torej: vsi sesavci dihaajo s pljuči. Pljučodihi so še:

13. **Ptiči**: papagaji, žolne, kukavice, golobi, vodomci, kolibriji, galebi, škrjanci, lastovke, vrane, škorci, krivokljuni, ščinkavci, muhovčki (penice), srakoperji, sove, jastrebi, skobci, orli, sokoli, sloke (kljunači), žrjavi (»krangelni«), droplje (amše), štoklje, čaplje, labudi, gosi, race, galebi (tonovšice, vpijali, mahavke), jerebice, pavi, fa-

zani, divje kure, kazuarji, noji. Torej: ptiči so vsi pljučodihi. Nadalje:

14. **Plazivci**: krokodili, kajmani (aligatorji), črepahe (»šildkrote«, želve, skorjače, trdorigi), gadi, modrasi, belouške (oži, goži, voži), slepci (slepirji, slepiči, slepovoži), kušcarji (martinci, martinčki, zelenci). Vsi plazivci (laznina, lizavčina, lezerčina) dihaajo s pljuči.

15. **Brezrepe dvoživke**: krastače (krastavice, krápavice, krotovnice, šatornice, krote), rege (božje žabice, rákovci, vége, végavice), žabe (urhi [? Janežič], rujhti, rujhtači). Vse odrasle (!) brezrepe dvoživke (amfibije) dihaajo s pljuči in živé na kopnem. Nedorasle dvoživke pa nimajo pljuč in živé v vodi; odtod ime: dvoživka.

16. **Repate dvoživke**: močeradi (močerali, močerani, močeravi, močerogi, močeroli, močeroni; močér = močvirje).

O repatih dvoživkah pa je pripomniti tole. Poznamo troje močeradov:

a) neki živé nedozoreli v vodi, dozoreli na kopnem; torej tako kot žabe;

b) neki močeradi (aksolotl) so taki, da od zaroda ene matere, torej od rodnih bratcev in sestr, vsi živé neprestojno v vodi, dokler so negodni; neki teh madičev se povsem izgodnjajo in živé potem na kopnem, nekaj teh bratcev in sestr se pa ne izgodnja in ostanejo vse življenje in neprestojno v vodi; oboji pa: tisti, ki se povsem izgodnjajo, in pa tisti, ki ostanejo v vodi — imajo zarod, imajo mladiče;

c) tretji močeradi — naš domači močeril ali človeška ribica je taka — pa živé vsi in vse življenje neprestojno v vodi in se nobeden njih ne »izgodnja« v pozemnega močerada.

Repate dvoživke (močeradi), ki živé na kopnem, dihaajo s pljuči. Vsi mladiči vseh repatih dvoživk pa živé v vodi in dihaajo s škrgami, dokler so mladiči, torej dokler so vódenske živali; vsi močeradi pa dihaajo s pljuči, če se izgodnjajo v pozemne živali. Poznamo tudi močerade, ki živé na kopnem pa nimajo ne škrg ne pljuč; ti močeradi »jedó« zrak z usti in sluznica njih ust priskrva kisik iz zraka; tudi pokožno dihanje je pri njih močno pomembno. Pokožno dihanje je močno pomembno za vse dvoživke in splošno je znano, kako dobro se dvoživke počutijo ob deževnem vremenu.

Še nekaj besed o dvoživkah. — Kar vsakdanja opazovanja te učé, da so mlade (»nedozorele«) dvoživke precej drugačne od odraslih (»dozorelih«). Oglejmo si žabo. Žabji mladič (žabji pupek), žabji paglavec — tisti, ki ima »pa« glavo — izleze iz žabje ikre (žabjega jajca). Paglavčevo grlo ima

mehke vejičaste poganjke ob straneh; paglavec nima udov ob trupu; rep je paglavcu v gibal; paglavec živi le v vodi in pogine, če ga vržemo na kopno. Žabji paglavec zgublja vejičaste odrasleke z rastbo (Wachstum; Caf), dobiva ude ob trupu, zgublja in zgubi rep — nato se splazi na kopno in živi življenje žabe. Žaba je torej najprej vodenka žival, pozneje je pa pozemska žival (dvoživka — amphibium). Pravijo: udi paglavca se premené, žival se premeni (se »metamorfozira«; metamorphosis). Take premene ob rasti telesa so opazne pri vseh dvoživkah, pa recimo torej, da dvoživke so p r e m e n j â k i (der Metamorphose unterworfenen Tiere). Skušnja kaže, da vejičasti poganjki ob grlu vodenkih mladičev so š k r g e. Mladiči naših premenjakov dihaajo torej s škrgami (kot ribe); škrge mladih premenjakov zginjajo ter končno zibnejo ob rasti; (v košu zastavljena) pljuča premenjaka se pa obenem večajo, se širijo — pa premenjak preneha dihati s škrgami in prične dihati s pljuči. Povodna žival se spremeni v pozemno.

Omenili smo premenjake (dvoživke), ki so (aksolotl) taki, da od mladičev ene matere — torej od bratcev in sestre — nekaj jih živi neprestojno in vse življenje v vodi, nekaj bratcev in sestre pa živi najprej le v vodi, pozneje se pa spremene, se splazijo na kopno in živé življenje pozemnih močeradov. Torej: nekaj bratcev in sestre ostane vse življenje vodenka žival, nekaj bratcev in sestre pa postane (končno) pozemna žival. Tisti bratci in sestre, ki ostanejo vodenske živali, imajo vse življenje škrge; škrge se pa posušé ostalim bratcem in sestram, škrge jim uvenejo, pa zadihajo

Pod brajdo. (Motiv iz Ercegnovega. — Fot. Fr. Krašovec.)

ti mladiči s pljuči in postanejo pozemni močeradi. Tisti aksolotl (močeradi), ki se »razvijejo« le v vodenske živali, so pa pri vsem tem popolnoma izgodnjani: oni se — morda celó samo oni — plodé in imajo potomstvo; to potomstvo se razcepi v vodenko in pozemno. Storjene skušnje še kažejo, da moremo ves rod aksolotlov ohraniti kot vodenskega, če ga ne izpustimo na suho, na kopno, in skušnje kažejo, da moremo ves rod aksolotlov spremeniti v pozemnega, če mu oprežno in polagoma pritrjavamo vodo; škrge potem sahnejo in povodnik se splazi na kopno in postane pozemna žival.

Neki močeradi pa (človeška ribica — močeril — je taka) so vsi in vse življenje le vodenske živali; vsaj opazili še niso, da bi se kdaj kateri spremenil v pozemno žival. »Perennis« pove latincu to, kar »neprestojno« pove nam, in beseda »branchia« označa škrge; pa naravarji kličejo močerade (tako človeško ribico), ki imajo vse življenje neprestojno škrge: »perennibranchiata«.

KO SO HRASTI ŠUMELI

ZGODOVINSKI ROMAN

Spisal S. R. Minclov / Iz ruščine prevel B. Vdovič

Trinajsto poglavje.

»Fantje, tukaj je plitvo,« je zagodel v temi glas odprhujočega se Djakona; »a ti, butec, kaj grabiš za glavo, saj bi me kmalu utopil.«

»A jaz ne dosežem dna ... tebi je lahko, ko si dolg kakor hrast!« se je odzval preplašeni glas ščenka.

»Za rame se me drži, kratkonožec, ne za vrat!«

»Bratci, kam pa zdaj? Nič se ne vidi!« so se začuli vznemirjeni klici.

»Mene se držite!« je zakričal Klim; »Vasilij Petrovič, kje si?«

»Tu,« se je oglasil Ščokin.

»Skupaj bredite, fantje ... da nas val ne razmeče!«

Kakor z njegovimi besedami izzvan, se je iz teme od zadaj privalil moten val, pobral bredoče kakor perje ter jih ponesel naprej; pohitevši nekoliko sežnje, jih je spustil na noge, se razlil po ravnem peščenem rtiču in šumeč izginil nazaj.

Ponesrečenci so se drug za drugim izkopali iz vode in se v gruči zbrali na bregu.

Nikjer ni bilo videti niti luči v hiši niti zakurjenega ognja. Kričali so kosci ter zdaj pa zdaj zaspano zagagale race; dehtelo je po šašu in lokvanjih. S suhega sta vlekla hlad in vlaga — vse je kazalo, da se pred uškujniki razprostirajo močvare.

»Kaj storimo zdaj, a?« je vprašal Klim, ki je na suhem postajal spet neodločen.

»Kje naj je Jurjev?« je vprašal Ščokin.

Klim je pogledal na neke mežikajoče zvezde, ki so se pokazale, in prepričevalno iztegnil roko.

»Tam je Jurjev!« je rekel.

»Potemtakem smo na levem bregu Embacha?«

»Tako je!« je potrdil Klim.

»Ima kdo orožje?«

»Ne, vse se je potopilo...« so se čuli odgovori.

Ščokin je mahnil z roko. »K ustju reke pojdemo!« je odločil, »morda najdemo tam naše. Če jih pa ne najdemo, poberemo pri ribičih ladje in nazaj v Pskov!«

V gruči in molče so uškujniki krenili v temi vzdolž brega za Ščokinom in Klimom. Zdaj pojavljajoča se zdaj izginjajoča belkasta črta priboja jim je kazala približno smer.

Kakorkoli so pogledovali v meglo nad jezerom — niso opazili na strmem bregu niti sence uškuja niti sledov brodolomja.

Silno premraženi potniki so, spotikaje se ob neopazne kamne in korenine, čez dobro uro hoda zagledali pred seboj lučko. Ko so prišli bliže, so razložili majhno kmetsko hišo; lučka se je svetila skozi goveji mehur v majhnem okencu. Za hišico je bila videti klonica; ograje krog dvora ni bilo.

Da ne bi prišli v nevarnost, je Ščokin s tovariši kakih dvajset korakov od hiše legel na zemljo, Klim pa se je odpravil poizvedovat in je potrkal na okence.

Oknica se je odme knila in ven se je sklonil obraz, ki je bil od strani medlo osvetljen od goreče trske.

Otroški glas je vprašal nekaj v neznanem, toda ne v nemškem jeziku.

»Bi lahko prenočevali?« je odgovoril Klim.

»Kdo je?« je vprašal po rusko isti glas.

»Domači smo, popotni trgovci iz Pskova; vihar nas je vrgel na suho...«

»A koliko vas je?«

»Petnajst duš.«

Deček se je obrnil, rekel nekemu nekaj besed in se spet sklonil skozi okno.

Klim je med tem pogledal v izbo in preiskal z očmi vse kote.

»Dedek je dovolil, pridite!« je rekel deček.

»Pridite, bratci!« je pozval Klim svoje in uškujniki so pohiteli k durim, ki jih je bil med tem isti deček odprl.

V nizki, zakajeni, na pogled črni izbi je na železnem čelešniku z dimom gorela trska. Na peči je, dvignivši sivo glavo in opazovaje prihajavce, ležal starec z vnetimi vekami brez trepalnic.

Uškujniki so drug za drugim iskali z očmi podobo v kotu, a ker je niso našli, so se po navadi križali pred prazno steno in nato pozdravili starca.

»Treba se nam je ogreti, očka, ali se lahko podložé drva v peč?« je rekel Ščokin in stopil k peči.

»Lehko... v veži jih vzemite...« je zašušnjajl starec; njegove po risje rumene oči so zvedavo hitele od enega nepričakovanega gosta do drugega.

Tjurja je privlekel ogromno naročje drv in zakuril peč; uškujniki so se začeli slačiti ter ožemati in sušiti perilo in obleko.

»Se dobi pri tebi kaj prigrizka, ded?« je vprašal Klim; »ne boj se, saj plačamo,« je pristavil, opazivši nekaj v starčevem pogledu. »Saj imamo denar!« se je udaril po žepu, da je zazvenčalo.

Starec je dečku nekaj rekel po estonsko; ta je šel v vežo in se je čez nekaj časa vrnil s celim hlebcom kruha in s šopom zelenega česna; v sodcu v kotu se je našel kvas in eden uškujnikov ga je nalil v velikansko leseno skledo in začel drobiti česen vanjo za juho. Izkazalo se je, da žganja gospodar ni imel v zalogi.

Klim je šel dvakrat iz izbe, da bi se prepričal, če je vse v redu okoli. Tišina je vladala kakor v grobu.

Ščokin je izprašal starca in izvedel, da se nahajajo v ribiški koči skoraj prav pri bregu Embacha, ki je skrit za peščenimi griči; do Jurjeva pa da je prav blizu, uro hoda vsega.

Ščokin je samo z zobmi zaškripal — komolec je bil blizu, samo ugrizniti ga ni mogel.

Ribiških čolnov je bilo, kakor je rekel starec, osem na bregu.

Ščokin se je spogledal s Klimom in začel s silno izlačenjenimi sopotniki večerjati.

Ko so si utešili glad in se kolikor toliko posušili, so se začeli uškujniki pripravljati na noč; izba je bila pretesna za vse in polovica njih se je odpravila v klonico, kjer je, dasi je krulila za pregrado svinja, ležal pošten kup sena.

Tisti, ki so ostali v izbi, so nekateri plegli po tleh, nekateri po klopeh, in kmalu se je složno smrčanje čulo od vseh strani.

Nemirni Klim je trikrat dvignil svojo ozko glavo in vlekel na uho; slednjič je spanec premagal tudi njega in, zviti v nepremičen kolač, je zaspal na tleh pri klopi, katero je bil zavzel Ščokin.

Tudi starec je zdaj pa zdaj odpiral oči in prisluškoval; ko se je prepričal, da je Klim zaspal, je sunil dečka, ki je bil zadremal, in mu začel nekaj za rokami prikrito šepetati na uho. Deček je prikimal, nato sedel, spustivši bose noge s peči, oprezno zlezel na tla, pograbil spotoma s stene

suknjico in se potihoma zmuznil skozi vrata. Ta so zaškripala in Klim se je dvignil, odprl zaspane oči ter pogledal krog sebe.

Trska je že davno ugasnila, tema je polnila izbo. Starec na peči je glasno smrčal, vse je bilo v redu in Klim se je kakor kamen zvalil na obraz in znova zaspal.

Proti jutru se mu je zdelo, da sliši topot konj; dvignil se je in zagledal, da sije skozi okno blede svetloba; starca ni bilo na peči.

Klim je vstal, si krepko pomel z dlanmi obraz, kakor da hoče odgnati ostanke spanca, in šel, stopaje čez svoje na tleh speče tovariše, k oknu.

Na mehurju so se risale neke sence, kakor da zunaj čakajo ljudje. Košček mehurja na oglu je bil odtrgan; Klim je pogledal skozi in zazeblu ga je v srce: pri oknu sta stala dva Nemca v železnih oklepih in s helebardami v rokah.

Klim je planil k vratom, jih odprl in že padel tolpi korenjaških Nemcev v roke.

»Vstanite!« se mu je posrečilo zakričati z nenaravnim glasom. »Nemci!«

Zatisnili so mu usta in ga zvlekli na dvorišče.

Uškujniki so poskakali s svojih mest, toda Nemci so trumoma udrli v izbo in po kratki nenaki borbi Pskoviče obvladali in povezali.

Nikakor pa Nemci niso tako gladko opravili z onimi, ki so spali v klonici: tam so plačali s tremi ubitimi. Ščenok je tako udaril prvega Nemca, ki je bil njega zagrabil, pod žličko, da se je drgetaje zvalil vznak; drugi udarec strašne njegove pesti je padel po šlemu drugega Nemca in železo mu je zdrobilo lobanjo ter se mu zadrlo v možgane kakor pod udarcem kladiva; Nemec je padel kakor pokošen.

Sončni žarek. (Iz kotorskih uličic. — Fot. Fr. Krašovec.)

Ščenok, za njim pa Djakon in Tjurja, so se vrgli k vratom klonice, naravnost v gnečo Nemcev; Tjurja je zbil dva na tla, toda pet ljudi ga je pograbilo za roke in rame in ga začelo vezati; Djakonu, ki je podiral nasprotnike z zdravo desno roko, je nekdo podstavil nogo, da je kakor posekan hrast padel z obrazom na tla; na noge in hrbet mu je navalila cela gruča Nemcev in ga zvezala z vrvmi.

Samo Ščenku se je spričo njegove majhne postave posrečilo, da je smuknil pod komolci sovražnika na prosto; neka roka bi ga bila tam kmalu pograbila za vrat, toda Ščenok se je obrnil kakor razjarjen merjasec in od njegovega udarca med oči se je zvrnil tretji sovražnik. Ko je med potjo s sunkom podrl še dva, se je Ščenok kakor krogla zatočil k močvirju in mahoma izginil v gostem nizkem šašu.

Za njim se je kričaje pognalo dvanajst hlapcev, toda kljub iskanju begunca niso mogli najti: ako ni vrag sam, tako so sklepali Nemci, je moral utoniti v neprebredni močvari.

Zvezane uškujnike so peljali na prosto in jih po dva in dva privezali na dolgo vrv; nje konca so privezali k sedloma dveh jezdecev in jih v varstvu do sto oboroženih Nemcev odgnali v Jurjev. Za njimi so na nosilih, ki so jih v naglici napravili, nesli tiste, ki jih je bil Ščenok ubil.

Voditelj Nemcev, suh, rdečkast mlad človek, ki je na mogočnem vrancu jezdil poleg ujetnikov, je le-te krepko zmerjal po rusko.

»Zakaj psuješ, pes nemški?« se je jezno zadril nanj Djakon, ki je ves čas nemirno obračal svojo kuštravo glavo in z očmi iskal svojega prijatelja — Ščenka.

Nemec je potegnil meč iz toka in je na vso moč plosko udaril Djakona po plečih.

»Zakaj biješ?« je kriknil Ščokin; »glej, tudi za to boš odgovarjal, ker si napadel in povezal nas, mirne ljudi! — Kaj smo mi komu slabega storili?«

»Kdo pa je v Pskovu naš dvor požgal in oplenil?« je vprašal Nemec in zapičil svoje kunčje rdečkaste oči v Ščokina.

»Morda...« je začudeno vzkliknil ta (hotel je pristaviti: »se že ve«, a se je o pravem času zdržal), »so vse to same prazne marnje!«

»Ne, niso marnje, sinoči je od aldermana pridiral sel!« je odvrnil Nemec.

»In da je tudi plenil kdo — kaj imamo mi pri tem?« je odvrnil Ščokin; »mi smo iz Novgoroda pluli z blagom!«

Nemec se je ozrl po čemerno korakajočih ujetnikih; razkuštrani Djakon in Tjurja s podplutim licem sta mu prva padla v oči.

»Take potvore — trgovci?« se je zadrl. »Prekleti razbojniki ste! Mi vam pokažemo, kaj se pravi naših dotikati se!«

»Ti si pa lep — črevo telečje!« je srdito zagodrnjal Djakon.

Toda Nemec ga ni slišal; izpodbodel je konja in v težkem skoku jezdil proti gozdnatim goram, na katerih se je belilo visoko kamenito obzidje gradu; pod njim se je videlo drugo, mestno, in za njim so se kakor jurčki stiskale hiše, z rdečo opeko pokrite.

Štirinajsto poglavje.

Po kamenitem mostu so gnali ujetnike čez precej široki Embach in sprevod je prišel v mesto.

Bilo je še zgodaj in na ozkih ulicah skoraj ni bilo srečati ljudi; samo na trgu, nasproti trinadstropnemu rotovžu, so stali pravkar prišedši kmet-ski vozovi z glinastimi lonci in se je zbralo nekaj branjevk.

Za trgom je šla cesta strmo v klanec in kmalu se je pred ujetniki pokazalo drugo obzidje; za njim se je dvigala velika, na zunaj sirova stolnica z ozkimi gotskimi okni in prav taka poslopja gradu Domberga.

Straža pri vratih je spustila oddelek na notranje, s kamni potlakano dvorišče in ujetnike so peljali vzdolž obzidja k ogelnemu stolpu, ki je gledal proti goram; globok podzemeljski prostor pod njim je bil za ječo.

Pri plesnivih, z železnimi vitrami ojačenih nizkih vratih je stal debeluhast ječar, obut v čevlje z zaponami in rdeče nogavice, z dvema velikanskima ključema v rokah. Obleči se, kakor treba, se še ni utegnil in je bil samo v sivem telovniku, oblečenem vrh srajce, in v črnih hlačah do kolen; višnjeva pletena čepica, viseča mu na levo uho, z zibajočim se čopkom na koncu je dovrševala njegovo nošo.

Ujetnike so razvezali, jim natanko prebrskali obleko in žepe in ječar je stopil prvi skozi na stežaj odprta vrata stolpa.

Za njim so šli ujetniki; sedem razbitih stopnic iz apnenčevih škrlj je držalo v teman obokan hodnik, razsvetljen s kadečo se plamenico, ki je bila zataknjena v steno.

Pri njeni svetlobi so bila videti druga odprta vrata — vhod v ječo samo, črno brezno, ki je čakalo na prišlece.

Vanjo so signali ujetnike in vrata za njimi so se zaloputnila. Čulo se je, kako je zaškripal

leseni zapah in zašklepetala ključavnica, zadoneli so koraki in vse je utihnilo.

V precej prostorni votlini — ječi — je komaj mrlela svetloba; padala je vanjo skozi majhno okence, prebito v obliki okrogle luknje, štiri aršine nad prstenimi, trdo nabitimi tli.

Razen Pskovičev ni bil nihče zaprt notri; obšli so ječo krog in krog, otipali v zid uvite železne obroče, na katerih so bile pritrjene težke verige z ogrljaki, ki so jih po navadi nadevali jetnikom. Nato so posedli, kamor je bilo, po kupih gnile slame, ki je ležala ob steni.

»Odtod ne ubeži-iš!« je zategnil Tjurja, otipavši zid krog in krog.

»Bojim se, da je naš ščenok utočil,« je zagodel Djakon, »kakšna škoda je to, bratci moji!«

»Vsi preminemo na tem svetu!« je rekel polglasno Ivan s tujega uškuja in vzdihnil.

Djakon se je razsrdil.

»Zapri gobec, hudič!« se je raztogotil. »Zakaj si ga odprl? Ti bi se lahko na dno potopil in še kihnil ne bi nihče po tebi!«

»Kaj pa sem jaz...« je mirno soglašal ta.

Djakon se je umiril in začel, momljaje si nekaj pod nos kakor medved, prešernosti uganjati s svojo bolno roko.

Ščokin je molčé legel na slamo in se obrnil v zid: obvladovala so ga misli, ena bolj črna ko druga. Klim je kakor skrbna pestunja sedel poleg njega in je venomer obračal svoj dolgi vrat in ga pogledoval.

Opoldne in pod večer sta prinesla dva hlapca ujetnikom dve vedri vode in nekaj hlebcev kruha; ječar, ki ju je spustil noter, je stal pri tem na vratih, ju pogledaval in pozvanjal s ključi.

Tako je prešel prvi dan in drugi in tretji.

Kakor čreva so se vlekli tudi naprej, enolično, mučno in brezkončno; ujetnike so takorekoč pozabili v njihovi globoki gomili in le en dogodek jih je za nekaj časa zmajal in vzdramil v tem času.

* * *

Ščenok se je, ko se je bil iztrgal iz rok sovražnikov, zagnal k močvirju in, skakaje po šasnatih tresenikih, krenil h goščavi trstja, ki se je kakor neskončna stena dvigalo skoraj tik za klonico. Treseniki so kakor živi drgetali pod njegovimi nogami; voda mu je segala do kolen.

Stena trstja, za katero bi se on mogel čutiti popolnoma varnega, je bila največ kak seženj oddaljena, toda tresenikov ni bilo na tem prostoru prav nobenih; Ščenok je napravil poslednji obupni korak, prišel na trd griček, toda se ni udržal,

ampak je izpodrsnil na mehkiem mahu in se udril skozenj v hladno vodo do pasú; po sreči so se mu noge uprle ob nekaj trdega, najbrž ob kako deblo, ki je kdaj padlo in se zasesalo v močvirje.

Ščenok je takoj uvidel ugodnost svojega mesta, počenil, potopil se do vratu v vodo in mah in začel opazovati svoje zasledovavce.

Množica njih se je ustavila na trdem bregu močvirja in le trije vratolomniki so, opiraje se na kopja, prodirali po njegovem sledu.

Udor in zmanjkanje Ščenka je izzvalo krike med gledavci. Prvi, ki je tekkel po tresenikih, se je neodločno ustavil. K njemu sta prispela še dva druga in so začeli opazovati mesto, kjer je bil begunec izginil.

Ščenok se je oprezno potopil še globlje in je docela izginil v travi.

Hlapci so s težavo preskočili še dva sežnja, toda razen šaša in izdajalskega mahu, ki je v tenki plasti pokrival mezdro, niso videli nič. Da bi prodrli še dalje v močvirje, se niso odločili.

Na površju močvare se človek, dasi bi ležal, nikakor ni mogel skriti. Ostala je samo ena možnost, namreč, da je begunec poginil, kakor se je večkrat zgodilo ljudem v teh krajih.

Hlapci so še nekoliko časa postali na tresenikih, pozorno ogledali skoraj odprto ravno mesto pred trstjem z neveliko zeleno liso pol aršina visokega šašja in se vrnili na breg.

Eden njih se je prevrnil s tresenika in le kopje, ki se je držalo na vrhu močvare, ga je rešilo.

Tovariši so mu pomolili svoja kopja; on se je prijel zanje in so ga vsega blatnega s težavo potegnili na breg.

Ščenok je nepremično čakal, dokler ni odšel oddelek, ki je odvedel ujetnike, ter se je, ko se je bil prepričal, da ima prosto pot, komaj izkobacal iz močvare na tresenik.

Oprezno preudarjaje vsak skok se je dokopal do trdne zemlje in tam je šele začutil, da je premražen do kosti.

Sedaj mu ni bilo kaj početi; treba se je bilo najprej prav do dobra ogledati, potem pa misliti, da se očisti lepkega ila, ki se ga je bil na debelo prijel od podbradka do nog.

Ščenok se je prikradel h klonici, v kateri so jih bili speče presenetili Nemci, pogledal skozi eno izmed špranj, šel, ko se je bil prepričal, da tam razen svinje ni nikogar, okoli nje, pregledal dvorišče in hitro stekel k hišnim vratom. Tudi hiša je bila prazna: starec je šel z vnukom k reki pripravljat čolniček, da poploveta v mesto po obljubljeni nagrado za predane Pskoviče.

Na trgu v Ercegnovem. (Fot. Fr. Krašovec.)

Ščenok je skočil v izbo, pograbil s stene sive hlače in jopič Latiša, vzel s police v shrambi kruh in cajno z jajci ter prišedši ven, začel teči k morju.

Z griča, pod katerim se je pred vetrom skrivala ribičeva hiša, se mu je odprlo morje v vsej svoji širjavi, toda ne jadra ne čolna ni bilo videti na brezmejnem prostoru. Morje je bilo še svinčenosivo, toda že skoraj mirno in samo penasto in kodrasto valovje je kazalo, da je ponoči divjal vihar.

Ščenok se je spustil po bregu na nesrečni rtič in krenil k mestu, kamor jih je bil vrgel val: pomnil je, da so bili gredoč presekali neko gosto grmovje, in se je zanašal, da se tam skrije.

Goščava se je pokazala dovolj hitro: bilo je gosto vrbovje, ki se je vlekle nizdol in je najbrž raslo po bregovih kakega potočka ali rečice.

Ščenok se je še enkrat razgledal, postavil na pesek cajnico, jo pokril s kruhom in hitro šel, ne da bi se slekel, v vodo ter se začel umivati; klejasto blato je šlo nerado stran in Ščenok je s težavo povlekel s sebe vso obleko ter jo začel drgniti s peskom; obleka je kar lezla v cunje. Ščenok jo je pogledal proti luči, se prepričal, da ima več lukenj nego trdnih mest, in se preoblekel v ribičevo obleko; iz njega je postal pravi Est; manjkalo mu je samo šapke, ta je plavala nekje po morskih valovih.

Ko se je nehal preoblečati, se je Ščenok temeljito pokrepčal s kruhom in sirovimi jajci, zakopal svoje cunje in začel prodirati po vrbovju ob potoku navzgor: tam se je lahko čutil popolnoma varnega.

Misel na tovariše ga ni zapustila; da bi sam odšel v Rusijo, ne da bi jih bil rešil iz nemških šap, mu niti v glavo ni prišlo: on lahko ali propade ali jih reši, samo to dvojje je bilo. Toda kako? Grbančil je čelo, nevajeno misliti, se ustavil, prijemal za konec nosu, toda nič »pravega« se mu ni pojavilo v glavi. Sklenil je samo prebiti se v Jurjev, tam pa se bo videlo, kaj bo Bog dal.

* * *

Peti dan, odkar so bili ujetniki zaprti, se je ob nenavadnem času slišalo na hodniku govorjenje in korakanje ljudi.

Vrata v ječo so se odprla in skóznje je vstopilo petnajst Nemcev; na čelu se je nahajal alderman pskovskega dvora, mojster Preis, in še nekoliko oškodovanih trgovcev.

Spremljal jih je ječar, držeč v rokah veliko prižgano svetilko.

Nemci so prišli pogledat, ali je med ujetniki kdo onih, ki so se udeležili razdévjanja pskovskega dvora.

Pozorno ogleduje vsak obraz, v katerega je ječar posvetil z lučjo, so alderman in njegovi spremljevalci obšli vso ječo; z višnjevimi marogami pisano lice velikanskega Tjurje je obrnilo nase njihovo pozornost, spregovorili so o njem nekaj besed in šli mimo, — odsotnost Karla, ki se je tepel z njim na obzidju, ga je rešila. Ostal je samo še en človek, ki ni bil pokazan oškodovanim trgovcem, in uškujniki so že mislili, da ostanejo neizsledeni. Toda ko so prišli posetniki do poslednjega jetnika, so vsi hkrati vzdiknili: pred njimi je sedel na slami debelogleđi človek v halji, ki je načeloval tolpi, ko je lomila vrata.

Mojster Preis je skočil k možu, ki je povzročil, da je propadlo njegovo premoženje, in mu je, nekaj cvileč in brizgajoč slino, dal s svojo koščeno roko zaušnico.

Djakon je, ne bodi len, hitro vstal in zdajci je kakor s širokim jermenom krepko tlesknilo po vseh stenah ječe hkrati; v hipu je sedel Preis na tleh in se držal z roko za lice: Djakon mu je bil obilno vrnil zaušnico.

Na Djakona sta se vrgla dva hlapca in ga začela vezati; ni se protivil in je stal, ne da bi se genil, dokler so mu natezavali komolce za hrbtom.

»Z jezikom majàj, a rokam volje ne dajàj!« je zagodel poučno in gledal, kako so kupci pomagali od udarca ošumelemu Preisu, da se je dvignil na noge.

Djakona so s psovanjem in grožnjami potegnili k izhodu.

»Srečno, prijatelji!« je zavpil na vse grlo in se obrnil k ostalim tovarišem. »Spominjajte se me!«

Izsuvali so ga skozi vrata, toda še s hodnika je priletel do zaprtih njegov doneči glas: »Svečke za pokoj moji duši mi prižgite, kolikor je nemških domov, vsak!«

Zaropotali so zapahi in mrakovi ječe so utihnili. Ostali niso govorili niti besedice, le kdaj pa kdaj se je slišal kak vzdih zdaj tu zdaj tam. Posebno težko je vzdihoval po Djakonu Tjurja.

Vsi so dobro vedeli, kaj je čakalo tovariša: temnica in okrutne muke rablja. Razumeli so tudi to, da je prepoznanje enega iz njih toliko, kakor da bi zalotili vse, in da jim ne bo treba dolgo čakati vislic ali klade.

Vsem je upadlo srce. Samo Ščokin je sedel, kakor bi bil iz kamna, in dušo mu je prevzemala želja, ne, da bi bil rešen, temveč da bi mu skoraj prišla smrtna ura.

(Dalje prihodnjič.)

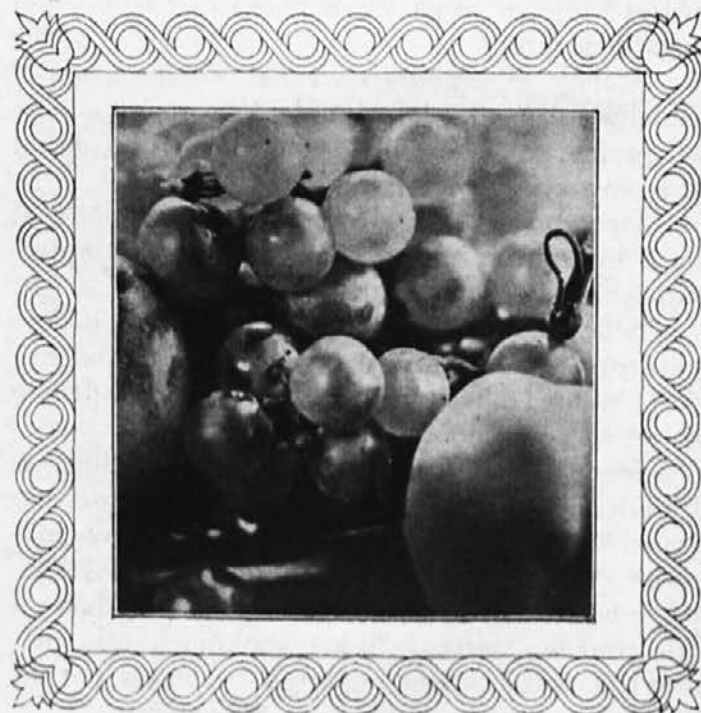
KAJN

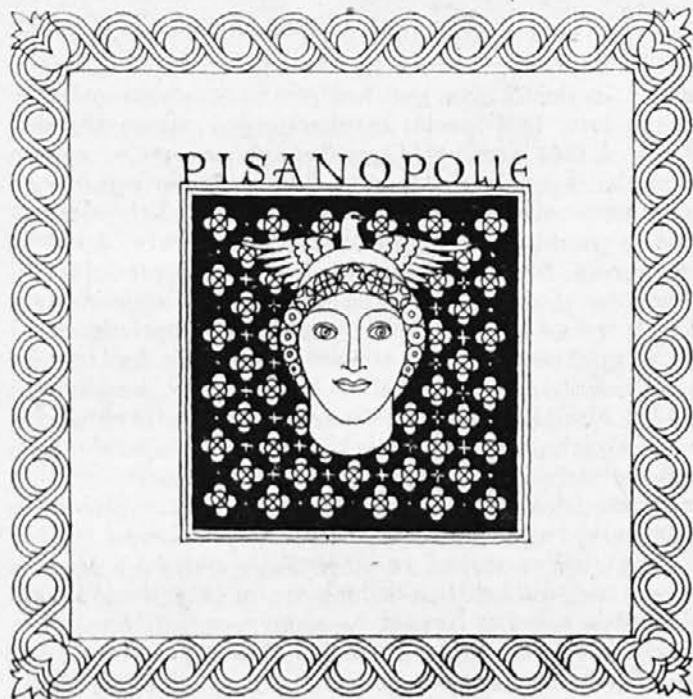
Vlak drvi prek rosnih polj.

Z njim gre pesem sladka in igriva,
z njim gre vrisk in radostna harmonika,
z njim gre rožnata mladost in radost živa.

Jaz sem v pesmi disakord bolan.
Mislim náte in na tvoje žalostne oči,
pa sem sredi mladih duš ko Kajn teman.

Jože Kastelic.

DVE ELIZABETI

Viktor Steska

1. Elizabeta — svetnica.

Leta 1231 je umrla sv. Elizabeta; zato praznujemo sedaj sedemstoletnico njene smrti. Sv. Elizabeta je bila rojena v Bratislavi, torej med Slovaki, l. 1207. Slovence mora zanimati ta svetnica tudi zato, ker je njen rod po materini strani imel velikanska posestva na Slovenskem in je zlasti njen ujec kot oglejski patriarh posegal prav krepko v našo zgodovino.

Na Bavarskem so bili poleg Velfov najimenitnejši plemiči andeški (Andechs). Imeli so svoja posestva tudi na Tirolskem, Koroškem, Kranjskem, Štajerskem in v Istri. Pri nas so se po navadi imenovali meranski vojvodi, to je obmorski, ker so imeli znatna posestva ob morju. Ime Meran in Meranien se izvaja iz Meer an — ob morju in ne od tirolskega kraja Meran.

Vojvoda Bertold, ki je umrl leta 1204, je imel mnogo otrok. Hči Gertruda se je poročila z ogrskim kraljem Andrejem II. in je postala mati sv. Elizabete; Hedviga se je poročila s šlezijkim knezom Henrikom Bradatim in je postala svetnica; sin Egbert je postal škof v Bambergu, Bertold oglejski patriarh; Henrik je vladal kot mejni grof v Istri in na Kranjskem, Oto pa kot palatinski grof v Burgundiji.

Ta rodbina je imela poleg Kamnika in Mekinj v svoji posesti še kmetije po Gorenjskem od Tupalič do Trojan in po Dolenjskem okoli Kostanjevice, Metlike, Črnomlja in Višnje gore ter v zajmu posesti frajzinških in krških škofov.

Gertruda, mati sv. Elizabete, je imela zelo burno življenje. Kot ogrska kraljica se je vtikala v državne vladarske posle in je posebno podpirala in odlikovala svoje brate in druge sorodnike. Po njenem nasvetu je postal njen brat Bertold kaloški nadškof, l. 1209 hrvaški ban in l. 1212 upravitelj ogrske kraljevine. Ko je odšel kralj Andrej II. na Poljsko, da bi pomagal svojemu bratu Kolomanu na poljski prestol, je imenoval

za svoje odsotnosti kraljico za vladarico, prezrl pa je palatina in ogrskega primasa, ostrogonskega nadškofa. To imenovanje in presilno odlikovanje sorodnikov je razburilo ogrske plemiče, da so se uprli in kraljico ubili l. 1213. Bertold in drugi sorodniki so morali z Ogrskega bežati. Bertold je postal l. 1218 oglejski patriarh in je vladal nad Slovenci južno od Drave do l. 1251. Že l. 1219 je sklical sinodo v Oglej in priporočal, naj se uvedeta v naše pokrajine dominikanski in frančiškanski red, ki naj bi se borila zoper napake tiste dobe. In res so se kmalu nato naselili dominikanci v Brežah (1220) in v Ptuj (1230), dominikanke pa v Studenčicah na Štajerskem (1237) in v Velesovem (1238). Prav tako so došli še pod njegovo vlado frančiskani v Gorico, Ljubljano (okrog 1231) in v Celje (1241). Trdil se je tudi, da bi se ustanovila nova škofija v Gornjem gradu. Papež Gregor IX. ni bil nasproten tej nameri, pač pa je zahteval, kakor običajno, naj mu podasta podrobnejših poročil tržaški in novograjski škof. Njuno poročilo l. 1237 je bilo ugodno; papež pa je še zahteval podatkov o obsegu nove škofije, o številu duhovnikov in o škofovih dohodkih. Vsa stvar pa je iz doslej neznanih vzrokov obtičala in šele dobrih dvesto let pozneje je bila ustanovljena ljubljanska škofija, ki so ji bili dodeljeni za vzdrževanje gornjegrajski dohodki. Bertold je mnogo potoval po Slovenskem in se rad mudil zlasti v Slovenjgradcu, na Rečici in v Gornjem gradu. Doživel je, da so že l. 1235 proglasili njegovo nečakinjo Elizabeto za svetnico. Nekaj dni pred svojo smrtjo je užil še veselje, da je 30. aprila 1251 posvetil v Slovenjgradcu cerkev na čast tej svoji nečakinji sv. Elizabeti.

Po navadi tedanje dobe je zasnubil Elizabeto, ko je imela šele štiri leta, za svojega sina Ludovika turinjski deželni knez, grof Herman. Dekletce naj bi se takoj preselilo na Nemško in se tam na gradu Vartburgu pri mestu Eisenach odgojevalo in uživalo v nemške razmere. Z deklico je šel kot varih vitez Vargila. Da bi deklici ne bila ločitev od doma prebridka, jo je spremljalo 13 plemenitih deklic.

Dobri otrok pa je moral na tujem dvoru preživeti marsikak grenak trenutek. Rasel pa je sredi trnja v božji milosti. Ženin je bil sedem let starejši od neveste. Ko je postal z 21. letom polnoleten, se je z Elizabeto poročil. Prava zakonska ljubezen ju je družila. Leta 1227, torej po šestih letih, je klical nemški cesar Friderik II. na križarsko vojno. Tudi deželni grof Ludovik je moral s svojimi vitezi na boj. Pot ga je vodila skozi Tirolsko v Italijo do mesta Brindisi, kjer naj bi se vsa vojska zbrala in vkrcala. Tu pa je Ludovika napadla mrzlina in v nekaj dneh se je preselil v večno domovino, tri dni po mali Gospojnici l. 1227. Koliko je prestala uboga Elizabeta, ko je to čula! Pa ne samo notranja žalost jo je navdajala, ampak preganjati jo je začel celó lastni svak, da bi se sam polastil vlade. Bežati je morala. S svojimi tremi otroki in s svojima zvestima služabnicama se je potikala po raznih krajih, dokler se niso iz križarske vojske vrnili križarji in ji pridobili več pravic. Toda v tem silnem ponižanju in ob vseh krivicah Elizabetina duša, oprta ob božjo pomoč, ni klonila. Vsa prečiščena je prišla iz ognjev trpljenja. Postala je svetnica in je sedaj poseben zgled krščanske ljubezni do bednih, zapuščenih in bolnih. Umrla je v 24. letu 19. novembra 1231. Štiri leta pozneje so jo že proglasili za svetnico.

2. Ogrska kraljica Elizabeta, ustanovnica ljubljanskega meščanskega špitala.

V Ljubljani je med Mestnim in Marijinim trgom Stritarjeva ulica, ki se je prej imenovala Špitalska ulica. Svoje staro ime je dobila od špitala, t. j. meščanske ubožnice, hiše, v katero so sprejemali stare, obubožane meščane. Te ubožnice pa ni ustanovilo mesto, ampak ogrska kraljica Elizabeta, hči poljskega kralja Vladislava I., ko je potovala skozi Ljubljano v Neapol. Zakaj je vprav Ljubljani izkazala to dobroto, ne vemo. Ustanovna listina se ni ohranila, zato nam manjkajo podatki te dobrotne ustanove. Zgodovinarji so si belili glave, da bi dognali pravi povod tej ustanovi; kaj zanesljivega pa se doslej še ni dalo ugotoviti. Prof. Ivan Vrhovec misli, da si je hotela kraljica s tem dejanjem izprositi milost, da doseže kraljevo krono v Neapolu bivajočemu sinu Andreju, ali pa da je na povratku v Ljubljani zvedela o smrti ljubljenskega sina, ki so ga neapolski zarotniki 28. avgusta 1345 umorili in s tem prekrižali njene načrte. Ta zadnji čin pa ni mogel biti povod ustanovi, ker se je kraljica vrnila na Ogrsko že l. 1344, torej leto dni pred umorom njenega sina. Vsekakor se ji je morala Ljubljana izredno prikupiti, da ji je darovala tako ustanovo. Morda ji je vprav to ugajalo, da je čula v Ljubljani slovenski jezik, ki ga je kot rojena Poljakinja in pa živeča med Slovaki na Višegradu vsaj nekoliko razumela. Morda so pa le Ljubljančani sami špital ustanovili in ga imenovali po kraljici Elizabeti, ker se jim je prisotnost kraljice z bogatim spremstvom zdela za mesto zelo važen dogodek.

Letnico ustanove imenujejo vsi 1345. Bolj verjetno pa je, da je kraljica ubožnico ustanovila na poti v Neapol l. 1345, ali pa na povratku l. 1344. Težko je verjeti, da bi bila napravila to ustanovo šele, ko je bivala že celo leto doma na Ogrskem.

Špital je bil v začetku gotovo prav majhen; pozneje pa se je pričelo poslopje zelo širiti, ker je našlo vedno novih dobrotnikov. Tudi s špitalom združena cerkev je bila dokaj prostorna. Ustanova je bila radi svojega bogastva kmalu važen mestni zavod. Ustanova je imela svojega oskrbnika, čast, ki je bila v mestnem starešinstvu tretja, t. j. takoj za županom in sodnikom.

Imetje meščanskega špitala je bilo precejšnje: l. 1707 je bilo 165 podložnih kmetov: 55 celozemljakov, 69 polzemljakov, 20 četrtezemljakov poleg več šestinskih kmetov. Vsega posestva je bilo 99 $\frac{1}{4}$ celih gruntov; torej je bil špital že velika graščinska gosposka.

Elizabetina pot v Neapol.

Elizabeta je bila hči poljskega kralja Vladislava Lokieteka (laket-dolgega). Ko je Vladislav l. 1333 umrl, je zavladal na Poljskem Elizabetin brat Kazimir Veliki. Elizabeta se je l. 1320 poročila z ogrskim kraljem Karlom Robertom in je imela z njim pet sinov. Oba najstarejša sta rano umrla, tretji, Ludovik, naj bi postal ogrski kralj, četrti, Andrej, pa neapolski. Oče Karel Robert je skušal ta načrt izvršiti. Neapolski kralj, njegov stric Robert, ni imel sina, pač pa dve vnukinji, Ivano in Marijo. Karel je predlagal, da bi se katera od teh dveh poročila z Andrejem. Robert je bil s tem predlogom zadovoljen. Ogrski kralj se je napravil s svojim sinom Andrejem na pot in vzel s seboj sijajno spremstvo. V Neapolu so ga slovesno

sprejeli, toda niso se dali pregovoriti, da bi Andreja, ki je imel šele sedem let, takoj kronali za kralja. Karel je pustil sina pod kraljevim varstvom in se je drugo leto, 1334, preko Dalmacije povrnil na Ogrsko. Ko je l. 1342 umrl, so Ogri že šesti dan po njegovem pogrebu kronali v Stolnem belem gradu njegovega 17letnega sina Ludovika za kralja. Prva skrb mladega kralja je bila, da zagotovi svojemu bratu Andreju neapolsko krono. Neapolski kralj je sicer obljubil Andreju vnukinjo Ivano za ženo in z njo vladarstvo; kljub temu pa je imenoval vnukinjo za naslednico, ki so ji plemenitniki tudi prisegli zvestobo; Andreju je pa določil vārihe, ki bi ga kronali šele, ko dopolni 22 let. Kralj je umrl 19. januarja 1343. Kraljeva uredba ni nikogar zadovoljila. Ivana sploh ni marala štiri leta mlajšega Andreja. Njena sestra Marija je bila zaročena z Andrejevim najmlajšim bratom Štefanom. Sorodnik, vojvoda Karel Draški, pa je zaprosil papeža za spregled te zaroke in se je naglo poročil z Marijo. Ko je ogrska kraljica Elizabeta to čula, je sklenila, da pojde sama v Neapol to zadevo urejati. Kralj Ludovik je pisal v Zader in prosil, naj mesto posodi dve galeji, da se njegova mati popelje v Neapol. Mesto Zader, tedaj pod beneško vlado, je sporočilo to kraljevo željo beneškemu senatu. Senat je sam poskrbel ladje in je Elizabeto z vsem spremstvom na vsej poti gostil. Elizabeta je pristala v Apuliji, kamor ji je prišel naproti Andrej z Ivano. V Neapolu so jo slovesno sprejeli. Kraljica se je ob odhodu z denarjem dobro založila. Kronika trdi, da je vzela s seboj 27.000 mark srebra, 17.000 mark zlata, kralj Ludovik pa ji je pozneje še doposlal 4000 mark zlata, kar pa ni verjetno, ker je znesek za tisto dobo prevelik. Za spremljevalce si je izbrala najrazumnejše može. Kraljica Elizabeta je želela, da bi ji sina Andreja takoj kronali za kralja. Zato je bilo potrebno papežovo dovoljenje, ker je bilo neapolsko kraljestvo papeško poklonstvo. Papež je bival tedaj v Avignonu, zato je poslala odposlanstvo v Avignon, sama pa je romala v Rim. Ljudstvo se je od vseh strani zbiralo in »vzkliki veselja so napolnjevali ozračje«. Ob Tiberi so jo pozdravili zastopniki rodu Ursini in Colonna, pred cerkvijo sv. Petra pa kardinali. Bogato je obdarovala cerkev sv. Petra in druge, ki jih je obiskala. Spomina vreden je zlasti zlat, z biseri okrašen kelih in srebrna, z dragulji opremljena podoba sv. Petra. Ko je opravila pobožnosti, se je vrnila v Neapol. Ivana pa ni bila nič kaj voljna vladarstvo deliti z Andrejem. Bila je prevzeta in je prezirala svojega moža. Elizabeta je že hotela sina kar s seboj domov vzeti, pa so jo vendarle pregovorili Ivana in neapolski veljaki.

Odposlanstvo se je vrnilo iz Avignona. Klemen VI. je bil pripravljen Andreju neapolski prestol zagotoviti, toda proti znesku 44.000 mark srebra. Kralju Ludoviku se je zdel ta znesek previsok, ker je sklepal, da ima brat Andrej po sorodstvu že takó pravico do prestola; da pa ne bi kdo očital poslanstvu, ki je pogodbo že sklenilo, da ne drži besede, in njemu, da je skop, je tudi on pogodbo odobril. Vse je kazalo, da je sedaj zadeva v redu, ker je tudi Andrej z Ivano živel vsaj na videz v miru. Kraljica je menila, da je svojo nalogo opravila, in se je napotila proti domu. Prejadrjala je Jadransko morje in se povrnila v tedanjo ogrsko prestolnico Višegrad ob Donavi, skoraj eno leto po odhodu.

(Konec prihodnjič.)

KOROŠKO PISMO

Pred menoj leži najnovejši nemški roman »Der Gurnitzer« — knjiga zanimive vsebine — nemška knjiga, ki opisuje zgodovino koroških Slovencev v 15. stoletju. Samo eno napako ima ta knjiga, da je pisana v nemškem jeziku, da ni slovenska. Obšlo me je žalostno čustvo: Zgodovinske snovi koroške Slovenije uporabljajo v svojih romanih le Nemci, ki nam na sramoto zelo dobro poznajo našo zgodovino, ki je žal Slovencem premalo znana, kljub temu, da se vsako leto 10. oktobra govori in piše o »naši« Koroški. Kdo na primer v Sloveniji ve, da je bil Herzogsbauer Edlinger, ki je ustoličeval koroškega vojvodo, doma v Blačji vasi pri Celovcu? Sem prepričan, da jih je malo.

Zgodovina koroških Slovencev in tudi Slovenije sploh se je vršila samo na Koroškem. In koliko zgodovinskih motivov — mnogo še nepoznanih — je po Koroškem, iz katerih bi se dale napisati krasne zgodovinske povesti in se z njimi naša zgodovina široki javnosti približati. A nimamo skoraj nič. Edino Peter Bohinjec je nekoč spisal povest iz 11. stoletja koroške zgodovine in Pregelj iz prav zadnjih let. In zdaj je izšel nemški roman, ki opisuje našo narodno zgodovino o osojskem mutcu, celovškem zmaju, blaženi Lihardi itd. Žal, mi nimamo nič takega, le Nemci se hvalijo z našim blagom. Celovski nemški profesor Kern je spisal krasno ljudsko igro »Blažena Liharda«, ki se je v nemškem jeziku z velikim uspehom uprizorjela v Celovcu in Beljaku — zopet naše blago iz slovenske Podjune! Kako lepi in krasni romani, ljudske povesti bi se dale pisati iz teh snovi iz srednjega veka. Skoraj vsak kraj ima svoj grad in svojo zgodovino, mične pripovedke itd. — priobčene v nemških kronikah, zgodovinskih knjigah itd.

Celovski zmaj, Gospa sveta, Gosposvetsko polje, Krnski grad, Osoje, nadalje Mohliče, Kamen, grad Prosnica — tisočletna zgodovina blažene Liharde. Iz te snovi bi se dala napraviti krasna ljudska igra. Kar je Miklova Zala za Rož, to bi bila blažena Liharda za Podjuno. Mnogo je zgodovinskih snovi severno od Drave: skoraj vsak grad, vsaka razvalina, vsak kraj ima svojo zgodovino. Sv. Peter na Vašinjah, kraj bojev l. 1293. Kraji med Velikovcem in Št. Janžem z mnogoštevilnimi gradovi, pravljičami in povestmi in z zgodovino, segajočo do Rimljanov. Ulnikova gora nad Celovcem (mons Caranthanus), kjer se je v davni nahajal tempelj Svarunov! Zgodovina velikovškega kapitlja, segajoča v 8. stoletje! Grebinj, Trušnje, bl. Hema, Dobrla vas s starodavno cerkvijo in samostanom, segajočim v 11. stoletje, itd. Treba bi bilo, da bi se zbralo vse to slovensko narodno blago, preden se pozabi. Da bi imeli Slovenci vsaj en roman iz naše stare koroške zgodovine, ko jih imajo Nemci že toliko! Pa saj mi nimamo niti dobre zgodovine o Koroški. Matična Potočnikova je zelo pomanjkljiva. Celó popolnoma slovenske kraje označuje z nemškimi imeni.

Uredništvo priobčuje to koroško pismo, ker je res zanimivo. Dodobra nam pojasnjuje in očita, da se Kranjci in Štajerci v predvojni dobi za Koroško nismo zanimali, kakor bi se morali: ne kulturno in ne politično. In zaeno navaja premnogo zgodovinskih snovi, ki se naj bi jih lotili pisatelji. Je to res zelo hvaležno polje, a priznajmo, da ga je težko orati. Zato je treba časa, časa in vztrajnega truda, da prodre v tisto drobno zgodovino, ki je najbolj zanimiva, da prodre v tisto drobno zgodovino, ki je najbolj zanimiva, in da prouči kulturo tiste dobe in si izkleše značaje. Tako

delo je vse drugače zamudno in naporno, kakor napisati ljubezensko črto, ki jih danes med nami kar mrgoli. Pa je še nekaj: to je naša edinščina. Vsi, ki so doslej oblikovali naš jezik in delovali kot pisatelji, so delali to iz nepopisnega idealizma. Šlo je vedno in gre še danes za košček kruha, ki si ga mora vsak tak s poklicnim delom priboriti. Kako bo tak človek posvetil sebe vsega književnosti? Kako bo potoval po krajih, ki jih želi opisati, kako sedel in brskal po virih? Kdo mu bo vse plačal, da se bo preživljal? O, imeli smo in še imamo tako krepka in spretna peresa — med mladim naraščanjem se pojavljajo krepki, čisto svojski oblikovavci snovi in besede —, a kje pa imate mecene, kakor so jih imeli drugi narodi, n. pr. Poljaki, ki so pošiljali svojega Sienkiewicza in druge povsod, kamor so želeli, da so mogli delati? Kje so v narodni državi tiste ustanove, ki bi podprle take delavce? Prepričan sem, da še pridemo do takega časa, ko bo umetnik res samo umetnik — zakaj umetnost te hoče imeti čisto zase, ker so muze najbolj ljubosumna bitja — in ne bo umetnik v borbi za reven kruhek trošil svojih najboljših sil za opravke, ki jih vsak povprečnik lahko vrši in morda celo bolje kot on.

NOVE KNJIGE

Knjige »Krekove knjižnice« za l. 1930: 1. Martin Andersen Nexö: **Proletarske novele**. Str. 157. 2. Franc Herwig: **Sveti Boštjan iz predmestja**. Legenda. Str. 79. 3. **Sedem mladih slovenskih pisateljev**. Novele. Str. 148. Za l. 1931. 1. knjiga: Upton Sinclair: **Samuelovo iskanje**. Roman. Str. 221. Vsaka knjiga ima kratek uvod. Izdaja »Delavska založba« v Ljubljani, Delavska zbornica. — Cena za tri knjige letno: broširano Din 4.—, vez. Din 6.50 na mesec. — Posredovati slovenskemu proletarcu tujo in domačo knjigo etične in umetniške vrednosti, je namen »Krekove knjižnice«, idealen namen in vreden vsega podporanja že radi namena samega. Če pa nastopi ta — razen »Cankarjeve« marksistične — edina slovenska delavska knjižnica še s tako lepim in umetniškim izborom del, kakor pričajo dosedanje štiri izišle knjige, sem čisto brez skrbi in vesel, ker vem, da mi ni treba delati reklame samo radi namena, ampak tudi radi uspelega dela. — Nexöjeve »Proletarske novele« so izraz pisateljevega lastnega doživljanja, njegove osebne vere in miselne usmerjenosti. Zato so njegove novele pravi biser, ker so pristen in neposreden izraz močne umetniške osebnosti. Nič ni v njih narejenega, priučenega, knjižnega. (V tem oziru bi omenil med slovenskim sedanjim slovesstvom neko manj »socialnih«, »proletarskih« črtic, ki so nekaj tako priučenega in narejenega. K sreči ta »moda« izgineva pred pristnimi proletarskimi črticami.) Te slike iz delavskega družinskega življenja, iz kamnolomov, iz gostiln, s smetišč, risbe otrok, mater, očetov: vse je tako naravno, blizko duši in kljub tragiki osvetljeno s soncem optimizma in humorja. To je pristna in živa umetnost. Te novele so biseri. — »Sveti Boštjan iz predmestja«, prevod iz nemščine, je originalno delce: moderna legenda! Tu se meša realnost in legendarnost. Boštjan izstopi iz samostana, da bi deloval med velemestnim proletariatom in jih pridobival za Kristusovo kraljestvo. Z besedo in še bolj s svetniškim zgledom zmaguje nad njimi. Končno pade, pobit od delavcev, kakor mučenec sv. Boštjan. Idejna moč in silni idealizem, ki ju je pisatelj dal v samostanca Boštjana, nas kljub enostranosti, ki je v obdelavi problema, pridobi in prešine z vero v Boštjanov — Kristusov evangelij. — »Sedem mladih

slovenskih pisateljev«, tretja lanska knjiga, pa je za nas Slovence gotovo najbolj zanimiva, prvič, ker je slovenska, in drugič, ker so jo napisali mladi. Po času mrtvila in literarne suše, ko se je prelomila neka doba in prešla v nov čas, so v tem novem času zopet nastopili novi mladi in tako začeli novo poglavje v slovenskem slovstvu. Zavedam se, da je s tem veliko rečeno. A vendar bo res, ker ob pogledu na novo nastopajoče moči upam na najlepše uspehe. Ne da je mogoče »Sedem mladih« že kakšen uspeh. To ne. A tudi neuspeh ni. In tudi to je že dovolj. Saj te 20, 25letne fante ne smemo soditi z visokimi umetniškimi merili. To so šele začetki, in če bo Bog dal vsakemu svojo rast, nam bodo ti-le mladi pokazali pozneje tudi zrele sadove. V knjigi nastopajo (večinoma prvič javno): Mirko Avsenak, Ivo Grahor, Mirko Javornik, Peter Kopač, Miha Kranjec, Slavko Kranjc in Rudolf Kresal. Posebej naj omenim: Avsenaka, ki se je edini lotil problema, drugi so ostali le pri oblikovanju zgodb, Javornika, ki piše v tako gladkem neprisiljenem slogu in tak lep slovenski jezik, da je kot oddih v sedanjem našem slovstvu, ter Kranjca Miho radi lahkotne, vedre, otroško preproste novele. Drugi so priobčili novele večje ali manjše vrednosti, večinoma pa so v najzadnjem času napisali že bolj zrele stvari. Vsem manjka še življenske zrelosti in globine. A to bo še prišlo in zato moremo upati v bodočnosti od njih še vsega dobrega in lepega. — »Samuelovo iskanje«, roman Amerikanca Sinclairja, je popolnoma, od prve do zadnje strani tendenčno delo, tako da človeka že spravi v dvom o pristnosti umetnikovega ustvarjanja. Res gre pisatelju samo za to, kaj bo povedal. Vendar je ves roman tako prepojen z močjo pisateljeve osebnosti, s takim zanosom, idealizmom in nenarejenostjo, da se ta dvom pojavi šele, ko si knjigo že odložil. Zato tendenčnost toliko ne odbija. Knjiga je polna močnih, dramatičnih prizorov in veselega humorja. Kljub težkim problemom, ki jih tu rešuje pisatelj, oziroma bolje nakazuje, načinja, je knjiga jasna in preprosta. — »Delavska založba« zasluži za že izvršeno delo najlepše priznanje. Za bodočnost pa ji želim poleg moralnega uspeha, ki ga že žanje, tudi gmotnega, ki je vprav delavski založbi pri idealnem delu tako potreben. Podpirajmo »Krekovo knjižnico« pri njenem kulturnem poslanstvu med slovenskim delavstvom! S. V.

N A Š E S L I K E

K trem slikam Evgena Carrièrea. Že v letošnji januarski številki je objavila Mladika »Materinstvo«, eno najbolj znanih del tega slavnega mojstra. Danes objavlja naš list še troje podob istega umetnika, ki kažejo vse njegove posebnosti in vrline. Obe znani in tolikokrat reproducirani sliki iz domačnosti družinskega življenja, »Bolno dete« in »Materinska ljubezen«, vsebujeta toliko nežnosti, ki izraža tesne duševne vezi, ki oklepajo mater in otroke. Koliko izrazitosti je v produševljenih obrazih in v prozornih, nežnih rokah! S kakšno ljubeznijo objema mati bolnega ljubljence, ki se ji tesno privija k prsim! To so prizori resnične ljubezni, ki veže družino, to so slike popolne sreče in pozabljanja vseh težav in bridkosti. Vendar pa jih preveča dih otožnosti in kakor daljna slutnja ločitve

in bodočih bridkosti se zdi, da je zakrita z megleno tenčico. Tudi slika, ki kaže Križanega, priča o globoki umetnikovi religiozni čustvenosti in njegovi možnosti podati resnično umetniško podobo skrivnostnega trenutka iz Kristusovega trpljenja. Njegova religioznost je prav posebna, globoko iskrena in čisto čustvena. Zato so njegove slike iz verskega sveta prav tako prepričevalne, kot so njegovi globoko občuteni družinski prizori in zares toplo in osvajajoče pojmovani portreti. — O življenju Evgena Carrièrea smo več poročali že v prvi letošnji številki.

Francè Kralj: **Madona**. Lepa lesena sohica, katero objavljamo danes, je iz prejšnjih let in kaže značilne znake kiparske umetnosti tvorca iz dobe pred dobrimi petimi leti. Madona, ki drži v naročju Dete, je podana v gibanju, kar vidimo na razgibanem oblaku. Lik Device je podan preprosto, zato pa toplo in iskreno. Umetnik je poudaril bolj človečanski značaj matere, ki nese svojega ljubljene otroka, manj pa je v sohi božanskega dostojanstva. To F. Kraljevo delo sodi med najboljše njegovih prirčnih in domačih plastičnih umotvorov iz mlajših let.

Še h Krašovčevim dalmatinskim fotografijam. V avgustovski številki smo objavili troje fotografskih slik našega mojstra Fr. Krašovca, katere je prinesel s seboj, ko je lani v nekaj dneh prepotoval Dalmacijo od Kotora do Raba. Nekaj teh, res umetniško pojmovanih in fotografsko tehnično docela dovršenih spominov s pota prinašamo v današnji številki. — Pod brajdo stoji v senci gospa in ogleduje pisano cvetje na vrtu. Takile so vsi dalmatinski vrtovi: preko tlakovanih stezic se vije trta na gredah, ki so položene med kamnitimi slokimi stebriči. Od brajde visé težki grozdi, košato listje trte pa daje gosto senco. Tesni so ti vrtovi, košček rjavkaste zemlje med visokimi zidovi, nekaj južnih dreves: oranževcev, citronovcev, morda še dve, tri palme, visoka, kot igla sloka cipresa pa nekaj olandrov. Cvetice so redkejše, prehúdo je južno sonce — zato so pa bohotnejše in bolj pisane od naših. — Iz Kotora, starodavne trdnjave, v katero moreš še danes samo skozi troje tesnih mestnih vrat v ohranjenem močnem in visokem obzidju, je prinesel naš fotograf-popotnik kot svetel utrinek sredi temačnih ulic topli »Sončni žarek«. V tesno, strmo z brega padajočo uličico, kakršne so tam vse, se je ukradel pramen sonca in v mračni temini ulic živi svoje nemirno, zagonetno življenje. — Na trgu v Ercegnovem, na drugem koncu Boke Kotorske, stojé kmetice iz Konavljia, rodovitne zelene doline, ki veže Cavtat, stari Dubrovnik, zgrajen na razvalinah grškega Epidavra, z Boko. Tod, v tej zeleni oazi sredi kraških goličav, živi izbrano kmetško ljudstvo, zdravo, krepko in lepo. Tako snažnih, tako lepo raščenih kmetov ne najdeš več nikjer v Dalmaciji, menda v vsej naši državi ne, morda tudi drugod ne tako brž. Moški se oblačijo v slikovito domačo nošo, pa ne samó za praznik, za veselice in za predpust, temveč vsak dan. Tudi ženske se nosijo še čisto po starem: poleti platnene, pozimi volnene temno modre in črne obleke, na njih pisani, umetno izvezeni našivi, obrobčki in pasovi, na glavah preko rdeče nizke čepice snežno bele poškrbljene rute. In navzlic pomanjkanju studentov so vsi, moški in ženske, vedno čisti, snažni. Take pridejo te kmetice na semenj v Dubrovnik in v Ercegnovi, mesto oranževcev in palm, odkoder je tako lep pogled preko Boke na Lovčen.

DOM RAZPADA

Krista Hafner

2. Rešitev družine.

Nevarnost, ki preti dandanes družini po vseh deželah Evrope in Amerike in ne najzadnje tudi pri nas, je zelo resna. Gre za nič več in nič manj kot za večnost posameznikov in zemeljski obstoj narodov in dežel. Kjer umira družina, tam umirata dežela in narod, kjer družina ne živi svojemu cilju in ne vrši svoje naloge, tam grozi in pride strašna propast.

Tudi državniki, politiki in socialni delavci so končno uvideli pogubnost sedanjega stanja družine. Odtod njihovi silni napor, da bi družino ozdravili, dvignili in ji dali ono toplo in lepo resničnost, ki bi bila za vse privlačna. Le pogledjmo, koliko se v tem pravcu trudijo n. pr. Nemci, in zlasti še katoličani med njimi. Vse socialno delo, vse socialne ustanove imajo ta končni namen in cilj, da pomagajo družini v njenem boju za obstanek, ji ustvarijo življenske prilike, v katerih se bo lahko razvijala in rasla. Po gospodinjskih šolah in drugih izobraževalnih ustanovah za dekleta stremé zlasti za tem, da bi vcepili mladi deklici v srce čut materinstva, vse njih šole in tečaji so prirojeni temu namenu in imajo zato značaj družine. Slavni katoliški pedagog Heinen posveča vse svoje sile in bogate zmožnosti temu cilju. Njegovi spisi in knjige, namenjene ljudski izobrazbi, se bavijo z rešitvijo družine in jih povsem preveva topla in vneta ljubezen do družine. Isto stremenje opazimo pri Dancih in prav tako pri Amerikancih, ki poučujejo gospodinjstvo celó na vseučiliščih in kjer posvečajo učeni profesorji in profesorice svoje znanje le eni skrbi: kako napraviti dom čimbolj privlačen, čimbolj topel, čimbolj nenadomestljiv. Velika skrb jih je za otroka, za njegov razvoj, za njegovo zdravje, pa istotako tudi za matere. Žena uživa spoštovanje, kakršnega mi v Evropi nismo

vajeni. In v Francozih, kjer je razpad družine najbolj očiten, kjer se najjasneje odražajo posledice bojazni pred otrokom, je tudi napor, da rešijo družino, največji. Z denarnimi dokladami skušajo omogočiti številnim družinam življenski obstoj, matere številnih otrok časté kot narodne junakinje in jih odlikujejo z redom častne legije kot najzaslužnejše državljane. Veliki rudniki po deželi so začeli postavljati in zidati svojim delavcem preljubke hišice z obsežnim, zdravim in čistim stanovanjem za družino, o čemer bi lahko pričali naši izseljenci v Loreni in severni Franciji. Otroke čislajo kot poseben, dragocen zaklad, kar tudi dejansko pokažejo. Bila sem v Parizu priča, ko je moral zastati ves ogromni cestni promet, da je lahko mati z otroškim vozičkom prekoračila cesto. Najboljši francoski pisatelji živé in delajo za ozdravljenje in podvig francoske družine. Slavni Henry Bordeaux se je popolnoma posvetil tej nalogi, skoraj v vseh svojih delih obravnava to vprašanje. Duhovniki proučujejo vprašanje družine, državniki se bavijo z njim in celó veliki kapital ne stoji ob strani. Bije res že zadnja ura, toda spoznanje nevarnosti je le prišlo, zato skušajo rešiti narod. Priznati moramo, da njih napor niso povsem brez uspeha.

Seveda pa je vprašanje, kako rešiti družino, silno težavno. Zakaj ne zadostuje samo, da moraliziramo družino in njene člane. Družina ne živi sama, izločena iz ostale družbe. Živi sredi družbe, kot člen te družbe, podvržena njenim vplivom. Zato je ozdravljenje družine zvezano z ozdravljenjem vse družbe, treba je odpraviti vse zapreke gmočnega značaja, zlasti rešiti stanovanjsko vprašanje, treba pa je še prav posebno preroditi člane družine same in jih navdahniti s pravim duhom. Moderno gospodarstvo mora začeti ceniti človeka bolj kot blago, priznati mora delavca kot človeka, v ženi mora videti ženo in mater, priznati mora tudi družino, njene zakone, njen cilj in njeno naravo. Dati mora delavcem takšno plačo, da bo lahko preživel ob njej sebe in svojce; svojih kremplov ne sme stezati na deželo in odtujevati kmečkemu delu na tisoče in tisoče delovnih moči. Zakaj ob velikih tovarniških središčih umira naša vas, umira naša gruda. Kmečko delo mora dobiti zopet svojo ceno, svojo veljavo, treba rešiti agrarno vprašanje, da ne bodo naša mlada dekleta, naši mladi fantje bežali v tisočih z rodne grude in iskali rešitve v velikih mestih in po rudnikih in tovarnah. Država mora v svojih zakonih priznati neločljivost zakona, mora zakonito priznati družini njeno naravno pravico, da ona, in sicer ona prva odloča o vzgoji svojih otrok. Tisk in vse one ustanove, ki imajo vpliv na javno mnenje, ki pospešujejo ali pa rušijo javno moralo, se morajo postaviti v službo te velike naloge. Človek ni svoboden, ne more biti popolnoma svoboden, zanj veljajo zakoni, ki ga vežejo na Boga in po njem na človeško družbo. Umetnost ni svobodna in ne more in ne sme biti sama sebi namen. Zgodovina nam kaže, da so propali narodi, v katerih se je umetnost zaslužnoma razbrzdani svobodi in se odtegnila nalogi, da kot ena izmed kulturnih panog služi narodu in njegovemu duševnemu in srčnemu podvigu.

Vse narode mora končno zavzeti zopet hrepenenje po živem družinskem življenju; njih miselnost je treba prekvasiti, da bodo ljudje zopet iskali svoje

uitehe in svojega veselja doma, v domači hiši, med svojci in ne zunaj v javnosti, med tujimi ljudmi. Šele ko bo ta čut živ, bo družina zopet prišla do svoje prave veljave. Zakaj samo z besedo in poukom ni mogoče povedati, kakšen naj bo dom. Dom je treba dejansko postaviti, treba ga doživeti, da presune dušo in srce. Dom je skupnost, ni družba. V družbi se združita dva enakomisleča, da tako podvojita svoje moči in s tem laže in hitreje dosežeta skupen cilj. Družbo ustanovimo iz sebičnosti, iz želje po dobičku; kadar tega ni, se družba razide.

Skupnost pa je zveza duševno različnih ljudi v namenu, da se med seboj spopolnjujejo. Taka skupnost je družina. Tu se zvežeta mož in žena v novo enoto, da poslej živita drug poleg drugega, drug za drugega, drug iz drugega.

S tega vidika se porajajo končno naloge, ki jih mora prevzeti družina sama nase, da sama doprinese svoj delež k rešitvi tega prevažnega socialnega vprašanja. Materializem nas je zajel vse; naš čas odklanja z vso odločnostjo žrtve, ne mara odpovedi, ne samopremagovanja. Brez tega pa družina živeti ne more; v golem materializmu mora shirati in propasti sleherni družina. Odpravimo vse materialne zapreke; organizirajmo družbo z vidika družine, njenega prospeha: če se družina sama ne zaveda svoje naloge, je ves napor zaman.

Posamezne člane družine mora prevzeti zavest, da družina ne samo daje, ampak da tudi zahteva, da morajo zato njeni člani sprejeti nase tudi bremena. V izpolnjevanju svojih dolžnosti bodo našli čisto, globoko veselje, sladko tolažbo. Toda pot do družinske sreče in veselja vodi le preko odpovedi in žrtev in večkrat krutega trpljenja.

Kadar opazujemo domove in življenje v njih, vidimo, da si tudi dva domova nista enaka. Različno so zidani, različno so opremljeni in v njih živé različni ljudje. Toda vedno in povsod velja: ni nadomestila za dom. Dom je stvar, ki je za denar ni mogoče dobiti, ki jo je treba ustvariti z lastno silo, z lastno močjo in še z lastnim srcem in lastno dušo. Dom ni stroj, ki ga lahko poženemo v tek in se vrti in nenehno opravlja svoje delo. Dom tudi ni zavod, hiralnica ali zavetišče, ki ga lahko vsak dan ustanovimo: njega morata mož in žena — in otroci, ko pridejo — dan za dnem znova ustvarjati, mu vsak dan znova dajati življenja. Šele ko bo ta čut v narodu živ, bodo tudi stremjenja po odpravi vnanjih vzrokov propada družine začela uspevati. Šele tedaj bo skrb za izboljšanje stanovanjskih razmer, za rešitev agrarnega vprašanja, za nastanitev in zaposlitev številnih družin itd. rodila res tudi sad. V srcu moža in žene, očeta in matere, staršev in otrok se igra velika drama družine in s tem posredno drama naroda. V tem ozkem krogu se odloča usoda družbe in njene sreče za časnost in večnost. Brez ozira na večnost so vsi naši napori zaman. Človek dela, sadi in priliva, Bog pa je, ki daje rast in blagoslov. On je, ki daje duši moč in pogum, da prevzame nase breme in ga voljno nosi. On je, ki daje duši radost in veselje po storjenem delu in jo napolnjuje s tiho vdanostjo in notranjo zadovoljnostjo po doprineseni žrtvi. Bog je stvarnik življenja, zato brez Njega tudi za družino ni življenja.

NA KAJ JE TREBA PAZITI PRI KUHARSKIH ZAPISIH

Gospodinje so sicer že od nekdanj preudarno, tudi nezaupno razmotrivala kuharske zapise, a žal prevečkrat samo z denarnega stališča. Po navodilu kuharskega zapisa »vzemi« so pač vzele tisto in toliko, kolikor so jim dopuščale njih denarne razmere. Sicer pa so gledale na to, da so bila jedila okusna, kar se jim je navadno tudi posrečilo. Paziti jim je bilo treba potemtakem samo na okusnost hrane in na to, da so shajale z denarjem. Nič pa niso vedele o vitaminih, o lugotvornih snoveh, o sončni energiji itd.

Dandanes sicer še upoštevamo okusnost hrane, toda obenem se hočemo ravnati tudi po pravilih za zdravo prehrano, ki so pa v marsikaterem zapisu v knjigah in listih še vedno zelo zanemarjena. Dosti kuhinjskih knjig še uči n. pr., naj poparimo zelenjad pred kuhanjem, naj lupimo češplje, naj solimo in ožemamo kumare, naj uporabljamo alkohol itd. Po njih mnenju poparjenje zelenjadi in krompirja namesto kuhanja še ni samo po sebi umevno.

Zaradi takih in podobnih napak je treba vsak zapis premotriti glede treh važnih zahtev, na katerih temelji zdrava prehrana. Prva zahteva se tiče beljakovin. Teh snovi pri posameznem obedu ni treba mnogo, a morajo biti biološko polnovredne (popolne). Taka beljakovina je v mleku, v jajcih, v soji, v krompirju in v zelenih delih rastlin.

Druga zahteva je ta, da ima vsak obed v sebi nekaj lugotvornih snovi. Te snovi prevladujejo z malimi izjemami le v rastlinski hrani, zlasti v plodovih, listih, steblih in koreninah (ne pa v semenih).

Tretje, kar zahtevamo od prav sestavljene in pripravljene hrane, so vitamini, ki se tvorijo le v rastlinstvu, posebno v svežem sadju, v jagodah, v plodovih od zelenjadi, kakor n. pr. v paradižnikih in kumarah, v zelenih listih, n. pr. v špinaci, v zelju, v solati, dalje v sirovo užitnih koreninah, n. pr. v korenju, v zelenu, v čebuli itd. Če uživamo dovolj vitaminov, imamo v tem že tudi zagotovilo, da v naši hrani ne primanjkuje vezane sončne energije, kar je dognal in praktično preizkusil znani švicarski zdravnik dr. Bircher-Benner.

Glede teh opisanih zahtev naj torej vsaka gospodinja temeljito pretrese vsak zapis, po katerem namerava kuhati. Zapisov vseh vrst kar mrgoli po knjigah in časopisih. Med dobrimi je pa tudi dosti slabih, kar izpričuje tale primer:

»Da odvezame stročnicam njih pogostoma oster okus, je priporočljivo, da jim dvakrat odliješ vodo po četrturnem kuhanju.« Pametna gospodinja pa bo rekla: »V stročnicah prevladujejo že same na sebi kislinotvorne snovi. S tem, da odlijemo prvo vodo (po četrturnem kuhanju), te snovi še pomnožimo; kajti lugotvorne rudninske snovi so laže topljive nego kislinotvorne in jih z vodo že en del zlijemo proč; tako ostane v njih seveda še več kislinotvornih. Oster okus pa odvezamemo stročnicam lahko s tem, da jih v začetku pustimo nekaj časa pariti v odkriti posodi.«

Nek drug zapis o zeljni solati se glasi takole: »Zelje drobno zreži, popari in ožmi...« Tu si bo

gospodinja takoj vedela svetovati in pomagati. Zelje jemo največ radi vitaminov. Ker jih pa vročina uniči, jih ne bomo izparili ter to pospešili še z ožemanjem. Če že hočemo imeti zelje mehkejše in nežnejše, nego je po naravi, tedaj ga s kladivom malo potolčemo ali pa s krožnikom in utežjo obtežimo.

Na sličen način popravljajmo tudi navodila za konserviranje in ne jemljimo v ta namen salicila ali bencolne kisline, ker oba odtegujeta živilom organske baze ali lužnine. Pač pa lahko položimo vrhu konserviranega sadja papir, ki ga posipamo s salicilno kislino v prašku in pri uporabi vrhnjo plast sadja odstranimo. Na sličen način je treba pretehtati in popraviti vsak kuharski zapis.

Nič bolje pa ni z jedilniki, kamor je tudi treba krepko poseči in popravljati. Jedilniki niso drugega kakor sestava različnih živil za skupne obede. Živila enega obeda se morajo med seboj izpopolnjevati in učinkovati tako, da z eno jedjo izenačimo slabe strani druge. Poglejmo nekaj jedilnikov!

1. Kostna juha z zakuho, ponarejen srnin hrbet in bruseljski kapus, sirov kolač. — Meso in jajca skrbé za beljakovino, imajo pa preveč kislinotvornih snovi, ki prevladujejo izjemoma tudi v bruseljskem kapusu. Tudi vitaminov je premalo.

Ta jedilnik je treba temeljito predelati. Kostno juho zamenjamo z zelenjarno, ki jo zalijemo z vodo od krompirja (če ga ne moremo pariti). H krompirju damo ohrovt — in kolač, ki preveč zveča množino beljakovin, nadomestimo z oranžno ali drugo sadno solato, ki poskrbi za lužnine in vitamine.

2. Mlečna juha z zdrobom, špinata s pečenim krompirjem in slanino. — Četudi pri tem obedu ni niti mesa, niti jajc, vendar zadostuje beljakovina špinata in mleka. Maščobe je preveč, zato črtamo slanino, pač pa pridenemo jedilniku sveže sadje. Izboljšamo ga tudi s tem, da pridenemo dušeni, gotovi špinaci nekaj siróve, ki smo jo samo oprali in zmleli na stroju.

3. Špinatna juha, jajca s slaninsko omako, zmečkan krompir, čokoladna jed z vanilijevim polivom. — Juha skrbi za to, da se nič ne izgubi od dragocene zelenjadi in vode, v kateri se je ta morda kuhala. Špinata, jajce, krompir in mleko poskrbe za beljakovino, ki je je, vstevši sladico — preveč. Zato vzamemo namesto čokoladne jedi s polivom enostavno sadno jed brez jajc, s katero dobimo lugotvorne snovi in vitamine. Le na ta način izenačimo veliko kislinotvornost jajec.

4. Grahova juha s cmočki, makaroni s šunko. — Grah, kruh, mast, makaroni in šunka so sama živila, v katerih prevladujejo kislinotvorne snovi. Grahovo juho nadomestimo s krompirjevo, ker je bogata lužnin. Drugi jedi pa pridenemo zeleno solato, pripravljeno s citronovim sokom itd.

Takó naj gospodinja nadaljuje s kritiko pri zapisih in jedilnikih. To delo ni morda dolgočasno ali celó brezplodno, temveč zanimivo, prijetno in nad vse koristno. Le, če bo tako delala, je lahko prepričana, da je prehrana njene družine na pravi podlagi. Seveda je pa tudi treba, da vsa živila glede njih sestave dobro pozna. Prav posebno važno je, da vé, v katerih živilih prevladujejo kislinotvorne in v katerih lugotvorne snovi. O tem predmetu bomo še pozneje spregovorili.

š. H.

NEKAJ MISLI O OBLEKI

Obleka je seveda tudi socialno važna. In to je njen tretji glavni namen, ki naj mu služi. Narava veže človeka na sožitje z drugimi ljudmi. V človeški družbi pa ni mogoče drugače, kakor da so možje in žene ter razni življenski poklici in družabni sloji. V nekih mejah, ki se seveda številčno natančno ne dajo določiti in jih po razmerah odreja umska razsodnost, je za družbo in sožitje v njej potrebno, da se oba spola, stanovi in sloji na zunaj takoj spoznajo in ločijo ter razlikujejo med seboj. Tej potrebi pa ustreza obleka in to je njen socialni pomen. Vladarji se od nekdanj oblačijo bogateje od navadnih ljudi in uniforme so vedno bile pri ljudeh in bo tako tudi vsekdar ostalo. Gre pač za naravne zadeve, zato za človeku potrebne in upravičene. Odtod tudi neoporečna beseda o stanu primerni obleki.

Za človeka je vprav zaradi sožitja z drugimi življensko važno, kako se oblači. Resnična je trditev, da obleka naredi človeka. Snažna, čedna, dostojna, lepa obleka odpira vrata v družbo, med ljudi, v svet; capinska, zamazana, raztrgana in šemasta jih zapira. Obleci se grdo, pa obleci se lepo in boš videl, kaj to pomeni v družbi. Če se oblačiš nemarno, ti morda niti tvoja nadarjenost, pridnost in prizadevnost ne pomorejo naprej. Kdor se pa zna okusno oblačiti, mu je pot do uspehov in ciljev v družbi vse lažja, celó ob manjši zmožnosti in sposobnosti jih bo najbrže dosegel. Ker obleka napravlja na druge, na družbo, vtis, zato je pa tudi narava poskrbela za to, da se vsakdo rajši obleče lepo kakor grdo. Dala nam je v samoobrambo in uveljavljanje v družbi nagnjenje, ki se seveda kaj lahko izkvari v ničemurnost in izprevrže v gizdavost, in neki dušni užitek ob tem, če se čedno nosimo. V dostojni obleki nam raste samozavest, neka vera vase; če pa se moramo pokazati ljudem slabo, neokusno oblečene, pa nas nehote prevzema nezanesljivost in obhaja plahost pred ljudmi.

Pravijo kaj radi, da je obleka vprašanje denarja. Kakor da bi le od mošnje zaviselo, kako je kdo oblečen! Če bi bilo to res tako, tedaj bi bili pač revni in srednje premožni sloji kaj na slabem, bogataši pa blagrovanci, ki bi jim bilo treba samo naročati in plačevati po modi, pa bi bili le oni izvoljena lepota sveta. Več ko denar je okus. Kako si oblečen, ni le vprašanje dohodkov, je še vse bolj vprašanje okusa in vzgoje. Kdor ima okus in je dobro vzgojen, se bo za majhen denar oblekel okusneje in fineje, ko oni brez okusa in brez vzgoje za težke tisočake. Zato je življenske važnosti, kako v tem skrbi družina, posebno še gospodinja za svoje člane. Dolžnost družine je, da oblači zlasti otroka skromno, okusno, stanu primerno, da ga ne zavaja že v mladosti v razkošje in lišpavo gizdavost, da ga pa tudi že v otroških letih odvadi nemarnosti, nesnažnosti, strganosti in neokusnosti v obleki. Če dá družina otroku v življenje čut za snažnost in čedno, fino skromnost, ga je oskrbela pač vse bolje, kakor če mu navali celih garderob za balo. Obleka se ustara in ponosi, okus, snažnost in skromnost pa ostanejo in njih blagoslov prehaja z rodu na rod.

Mati, ki ljubi otroka po resnici, to je po božji volji, bo zato otroka vsega prepojila z živim prepričanjem, da je vesti, Bogu, družbi in sebi odgovoren

za to, kako se oblači. Tako bo otroka zavest o npr. stvarnem pomenu obleke obvarovala nenravnih izrodov mode, prepričanje o zdravstvenem pomenu obleke ga učilo nositi se vsakdar, kakor zdravje zahteva, in poznanje socialnega pomena obleke ga bo vodilo, da ne bo zapravljal svojega družabnega ugleda ne z nemarno zanikarnostjo ne z gospodarsko uničujočo razkošnostjo in smešno gizdavostjo.

Dostavek. Uredništvo je dobilo tole pismo: »Razložite mi, kako naj si pomagam kot delavec zoper tole točo, ki mi pobija čezdalje bolj: Za knjige le enemu fantu sem plačal 800 Din. Obleka za dečka in deklice mora biti taka kakor iz škatlice, sicer boj z ženo in otroki. Čevlji najnovejše mode, zanič, zato za zimo še snežne povrhu. — Kje bom jemal, da bom vsem tem dajal? — Tovarniški delavec.« — Knjige za šolo so danes kot kino: vsak hip druge. Jaz nisem prav nobene nove kupil vso gimnazijo. Po vsej Evropi gre klic: Štedimo! Tu pa za starše grozni troški. Sodim, da bodo razumni šolniki prišli do besede in tudi to uredili. — Obleka — čemu kakor iz škatlice? Ker jih je sram pred bogatimi. Nalašč ne! Poštena zaplata na kolenu dečka ni sramota. Da je le umit (voda je zastoj!) in da ni razcapan. Postavite se za to! — Čevlji? V Ljubljani visokošolke (mnoge) nosijo pozimi gojsarice za v šolo. Prav imajo. Posnemajte jih! Bolj zdrava in cenena noša so, kot nezdrave, neprodušne galoše. Ničemerne in drage oblekice ne smejo biti krvoses staršev!

KUHARICA

Paradižniki.

Paradižniki se vedno bolj cenijo, upoštevajo in uporabljajo v gospodinjstvu in kuhi. Najboljši so, ako jih uživamo sirove kakor jabolka in drugo sadje brez vsakih primesi, in sicer pred jedjo. Paradižnik razpolovimo in ga prav malo osolimo. Ker pa po paradižnikih pridobé tudi druge jedi na okusu in lahki prebavljivosti, navajam nekaj navodil za jedi s paradižniki.

Paradižnikova juha z zelenjavo.

Zreži na rezance mlade liste zelene, špinače, pora, petršilja in čebulo, to vse skupaj duši v 3—4 žlicah olja. Prilij liter tople vode in kuhaj pol ure. Nato pridene olupljen in zrezan srednje debel paradižnik, osoli in kuhaj vse skupaj še nekaj minut. Tako pripravljeno juho zlij na opečene krušne rezine in po vrhu potresi žličico zrezanega drobnjaka.

Mešana solata s paradižniki.

Zreži oprano solato ali endivijo na široke rezance in jo oblij s solatno omako. Prav tako pripravi kuhan, olupljen in na kocke zrezan krompir in na listke zrezano šalotko ali čebulo. Nato naloži pripravljeni krompir na sredo steklene skleda, okrog krompirja naloži solato in po vrhu vsega pa naloži olupljen in na listke zrezan paradižnik. — Če je endivija grenka, jo deni za 20 minut v mlačno vodo.

Solatne omake.

Zmešaj nekaj žlic olja, nekoliko limonovega soka ali kisa, sol in zrezan drobnjak ali petršilj. — Ali pa: Zmešaj rumenjaki, nekaj žlic olja, limono ali kis in drobno zrezan drobnjak ali por.

Endivija, radič ali druga solata s paradižniki.

Oprano solato zreži na široke rezance, jo osoli in pridene paradižnike, ki si jih takole pripravila: Paradižnike olup, zreži na debele rezance, jih stresi v skledo, nekoliko osoli in polij z oljem. Tako jih pusti uro. Nato narahlo premešaj solato s paradižniki. Brez kisa!

Mešana srbska solata.

Obriši in olup 2 zrela srednje debela paradižnika in jih zreži na rezance, stresi jih v skledo in polij z nekaj žlicami olja. Zreži tudi 2—4 srednje velike zelene paprike, jih stresi v skledo, osoli in jim prilij nekoliko žlic olja. (Paradižnike in papriko pripravi prejšnji večer.) Drugi dan pa skuhaj 3—5 srednje debelih krompirjev, kuhane olup in zreži na rezance. Prav tako skuhaj, olup in zreži 1 rdečo peso. Nato zmešaj vse štiri solate skupaj, potresi z žlico zrezanega drobnjaka in, če je premalo kisel, prilij nekoliko kisa.

Kaša s paradižniki.

Četrta litra v vreli vodi oprane kaše kuhaj v $\frac{3}{4}$ l vode, dodaj nekoliko soli in 2—3 žlice olja, na kar pokrij in duši. Ko je kaša kuhana, pridene strok strtega česna, prevret in pretlačen srednje debel paradižnik in žlico zrezanega petršilja, zelene ali drobnjaka. Ko se vse skupaj pokuha še nekaj minut, stresi kašo v skledo in jo polij z žlico razpuščenega sirovega masla. Postavi jo na mizo kot samostojno jed z jabolčno čežano.

Telečje srce v paradižnikovi omaki.

Srce operi, prereži, osoli in pretakni s slanino, položi ga v kozo in pridene nekaj koscev korenja, čebule, nekaj zrn celega popra, peresce žajblja, timijana in žlico masti, pokrij ga in duši pol ure. Nato pridene srednje debel paradižnik in duši vse skupaj še četrta ure. Nato potresi pol žlice moke, dobro premešaj in prilij zajemalko juhe ali vode. Ko vse skupaj še nekaj minut vre, zreži srce, ga naloži na krožnik in precedi nanj omako. Postavi srce s krompirjevim pirejem na mizo.

Paradižnikove rezine.

Razreži navadno žemljo na 6 podolgastih rezin, položi jih v z oljem pomazano kozo drugo poleg druge in oblij s tole omako: zrel paradižnik obriši in pretlači skozi penovko v skledico, pridene mu nekaj zrn soli, 2 žlici olja in nekaj kapljic limonovega soka. Postavi rezine za nekaj minut v pečico, da se nekoliko zapečejo.

Kako dozoriš nedozorele (zelene) paradižnike?

Preden pade slana, izruvaj stebela paradižnikov s korenino vred in jih obesi v ne premrzlem prostoru na palice, s stebli navzdol. Čez nekaj dni postanejo paradižniki rdeči. Ali pa: Poberi, preden pade slana, paradižnike s peclji vred. Nato vzemi široko košaro, obloži dno s slamo in naloži po njej paradižnike drugega poleg drugega tako, da se ne dotikajo med seboj, nanje deni novo plast slame in to ponavljaj, dokler imaš kaj paradižnikov. Pokrij košaro z oprano prozorno juto (žakljevinjo) in jo postavi na toplo, n. pr. v kuhinjo. Tako imaš rdeče sveže paradižnike do novega leta.

M. R.

UGANKE

Urejata Peter Butkovič - Domen in Josip Novak.

Črkovnica.

(Vladimir, Dol.)

a a a a a a a a a
a a a a a a a a b
b c d e e e g i i
i i i k l l l l l
m m n n n n o o o
o o o o o p p p p
p r r r r r r r r s
s s s s t t t t t
t u v v v v v z z

V vsaki vrsti sta dve besedi. Zadnja črka prve je obenem prva črka druge besede. Besede pomenijo: 1. trud, nemir; 2. veter, prostor za drobnico; 3. gozdar, ustanovitelj Rusije; 4. tkanina, priglasnica; 5. del roke, žensko ime; 6. kraj v Italiji, ocenitev; 7. vez, grič v Srbiji; 8. cestna nadloga, mesto ob Črnem morju; 9. kovina, del obraza. Po diagonalah dobiš pregovor.

Vremenska uganka za oktober.

(Janez Ložar, Ljubljana.)

i	u	o	i	o	e	l	a
m	n	p	v	n	d		
j	n	d	a	č	e	n	j
a	t	a			o	o	,
k	r				a	s	
s	d	a			p	g	d
m	i	n	e	s	s	d	f
i	e	o	t	t	a		
t	k	č	i	v	i	.	u

Zlogovnica.

(France, Središče.)

Ba, de, go, iz, ja, ja, kr, la, lo, ment, pa, par, po, pri, ra, so, ter, tev, tre, va, vor.

Sestavi sedem besed nastopnega pomena: oblika vode, česar se dolžnik boji, množina živali, česar se poslužuje lažnik, kar ima siromak, skupščina, priglasitev. Dobljene besede premikaj tako dolgo drugo pod drugo, da dobiš v dveh navpičnih vrstah imeni dveh pisateljev.

Rešitve je pošiljati do 20. vsakega meseca na naslov: G. višji šolski nadzornik Josip Novak, Vižmarje, p. št. Vid nad Ljubljano. Tudi vse rokopise za uganke pošiljajte zastavljavci ugank na isti naslov. Lepo risane uganke bomo primerno nagradili.

Rešitev ugank v septembrski številki.

Zlogovnica. Sraka, Pivka, luka, zanjka, Kirka, roka, liska, mačka, Loka, polka, mlaka, dirka. Sila kola lomi.

Skrit pregovor. Namesto pik postavi samoglasnike iz ključa, pa dobiš: Po malo in po malo je velik kup.

Vremenska uganka za september. Jemlji po eno črko od spredaj in po eno od zadaj, pa dobiš: Če Matej je ves vedren, bo prijetna še jesen.

Okvir.

k k
s a m o t a r
p p
i i
t t
s a m o v a r
l n

Številnica. Ključ: čoln, miš, trdnjak. Čitaj in širi Mladiko!

Vojna. Smrt.

Pagoda.

(J. Belé, Ljubljana.)

Za glavno nagrado.

Pomni!

(Franjo Tanjšek, št. Andraž.)

Posetnica.

(—ol—, št. Vid)

Simon Sater
pesnik

Ali je ta mož res pesnik?

Kvadrat.

(Al. Š., Ljubljana.)

1	5	3
a)	a a a a a a a a	
b)	a a a a č č d d	
c)	d e e e e e e e	
č)	e e g h i i j k ?	
d)	6 k k k k l l m n	
e)	n n n o p p p r	
f)	r r r r r s s s	
g)	s s š u v z ž	
4	8	2

a) poljska rastl., del hrbta; b) obrtnik, jed; c) padavina, del pesmi; č) moško ime, žganje; d) mesto v Španiji, pesnitev; e) plazivec, bivši slovenski mesečnik; f) letni čas, števniki; g) kravje ime, del roke.

1—2 slovenski pesnik, 3—4 slovenski pesnik, 5—6 protest. pisatelj, 5—7 slovenski sociolog in politik, 6—8 slovenski slikar, 7—8 polotok v Aziji.

Odbiralnica.

(Vladimir, Dol.)

ž	a	a	a	e	e	i
v	2	18	20	13	16	j
t	9	12	15	1	3	j
t	19	11	22	6	14	k
š	7	4	23	21	5	k
s	17	24	10	8		k
r	r	o	n	n	m	l

Številnica.

(Miroljub, Vižmarje.)

1	2	3	4	5	6
7	8	9	10	11	12
13	14	15	16	17	18
19	20	21	22	23	24
25	26	27	28	29	30

Ključ: 1, 11, 23, 7, 24, 12 = varuh hiše, 8, 6, 10, 9, 19, 25 = stoječa voda, 3, 28, 5, 4, 17, 30 = vas pri Brežicah, 13, 2, 26, 14, 29 = izdajalec, 15, 22, 16, 27 = svojilni zaimek, 21, 20, 18 = števniki.

Podobnica. Vera zahteva ponižno srce, zato napuh ne veruje.

Pav. Jemlji po dve črki od spredaj in po dve od zadaj, pa dobiš: Tudi lep pav grdo poje.

Knjige. Ključ tvorijo srednje številke ter vzameš dotično črko iz dela, ne da bi upošteval pisatelja. Dobiš: Kdor išče modrost, jo najde.

Šaljivka iz računstva. MeD.